

Coperta: Oleg Usatai

Pe copertă – Antelope Canyon – fotografiat de dr. Ken Lunde.

Lafcadio Heam, *Kokoro*

Editură acreditată CNCSIS – 66/2010

www.pimcopy.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

HEAM, LAFCADIO
Kokoro – Păreri şi ecouri despre viaţa interioară japoneză / Heam Lafcadio; trad.: Amălinei Neculai.
— Iaşi: PIM, 2016
ISBN 978 – 606 – 13 – 2971 – 7
I. Amălinei, Neculai (trad.)
39 (520)
008 (520)

LAFCADIO HEAM
KOKORO
Păreri şi ecouri despre viaţa interioară japoneză
Traducere de Neculai Amălinei endrog în
Iaşi, 2016

LAFCADIO HEARN

心 – KOKORO

Păreri şi ecouri despre viaţa interioară japoneză

LAFCADIO HEAM (1850 – 1904), scriitor şi publicist, s-a născut în insula grecească Lefkada, de unde şi prenumele primit la naştere, şi-a petrecut copilăria şi adolescenţa în Irlanda, alături de familia tatălui său, după care a emigrat în Statele Unite, la Cincinnati. Aici şi-a început prodigioasă carieră jurnalistică, lucrând ca reporter pentru *Daily Enquirer* şi *The Cincinnati Commercial*. În paralel, înfiinţează revista de satiră *Ye Giglampz*, traduce în limba engleză din operele scriitorilor francezi şi se stabileşte în New Orleans, unde va locui timp de aproape un deceniu. În noul oraş, paleta subiectelor publicistice se lărgeşte vizibil, de la reportajele despre lumea promiscuă a marilor oraşe, pentru care devenise celebru, la caricaturi, prezentări de carte şi materiale despre scrierile budiste şi sanscrite. După doi ani petrecuţi

în Indiile de Vest, unde fusese trimis corespondent pentru *Harpers*, a scris şi primele sale două volume, *Two Years in the French West Indies* şi *Youma, the Story of a West-Indian Slave*, ambele apărute în 1890. În acelaşi an este trimis corespondent în Japonia. Cucerit iremediabil de spiritul şi frumuseţea noii ţări, va renunţa aproape imediat la post pentru a deveni profesor de limba engleză, mai întâi la şcoala din Matsue şi apoi la Universitatea Imperială din Tokyo şi la Universitatea Waseda, se va căsători, va primi cetăţenia japoneză odată cu noul său nume, Koizumi Yakumo, şi va adopta religia budistă. Scrierile sale despre realităţile nipone l-au făcut cunoscut şi apreciat în întreaga lume, atât de către occidentali, cât şi de japonezi. Dintre lucrările publicate menţionăm: *Glimpses of Unfamiliar Japan* (1894), *Out of the East*: *Rêveries and Studies în New Japan* (1895), *Gleanings în Buddha-Fields*: *Studies of Hand and Soul in the Far East* (1897), *Japanese Fairy Tales* (1898), *în Ghostly Japan* (1899), *Japanese Lyrics* (1900), *Kotto: Being Japanese Curios, with Sundry Cobwebs* (1902).

NECULAI AMĂLINEI (n. 1951), inginer, traducător, redactor, editor executiv şi director de publicaţie, preocupat de inginerie lingvistică şi cultură japoneză. Este editor executiv al lucrării *Kanji în 60 de texte*, publicată de Editura Business Print cu asistenţă financiară oferită de Japan Foundation, Urawa, Japonia. La Editura Polirom semnează traducerea şi comentariile la: *Cartea celor cinci cercuri – Gorin no Sho* de Miyamoto Musashi (ed. 1, 2000; ed. a IV-a, 2018), *Zen în artele marţiale* de Joe Hyams (2014), *Introducere în budismul Zen* de Daisetz T. Suzuki (2015), cursul practic *Limba japoneză*. *Simplu şi eficient* (ed. I, 2003; ed. a VIII-a, 2017), volumul *Limba japoneză*. *Simplu şi eficient*. *Caiet de exerciţii* (în colaborare, 2016), *Dicţionarul Japonez-Român de Gakushu Kanji* (în colaborare cu Jack Halpern, 2008; 2011) şi *Dicţionarul Japonez-Român* (în colaborare cu Jack Halpern, 2013). La Editura Timpul semnează traducerile lucrărilor *Haiku* de Masaoka Shiki (2014) şi *Cascada viitorului* de Natsuishi

Banya (2014).

Cuprins

Lucrările ce compun acest volum vorbesc mai mult despre viaţa interioară decât despre cea socială din Japonia – motiv pentru care ele au fost grupate sub titlul *Kokoro* (inimă). Scris cu caracterul de mai sus, acest cuvânt semnifică, de asemenea, minte, în sensul emoţional; spirit, curaj, determinare, sentiment, afecţiune, iar sensul interior – exact cum se spune în limba engleză „*the heart of things*”.

Kobe, 15 septembrie 1895

I

ÎNTR-O GARĂ

Ziua a şaptea a lunii a şasea – anul 26 din era Meiji.

Ieri o telegramă de la Fukuoka a anunţat că un criminal disperat capturat acolo urma să fie adus pentru judecată astăzi la Kumamoto, cu trenul ce trebuie să sosească la amiază. Un poliţist din Kumamoto s-a dus la Fukuoka pentru a lua prizonierul în custodie.

Acum patru ani un hoţ puternic a intrat noaptea într-

o casă de pe Strada

Luptătorilor, a îngrozit şi a legat locatarii, luând cu sine o mulţime de lucruri valoroase. Urmărit cu pricepere de către poliţie, a fost capturat în mai puţin de douăzeci şi patru de ore – chiar înainte de a putea dispune de prada sa. Însă, pe când a fost dus la secţia de poliţie, el şi-a distrus legăturile, a smuls sabia persoanei care îl capturase, a ucis-o şi a evadat. Nimic mai mult nu s-a auzit despre el până săptămâna trecută.

Apoi, un detectiv din Kumamoto, întâmplându-se să viziteze închisoarea

Fukuoka, a văzut printre cei osândiţi la muncă grea o figură pe care o avea imprimată pe creier. „Cine este acest om?", a întrebat pe soldatul de gardă. „Un hoţ", a fost răspunsul, „înregistrat sub numele de Kusabe". Detectivul a mers până la deţinut şi a spus: „Kusabe nu este numele tău. Nomura Teichi – eşti reclamat în Kumamoto pentru crimă". Criminalul a mărturisit tot.

M-am dus împreună cu o mulţime mare de oameni pentru a asista la sosirea în gară. Mă aşteptam să aud şi să văd furie. Mă temeam chiar de o eventuală violenţă. Ofiţerul ucis era îndrăgit. Rudele sale urmau să se afle în siguranţă printre spectatori, iar o mulţime din Kumamoto nu este foarte prietenoasă. Mă gândeam, de asemenea, să găsesc mulţi poliţişti la datorie. Bănuielile mele erau greşite.

Trenul se opri în tabloul obişnuit de grabă şi zgomot – alergătura şi zgomotul pasagerilor ce purtau *geta*, ţipete de băieţi dorind să vândă ziare japoneze şi limonadă de Kumamoto. Am aşteptat în afara barierei aproape cinci minute. Apoi, împins printr-o uşiţă de către un sergent de poliţie, a apărut prizonierul – un bărbat sălbatic şi puternic, cu capul aplecat şi braţele legate la spate. Prizonierul şi paznicul său s-au oprit amândoi în faţa ieşirii, în timp ce lumea se îmbulzea înainte pentru a vedea, însă în tăcere. Apoi poliţistul a strigat: „Sugihara San! Sugihara O-Kibi! Este ea prezentă?"

O femeie mică şi fragilă care stătea lângă mine, cu

un copil în spate, a răspuns: şi a avansat prin mulţime. Aceasta era văduva celui ucis, iar copilul pe care îl ducea în spate era fiul său. La o mişcare a mâinii ofiţerului, mulţimea s-a retras, pentru a lăsa loc liber în jurul deţinutului şi escortei sale. În spaţiul acela femeia cu copilul stăteau faţă în faţă cu criminalul. Era o tăcere de moarte.

Apoi ofiţerul se adresă doar băiatului. El vorbea cu voce scăzută, dar atât de clar încât am putut înţelege fiecare silabă: „Micuţule, acesta este omul care l-a ucis pe tatăl tău acum patru ani. Atunci nu erai încă născut, te aflai încă în pântecele mamei tale. Pentru că nu ai un tată care să te iubească acum este din cauza acestui om. Uită-te la el – aici ofiţerul, punând o mână pe bărbia deţinutului, l-a forţat cu asprime să-şi ridice ochii – uită-te bine la el, micuţule! Nu-ţi fie frică. Este dureros, dar este de datoria ta. Uită-te la el!”

Peste umărul mamei, băiatul se uita lung, cu ochii larg deschişi, ca şi cum ar fi fost cuprins de frică. Apoi a început să suspine, după care au apărut lacrimile. Privea însă continuu şi fără ezitare, uitându-se direct înspre faţa aplecată.

Mulţimea părea că nu mai respiră.

Am văzut trăsăturile feţei deţinutului deformându-se. L-am văzut dintr-odată aruncându-se în genunchi, în pofida cătuşelor, şi lovindu-se cu faţa în ţărână, strigând în acelaşi timp, într-o izbucnire de remuşcare care-ţi zgâria urechile, făcând să-ţi tremure inima: „Iertare! Iertare! Iartă-mă micuţule! Ceea ce am făcut – nu din ură a fost făcut, ci doar dintr-o spaimă cumplită, în dorinţa mea de a evada. Am fost rău, foarte rău. Ţi-am făcut un rău cumplit! Acum însă, pentru păcatul meu mă duc să mor. Îmi doresc să mor. Mă bucur să mor! De aceea, micuţule, ai milă şi iartă-mă!”

Copilul plângea încă în tăcere. Ofiţerul ridică criminalul care tremura. Mulţimea mută s-a despărţit la stânga şi la dreapta pentru a-i lăsa să treacă. Apoi, aproape dintr-odată toată lumea a început să plângă. Iar

când gardianul, turnat parcă în bronz, a trecut, am văzut ce nu văzusem niciodată până acum – ceea ce nu voi mai vedea, probabil, din nou – lacrimile unui poliţist japonez.

Mulţimea s-a retras şi m-a lăsat meditând asupra învăţăturii ciudate a spectacolului. Aici era administrarea justiţiei, fermă şi totuşi compătimitoare – forţând cunoaşterea unei infracţiuni prin exemplul patetic al rezultatului său cel mai simplu. Aici era o căinţă disperată, rugându-se numai pentru iertare înainte de moarte. Şi aici era poporul, poate cel mai periculos din Imperiu atunci când era înfuriat – înţelegând tot, afectat de tot, mulţumit cu căinţa şi ruşinea – revărsând, nu furia, ci numai marea durere a păcatului, prin simpla experienţă profundă a dificultăţilor vieţii şi a slăbiciunii naturii umane.

Dar cel mai important, fiind şi cel mai oriental, rezultat al episodului era că apelul la remuşcare a fost făcut prin intermediul sentimentului de paternitate al criminalului – dragostea puternică pentru copii, ce constituie o parte considerabilă a sufletului fiecărui japonez.

Există o poveste despre cel mai faimos dintre toţi tâlharii japonezi, Ishikawa Goemon, care a intrat noaptea într-o casă pentru a ucide şi a fura. El a fost însă fermecat de zâmbetul unui copil care şi-a întins mâinile spre el şi a rămas să se joace cu micuţa creatură, până când toate şansele de a-şi realiza scopul s-au pierdut.

Nu este greu de crezut această poveste. În fiecare an evidenţele poliţiei informează despre compasiunea arătată copiilor de către infractorii profesionişti. Acum câteva luni un caz de crimă îngrozitoare a fost publicat în ziarele locale – masacrarea unei familii de către hoţi. Şapte persoane au fost pur şi simplu măcelărite în timp ce dormeau. Însă poliţia a descoperit un băieţel aproape nevătămat, plângând singur într-o baltă de sânge. De asemenea, s-a dovedit că cei care au ucis au avut o grijă deosebită să nu rănească copilul.

II

GENIUL CIVILIZAŢIEI JAPONEZE

I

Fără a pierde o singură navă sau o singură bătălie, Japonia a dărâmat puterea Chinei, a făcut o nouă Coree, şi-a extins propriul teritoriu şi a schimbat faţa politică pentru tot Orientul. Uimitor, acest lucru a părut posibil politic, dar este mult mai uimitor din punct de vedere psihologic – deoarece aceasta reprezintă rezultatul unei mari acţiuni de capacităţi cu care rasa nu a fost niciodată creditată în străinătate, capacităţi de ordin superior. Psihologul ştie că aşa-numita „adoptare a civilizaţiei occidentale" într-un timp de treizeci de ani, nu poate însemna adăugarea la creierul japonez a orice organe sau puteri absente anterior din acesta. El ştie că acest lucru nu poate să însemne orice schimbare bruscă în caracterul mental sau moral al rasei. Astfel de modificări nu sunt făcute într-o generaţie. Civilizaţia transmisă funcţionează mult mai lent, necesitând chiar sute de ani pentru a produce anumite rezultate psihologice permanente.

În această lumină Japonia se înfăţişează ca ţara cea mai extraordinară din lume, iar cel mai minunat lucru din întregul ei episod de „Occidentalizare" este dat de creierul rasei ce a putut suporta un şoc atât de greu. Cu toate acestea, deşi fenomenul este unic în istoria omenirii, ce înseamnă în realitate? Nimic mai mult decât rearanjarea unei părţi a mecanismului preexistent de gândire. Chiar şi aşa, pentru mii de spirite tinere, aceasta a însemnat moartea. Adoptarea civilizaţiei occidentale nu a fost deloc un lucru atât de uşor, după cum îşi imaginau unele persoane care nu se gândesc la nimic. Şi este destul de evident că reajustările mentale, efectuate la un cost care rămâne să fie spus, au dat rezultate bune doar pe direcţiile în care rasa a arătat întotdeauna înzestrări cu capacităţi speciale. Astfel, adaptările invenţiilor industriale occidentale au avut rezultate admirabile în mâinile japoneze – au produs rezultate excelente în acele meserii în care naţiunea fusese expertă, în alte moduri, neobişnuite, de foarte multă vreme. Nu a fost nicio schimbare – nimic mai mult decât transformarea

abilităţilor vechi în direcţii noi şi mai vaste. Profesiile ştiinţifice atestă aceeaşi situaţie. În anumite aspecte ale ştiinţei, cum ar fi medicina, chirurgia (nu există chirurgi mai bun în lume decât japonezii), chimia, microscopia, geniul japonez este adaptat în mod natural, iar toate acestea s-au auzit în lumea întreagă, în război şi în arta guvernării, ea a arătat o forţă minunată, japonezii fiind caracterizaţi, de-a lungul istoriei lor, printr-o mare capacitate militară şi politică. Nimic remarcabil nu a fost făcut, totuşi, în direcţii străine geniului naţional. De exemplu, în studiul muzicii occidentale, artei occidentale, literaturii occidentale, se pare că timpul a fost pur şi simplu pierdut[1]. Aceste lucruri ce fac apel extraordinar la viaţa noastră emoţională, nu au aceeaşi semnificaţie pentru viaţa sentimentală japoneză. Fiecare cugetător serios ştie că transformarea emoţională a individului prin educaţie este imposibilă. A-ţi imagina caracterul emoţional al unui oriental transformat într-un interval scurt de treizeci de ani, prin contactul cu ideile occidentale, este absurd. Viaţa emoţională, fiind mai veche şi mai profundă decât viaţa intelectuală, nu poate fi modificată brusc de o schimbare de mediu înconjurător, aşa cum suprafaţa unei oglinzi nu se poate modifica datorită trecerii reflexiilor. Tot ceea ce a fost Japonia în măsură să facă atât de miraculos de bine, a fost făcut fără niciun fel de auto-transformare. Cine şi-o închipuie mai aproape de noi cei de astăzi, decât ar fi putut să fi fost ea în urmă cu treizeci de ani, ignoră

1 într-un sens limitat, arta occidentală a influențat literatura japoneză și teatrul japonez, dar caracterul influenței demonstrează diferența rasială la care mă refer. Piese europene au fost remodelate pentru scena japoneză, iar romane europene au fost rescrise pentru cititorii japonezi. Dar o versiune literală este rareori încercată, deoarece evenimentele originale, gîndurile și emoțiile ar fi de neînțeles pentru cititorul sau spectatorul mediu. Subiectele sînt adaptate, sentimente și evenimente sînt complet transformate. „Noua Magdalenă” devine o fată japoneză care s-a căsătorit cu un Eta. „Mizerabilii” lui Victor Hugo devin o poveste din războiul civil, iar Enjolras este un student japonez. Au existat cîteva excepții rare, inclusiv succesul evident al traducerii literale după „Suferințele tînărului Werther”.

faptele atestate de ştiinţă, ce nu admit lipsa argumentelor.

Simpatia este limitată de înţelegere. Putem simpatiza în aceeaşi măsură în care înţelegem. Cineva îşi poate imagina că se înţelege cu un japonez sau un chinez, însă înţelegerea nu poate fi niciodată reală dincolo de cele mai simple faze ale vieţii emoţionale comune – în care copilul şi omul sunt aceiaşi. Sentimentele cele mai complexe ale orientalului au fost compuse din combinaţii de experienţe, ancestrale şi individuale, ce nu au avut nicio corespondenţă cu adevărat precisă cu viaţa din Vest şi pe care nu le putem cunoaşte pe deplin. Pentru motive reciproce, japonezii nu pot, chiar dacă ar dori, să ofere europenilor simpatia lor maximă.

Dar în timp ce este imposibil pentru oriental să discearnă adevărata culoare a vieţii japoneze, fie ea intelectuală sau emoţională (deoarece ele sunt întreţesute), este la fel de imposibil să scape de convingerea că, în comparaţie cu a sa, ea este foarte redusă. Aceasta este gingaşă, având potenţial delicat de interes şi valoare. Este atât de redusă, încât viaţa occidentală, prin contrast, pare aproape supranaturală, deoarece noi trebuie să judecăm manifestări vizibile şi măsurabile. Judecând astfel, ce contrast este între lumile emoţionale şi intelectuale ale Vestului şi ale Estului! Nu mai puţin izbitoare ca între străzile din lemn fragile ale capitalei japoneze şi soliditatea extraordinară a unei magistrale din Paris sau Londra. Când se compară expresiile pe care Vestul şi Estul le-au dat viselor, aspiraţiilor şi senzaţiilor lor – o catedrală gotică cu un templu Shinto, o operă de Verdi sau o trilogie de Wagner cu o prestaţie de gheişă, o epopee europeană cu un poem japonez – cât de incalculabilă este diferenţa de volum emoţional, de putere imaginativă, în sinteză artistică! Este adevărat, muzica noastră este în esenţă o artă modernă, dar privind înapoi prin tot trecutul nostru, diferenţa în forţa creatoare este mai puţin însemnată – cu excepţia perioadei de măreţie romană, a amfiteatrelor de marmură şi a apeductelor ce acopereau provincii, sau a perioadei

greceşti a divinului în sculptură şi a supremului în literatură.

Acest lucru duce la obiectul unui alt fapt minunat în dezvoltarea bruscă a puterii japoneze. Unde sunt semnele materiale exterioare ale acestei forţe noi şi imense aşa cum a fost ea demonstrată, atât în productivitate cât şi în război? Nicăieri! Ceea ce ne lipseşte în viaţa ei emoţională şi intelectuală, lipseşte, de asemenea, în viaţa ei industrială şi comercială – amploarea! Terenul rămâne ceea ce a fost înainte, faţa sa a fost abia modificată de toate schimbările erei Meiji. Căile ferate miniaturale şi stâlpii de telegraf, podurile şi tunelurile, ar putea scăpa neobservate în verdele străvechi al peisajelor, în toate oraşele, cu excepţia porturilor deschise şi a aşezărilor mici de străini, abia există o stradă amintind de învăţarea ideilor occidentale. S-ar putea călători două sute de mile în interiorul ţării, căutând în zadar manifestările considerabile ale civilizaţiei noi. În niciun loc nu se găsesc ambiţiile comerciale expuse în depozite uriaşe sau industria extinzându-se sub acri de acoperişuri. Un oraş japonez este liniştit, aşa cum a fost de zece secole în urmă, puţin mai mult decât un loc retras cu magazii de lemn – pitoresc, într-adevăr, aşa cum sunt felinarele de hârtie, dar mai puţin fragil. Nu există nici agitaţie mare şi nici zgomot în orice loc – fără circulaţie aglomerată, fără a fi în expansiune sau huruială, fără grabă furioasă. Chiar în Tokyo te poţi bucura, dacă doreşti, de pacea unui sat de ţară. Această lipsă de semne vizibile sau sonore ale forţei nou-descoperite, ce ameninţă acum pieţele din Vest şi schimbă în mod straniu hărţile Extremului Orient, aş putea spune că îmi dă un sentiment ciudat. Este aproape de senzaţia pe care o ai atunci când, după ce ai urcat mile întregi în tăcere, pentru a ajunge la un altar Shinto, vei găsi numai vacuitate şi singurătate – un spirit poznaş, plăsmuit în lemn şi trândăvind între umbre de o mie de ani. Puterea Japoniei, ca şi puterea credinţei ei vechi, are nevoie de puţin material de prezentare: ambele există acolo unde se află puterea reală cea mai profundă a

oricărui popor important – Sufletul Rasei.

II

În timp ce mă gândeam, mi-a venit în minte amintirea unui oraş mare – un oraş zidit până la cer şi zgomotos ca marea. Amintirea acelui zgomot revine prima, apoi viziunea defineşte: o prăpastie, ca fiind o stradă între munţii ce sunt case. Sunt obosit, pentru că am mers multe mile dintre aceste prăpăstii de zidărie şi nu am călcat pe pământ – doar pe dale de piatră – fără să aud altceva decât tunetul agitaţiei. Adânc sub aceste trotuare uriaşe ştiu că există o lume înspăimântătoare a cavernelor: sisteme artificiale întretăiate pentru apă, abur şi foc. Turnul era străpuns pe ambele faţade de zeci de ferestre etajate – stânci de arhitectură ce închideau soarele. Deasupra capului, cerul albastru pal este tăiat de un labirint de linii ca pânza de păianjen – un păienjeniş infinit de fire electrice. Chiar în blocul acela locuiesc nouă mii de suflete, locatarii edificiului plătind chiria anuală de un milion de dolari. Şapte milioane abia au acoperit costul acelor corpuri masive umbrind piaţa până departe şi sunt mii asemenea lor. Scări de oţel şi ciment, de alamă şi de piatră, cu cele mai scumpe balustrade, urcă printre zecile de etaje, dar nici urmă de picior care să le calce. Prin energia apei, a aburului sau cu ajutorul energiei electrice, oamenii urcă sau coboară. Distanţele sunt prea mari pentru utilizarea membrelor. Prietenul meu, care plăteşte chirie de cinci mii de dolari pentru camerele sale de la al paisprezecelea etaj al unei astfel de monstruozităţi nu prea îndepărtate, nu a păşit vreodată pe scara sa. Eu merg pe jos doar din curiozitate, dar dacă aş avea un scop serios, nu aş pleca: spaţiile sunt prea largi, timpul este prea preţios pentru un astfel de efort lent – oamenii se deplasează de la un district la altul, din casă la birou, cu ajutorul energiei aburului. Înălţimile sunt prea mari pentru ca vocea să le traverseze, ordinele sunt date şi ascultate prin intermediul maşinilor. Cu energie electrică uşile sunt deschise de la distanţă; cu o singură apăsare, o sută de camere sunt luminate sau încălzite.

Toată această enormitate este dură, sinistră şi mută. Ea este enormitatea puterii matematice aplicată la capetele utilitare de soliditate şi durabilitate. Aceste asociaţii de palate, de depozite, de structuri de afaceri, de clădiri ce pot sau nu fi descrise, nu sunt frumoase, dar sunt sinistre. Cineva se poate simţi deprimat doar de senzaţia de viaţă enormă ce le-a creat, viaţă fără de înţelegere, de prodigioasă manifestare de putere a acestora, o putere fără milă. Ele reprezintă expresia arhitecturală a noii epoci industriale. Şi nu există nicio oprire în bubuitul roţilor, în asaltul copitelor sau al picioarelor omeneşti. Pentru a pune o întrebare, trebuie să se strige în urechea celui întrebat, iar pentru a vedea, a înţelege, a se mişca în acest mediu de înaltă presiune este nevoie de experienţă. Cel care nu este obişnuit are senzaţia de panică, ca într-o furtună sau ca într-un ciclon. Iar toate acestea reprezintă ordinea.

Străzile monstru sar peste râuri, trec peste canale maritime cu poduri de piatră şi de oţel. Mai departe decât poate cuprinde ochiul, o zăpăceală de stâlpi, o ţesătură de armături ascund malurile ce sunt stânci de zidărie. Copacii din pădure stau mai puţin înghesuiţi, crengile dintr-o pădure se amestecă la o distanţă mai puţin apropiată decât stâlpii şi traversele acestui labirint incomensurabil. Iar toate acestea reprezintă ordinea.

III în general vorbind, noi construim pentru rezistenţă, japonezii pentru moment. Puţine lucruri de utilizare curentă sunt făcute în Japonia cu scopul de a fi durabile. Sandale de paie uzate şi înlocuite în fiecare etapă a unei călătorii, haina formată din câteva lăţimi de material prinse larg împreună pentru a fi purtate şi desprinse apoi pentru a fi spălate, alte beţişoare aduse fiecărui nou invitat la un hotel, panourile uşoare de hârtie servind în acelaşi timp pentru ferestre şi pereţi, înlocuite de două ori pe an, saltelele de paie înlocuite în fiecare toamnă – toate acestea sunt doar exemple luate la întâmplare din nenumăratele lucruri mici din viaţa de zi cu zi ce ilustrează mulţumirea naţională cu caracterul temporar al lucrurilor.

Care este povestea unei locuinţe japoneze obişnuite? Plecând de acasă dimineaţa, observ, după ce trec de colţul străzii ce se învecinează cu a mea, câţiva bărbaţi poziţionând stâlpi de bambus pe un teren liber. Revenind după cinci ore, am găsit în acelaşi loc structura unei case cu două etaje. După-amiază am văzut că pereţii sunt aproape terminaţi şi daţi cu lut. La apus acoperişul era complet acoperit cu ţiglă. Dimineaţa următoare am observat că saltelele erau aşezate şi tencuiala din interior terminată. În cinci zile casa era terminată. Aceasta este, desigur, o construcţie ieftină. O casă de foarte bună calitate necesită mai mult timp pentru a fi finalizată. Însă oraşele japoneze sunt în cea mai mare parte formate din astfel de clădiri obişnuite. Ele sunt, pe cât de ieftine, pe atât de simple.

Nu pot acum să-mi amintesc unde am întâlnit pentru prima dată observaţia că în curba acoperişului chinez s-ar putea păstra amintirea cortului nomad. Ideea m-a urmărit mult timp după ce am uitat nerecunoscător cartea în care am găsit-o. Când am văzut prima dată, în Izumo, structura singulară a vechilor altare Shinto, cu bizarele proeminenţe încrucişate la închiderea frontonului şi pe crestele acoperişului, sugestia eseistului uitat despre originea posibilă a formelor mult mai puţin vechi a revenit la mine cu o mare forţă. În Japonia se află mai mult decât tradiţii arhitecturale primitive pentru a indica o origine nomadă pentru rasă. Întotdeauna şi pretutindeni există o absenţă totală a ceea ce noi am numi trăinicie. Caracteristicile impermanenţei par să marcheze aproape totul în viaţa exterioară a poporului, cu excepţia, într-adevăr, a costumului imemorial al ţăranului şi a formei uneltelor cu care trudeşte. Fără a stărui asupra faptului că până şi în perioada relativ scurtă a istoriei ei scrise Japonia a avut mai mult de şaizeci de capitale, din care un număr mare a dispărut complet, se poate afirma în linii mari că fiecare oraş japonez este reconstruit în timpul unei generaţii. Unele temple şi câteva fortăreţe colosale oferă excepţii, dar, ca regulă generală, oraşul japonez îşi schimbă fondul,

dacă nu forma, pe durata de viaţă a unui om. Incendii, cutremure şi multe alte cauze explică în parte acest lucru. Motivul principal, cu toate acestea, este faptul că aceste case nu sunt construite pentru a rezista. Oamenii de rând nu au case moştenite. Cel mai îndrăgit loc pentru toţi este, nu locul naşterii, ci locul de înmormântare, iar puţinul ce este permanent păstrează locurile de odihnă ale morţilor şi aşezările altarelor vechi.

Terenul în sine este un teren al impermanenţei. Râurile îşi schimbă cursurile, coastele conturul, iar câmpiile nivelul. Vârfuri vulcanice se înalţă sau se fac fărâme, văi sunt blocate de torentele de lavă sau de alunecările de teren, lacuri apar şi dispar. Chiar şi forma inegalabilă a muntelui Fuji, acel miracol înzăpezit ce a constituit de secole inspiraţia artiştilor, se spune că s-a schimbat uşor de la sosirea mea în ţară. Iar acum, nu puţini sunt munţii ce în scurt timp au luat în întregime forme noi. Doar liniile generale ale pământului ţării, aspectele generale ale naturii sale, caracterul general al anotimpurilor rămân invariabile. Chiar şi frumuseţea peisajelor este în mare măsură iluzorie – o frumuseţe a schimbării culorilor şi a ceţii în mişcare. Numai cel care este familiarizat cu astfel de peisaje poate şti cum aburii lor de munte râd de schimbările reale ce s-au petrecut şi care vor fi prezicerile fantomatice în istoria arhipelagului.

Zeii, într-adevăr, rămân – stau în locuinţele lor pe înălţimi, răspândind o veneraţie religioasă liniştită prin crepusculul crângurilor lor, poate şi pentru că ei sunt fără formă şi fără substanţă. Altarele lor rareori trec complet în uitare, spre deosebire de locuinţele oamenilor. Fiecare altar Shinto este necesar să fie reconstruit la intervale mai mult sau mai puţin scurte. Cel mai sfânt dintre ele – altarul de la I se – în conformitate cu obiceiul străvechi, trebuie să fie demolat la fiecare douăzeci de ani, iar grinzile sale se taie în mii de talismane mici, ce sunt distribuite la pelerini.

Din India ariană, prin China, a venit budismul, cu vasta sa doctrină de impermanenţă. Constructorii primelor temple budiste din Japonia – arhitecţi de altă rasă – au

construit bine: mărturie stau structurile chinezeşti de la Kamakura. Acestea au supravieţuit atât de multe secole, în timp ce din oraşul mare, ce le înconjura o dată, nu a rămas nicio urmă. Dar influenţa psihică a budismului nu a putut obliga minţile din nicio ţară să iubească stabilitatea materială. Învăţătura că universul este o iluzie, că viaţa este doar un popas de moment dintr-un drum infinit, că orice ataşament faţă de persoane, locuri sau lucruri va fi plin de durere; că numai prin suprimarea fiecărei dorinţe – chiar dorinţa de Nirvāṇa însăşi – va putea omenirea să ajungă la pacea eternă, desigur în armonie cu sentimentele anterioare ale rasei. Deşi oamenii nu s-au ocupat mult cu filosofia profundă a credinţei străine, doctrina sa de impermanenţă trebuie, în decursul timpului, să fi influenţat profund caracterul naţional. Ea a explicat şi consolat, a transmis o nouă calitate de a suporta toate lucrurile cu curaj şi a întărit faptul că răbdarea este o trăsătură a rasei. Şi în arta japoneză – dezvoltată, dacă nu chiar creată sub influenţa budismului – doctrina de impermanenţă a lăsat urme. Budismul a transmis că lumea materială a fost un vis, o iluzie, o fantasmagorie, dar, de asemenea, el i-a învăţat pe oameni cum să prindă impresiile trecătoare ale acelui vis şi cum să le interpreteze în raport cu cel mai mare adevăr. Iar ei au învăţat bine. În splendoarea îmbujorată a exploziilor florale de primăvară, la apariţia şi plecarea cicadei, în stacojiul ce moare cu frunzele toamnei, în frumuseţea fantomatică a zăpezii, în mişcarea înşelătoare a valurilor sau a norilor, ei au văzut parabole vechi cu un sens permanent. Chiar şi calamităţile lor – incendii, inundaţii, cutremure, epidemii – interpretau fără încetare pentru ei doctrina Dispariţiei veşnice.

Toate lucrurile ce există în Timp trebuie să piară. Pădurile, munţii – toate lucrurile există astfel. În Timp sunt născute toate lucrurile având dorinţă.

Soarele şi Luna, Sakra însuşi cu toată mulţimea sa de slujitori vor pieri, fără excepţie; niciunul nu va dăinui.

La început lucrurile erau fixate; la urmă s-au separat din nou: combinaţii diferite generează altă substanţă,

deoarece în natură nu există niciun principiu constant şi uniform.

Toate lucrurile alcătuite din componente trebuie să se treacă; acestea sunt impermanente. Chiar şi într-un grăunte de sămânţă de sesamum nu există vreun component care este permanent. Toate sunt trecătoare. Toate au inerenta calitate a dezintegrării.

Toate lucrurile alcătuite din componente, fără excepţie, sunt efemere, instabile, vrednice de dispreţ, muritoare, aflându-se în descompunere. Toate sunt temporare ca un miraj, ca o fantomă, sau ca o spumă... Aşa cum toate vasele de lut făcute de un olar sfârşesc prin a fi sparte, aşa se termină vieţile oamenilor.

Şi o credinţă în materia însăşi este imposibil de menţionat şi inexprimabilă – nu este nici lucru nici ne-lucru, ceea ce este cunoscut chiar şi de copii şi persoane ignorante.

IV

Acum merită să ne întrebăm dacă nu există o valoare compensatorie ataşată acestui caracter schimbător al lucrurilor şi acestei vieţi naţionale lipsită de semnificaţie.

Nimic nu este mai caracteristic pentru viaţa japoneză decât extrema sa fluiditate. Populaţia japoneză reprezintă un mediu ale cărui particule sunt în perpetuă deplasare. Mişcarea în sine este specifică. Ea este mai amplă şi mai originală decât mişcarea populaţiilor occidentale, deşi neînsemnată între destinaţii. De asemenea, ea este mult mai naturală – atât de naturală încât nu ar putea exista în civilizaţia occidentală. Mobilitatea relativă a populaţiei europene şi a populaţiei japoneze ar putea fi exprimată printr-o comparaţie între anumite viteze ridicate, respectiv scăzute, de vibraţii. Însă vitezele ridicate ar reprezenta, într-o astfel de comparaţie, consecinţa forţei artificiale aplicate, nu însă şi vibraţiile reduse. Iar această diferenţă de calitate înseamnă mai mult decât ceea ce ar putea să comunice manifestările de suprafaţă. Într-un sens, americanii ar putea avea dreptate gândindu-se că sunt cei mai mari călători. În alt sens însă, ei nu au deloc dreptate;

omul obişnuit din America nu se poate compara, ca un călător, cu omul obişnuit din Japonia. Şi bineînţeles, ţinând seama de mobilitatea relativă a populaţiilor, trebuie să se considere în primul rând masele mari, muncitorii – nu doar clasa redusă a celor bogaţi. În propria lor ţară, japonezii sunt cei mai mari călători dintre popoarele civilizate. Aceştia sunt cei mai mari călători, deoarece, într-o ţară compusă în principal din lanţuri muntoase, ei nu recunosc niciun obstacol pentru a călători. Japonezul care călătoreşte cel mai mult nu are nevoie de căi ferate sau vapoare care să îl transporte.

Acum, la noi, muncitorul obişnuit este incomparabil mai puţin liber în deplasare decât muncitorul din Japonia, datorită mecanismului mai complicat al societăţilor occidentale, ale căror forţe au tendinţa de aglomerare şi de integrare puternică. El este mai puţin liber, deoarece mecanismul industrial de care trebuie să depindă îl remodelează conform propriilor lor cerinţe particulare şi întotdeauna astfel încât să dezvolte o anumită capacitate specială şi artificială în detrimentul altei calităţi caracteristice. El este mai puţin liber, deoarece trebuie să trăiască la un standard ce face ca independenţa sa financiară să fie imposibilă. Pentru a realiza o astfel de independenţă, el trebuie să aibă un caracter excepţional şi însuşiri deosebite faţă de miile de competitori de excepţie, în mod egal doritori de a scăpa din aceeaşi sclavie. Pe scurt, deci, acesta este mai puţin independent, deoarece caracterul special al civilizaţiei sale amorţeşte puterea sa naturală de a trăi fără ajutorul maşinilor sau al unui capital consistent. A trăi astfel artificial înseamnă a pierde, mai devreme sau mai târziu, puterea de mişcare independentă. Înainte ca un japonez să se mute, el nu are nimic ce să ia în calcul. El pur şi simplu părăseşte locul ce-i displace şi se duce la locul pe care şi-l doreşte, fără niciun necaz. Nu este nimic ce să-l împiedice. Sărăcia nu este un obstacol, ci un stimul. Nu are lucruri care să-l încurce, numai cele de care poate dispune în câteva minute. Distanţele nu au nicio semnificaţie pentru el. Natura i-a dat picioare perfecte, cu

care se poate deplasa peste cincizeci de mile pe zi fără durere, un stomac a cărui alcătuire poate extrage nutrimente bogate din alimente cu care niciun european nu ar putea trăi. De asemenea, el are o constituţie ce dispreţuieşte căldura, frigul şi umezeala deopotrivă, deoarece nu este încă afectat de îmbrăcămintea nesănătoasă, de confortul inutil, de obiceiul de a se încălzi la cămine sau sobe şi de acela de a purta pantofi de piele.

Calitatea încălţămintei mi se pare că înseamnă mai mult decât este de obicei presupusă. Încălţămintea reprezintă, în sine, un control asupra libertăţii individuale. Aceasta se reflectă chiar şi în preţ, dar în formă înseamnă infinit mai mult. Încălţămintea a deformat piciorul occidentalilor de la forma originală şi l-a adus într-o stare de a fi incapabil de munca pentru care a fost creat. Rezultatele fizice nu sunt limitate la picior. Orice acţionează ca o frână, direct sau indirect, asupra organelor de locomoţie trebuie să-şi extindă efectele sale la toată constituţia fizică. Se opreşte răul acolo? Poate ne supunem convenţiilor celor mai absurde ce există în orice civilizaţie, pentru că ne-am supus prea mult timp tiraniei cizmarilor. Pot există defecte în politica noastră, în etica noastră socială, în sistemul nostru religios, mai mult sau mai puţin legate de obiceiul de a purta pantofi de piele. Supunerea la contracţiile musculare ale corpului trebuie să ajute cu siguranţă la dezvoltarea supunerii faţă de convulsiile minţii.

Japonezul obişnuit – lucrătorul priceput, în stare de a oferi preţuri mai avantajoase şi fără efort oricărui artizan din Vest din aceeaşi linie a industriei – rămâne un fericit independent atât de cizmari, cât şi de croitori. Picioarele sale arată bine, corpul lui este sănătos, iar inima sa este liberă. Dacă el doreşte să călătorească o mie de mile, poate fi gata pentru călătoria sa în cinci minute. Întregul său echipament nu are nevoie de un cost mai mare de şaptezeci şi cinci de cenţi, iar toate bagajele sale pot fi puse într-o batistă. Cu zece dolari poate călători timp de un an fără să muncească sau poate călători pur şi simplu

datorită capacităţii sale de a lucra sau poate călători ca pelerin. Aţi putea răspunde că orice sălbatic poate face acelaşi lucru. Da, dar orice om civilizat nu poate, iar japonezii au fost cei mai civilizaţi oameni cel puţin de o mie de ani. Pornind de aici se vede capacitatea sa actuală de a ameninţa producătorii din Vest.

Am fost prea mult obişnuiţi să asociem acest tip de mobilitate independentă cu viaţa propriilor noştri cerşetori şi vagabonzi, pentru a avea doar o concepţie despre sensul său intrinsec. Ne-am gândit la acest aspect, de asemenea, în legătură cu lucruri neplăcute – lipsă de curăţenie şi mirosuri neplăcute. Însă, după cum bine a spus profesorul Chamberlain: „o mulţime japoneză are mirosul cel mai plăcut din lume”. Vagabondul vostru japonez face baie fierbinte în fiecare zi, dacă are o fracţiune de cent să plătească pentru asta sau baie rece în cazul când nu are. În bocceaua sa se află piepteni, scobitori, lame de ras, periuţe de dinţi. El nu îşi permite să devină dezagreabil. Ajungând la destinaţia sa, el se poate transforma într-un vizitator cu maniere plăcute şi fără cusur, chiar dacă ţinuta sa este simplă[2].

Abilitatea de a trăi fără mobilier, fără lucruri care te încurcă, cu o cantitate minimă de îmbrăcăminte curată, arată mai mult decât avantajul deţinut de această rasă japoneză în lupta pentru viaţă, demonstrând, de asemenea, caracterul real al unor deficienţe din propria noastră civilizaţie. Acest lucru ne face să reflectăm asupra diversităţii fără nicio valoare a nevoilor noastre zilnice. Noi trebuie să avem carne, pâine şi unt, ferestre de sticlă şi foc, pălării, cămăşi albe şi lenjerie de corp din lână, ghete şi pantofi, cufere de voiaj, saci şi cutii, somiere, saltele,

---

2 Criticii au încercat să ridiculizeze observația făcută de Sir Edwin Arnold, că o mulțime japoneză miroase ca florile de mușcată. Cu toate acestea, comparația este exactă! Parfumul numit jako, atunci cînd este utilizat cu moderație, ar putea fi luat ușor drept miros de mușcată. în aproape orice adunare japoneză ce include femei o nuanță ușoară de parfum de jako este perceptibilă, deoarece hainele purtate au fost ținute în sertare conținînd cîteva boabe de jako. Cu excepția acestui parfum delicat, o mulțime japoneză este absolut inodoră.

cearşafuri, pături. Un japonez se poate descurca fără toate acestea şi încă foarte bine. Gândiţi-vă pentru o clipă cât de important este pentru costumul occidental costisitorul element unic al unei cămăşi albe! Cu toate acestea, cămaşa de olandă, aşa-numita „marcă a unui gentleman”, este, în sine, un articol de îmbrăcăminte inutil. Acesta nu oferă nici căldură, nici confort. Ea reprezintă în manierele noastre supravieţuirea a ceea ce era odată o luxoasă distincţie de clasă, fiind astăzi lipsită de sens şi fără niciun folos, ca şi butonii cusuţi pe partea exterioară a manşetelor.

V

Absenţa oricăror semne importante pentru lucrurile într-adevăr uriaşe pe care Japonia le-a realizat dovedeşte modul foarte ciudat în care a lucrat civilizaţia ei. Ea nu poate avea astfel de rezultate în continuare, însă a funcţionat până în prezent cu un succes uimitor. Japonia produce fără capital, discutând în sensul larg al cuvântului. Ea s-a industrializat, fără a deveni mai presus de toate, mecanicistă şi artificială. Uriaşa recoltă de orez este cultivată în milioane de ferme mici, cultura de mătase se face în milioane de case mici şi sărace, recolta de ceai se ridică de pe nenumărate bucăţi mici de teren. Dacă vizitaţi Kyōto pentru a comanda ceva de la unul din cei mai mari producători de porţelan din lume, ale cărui produse sunt mai bine cunoscute în Londra şi la Paris decât în Japonia, veţi găsi că fabrica sa este o cabană din lemn în care nu ar trăi niciun fermier american. Cel mai mare producător de vase cloisonne, care vă poate cere două sute de dolari pentru o lucrare doar de 12 centimetri, creează minunile sale într-o locuinţă cu două etaje, ce conţin probabil şase camere mici. Cele mai bune centuri de mătase făcute în Japonia, renumite în tot imperiul, sunt ţesute într-o casă ce a costat doar cinci sute de dolari pentru a fi construită. Iar acestea sunt, bineînţeles, ţesute de mână. Fabricile ce au utilaje de ţesut mecanice – ce ţes atât de bine, încât ruinează industriile străine de mult mai vastă capacitate – nu sunt mai impunătoare, cu foarte

puţine excepţii. Ele sunt lungi, luminoase, ca nişte magazii cu un etaj sau două, tot atât de costisitoare pentru a le ridica, ca un rând de grajduri din lemn la noi. Însă, ateliere ca acestea confecţionează mătăsurile ce se vând peste tot în lume. Câteodată doar întrebând sau datorită zumzetului echipamentului, se poate distinge o fabrică de un *yashiki* vechi, o clădire de şcoală japoneză demodată – în afară de cazul când puteţi citi într-adevăr caracterele chinezeşti de deasupra porţii grădinii. Unele fabrici de cărămidă mari şi fabrici de bere există, dar ele sunt foarte puţine şi, chiar şi atunci când se află în apropierea localităţilor, par lipsite de armonie în peisaj.

Propriile noastre monstruozităţi arhitecturale şi maşinăriile ca nişte turnuri Babei au fost aduse pe lume prin enorme integrări de capital industrial, însă, astfel de integrări nu există în Extremul Orient; într-adevăr, capitalul de a le crea nu există. Şi presupunând că, în cursul a câtorva generaţii s-ar putea constitui în Japonia combinaţii corespunzătoare de putere financiară, nu este uşor de presupus corespondenţe în construcţii arhitecturale. Chiar şi edificiile cu două etaje din cărămidă au dat rezultate proaste în conducerea centrelor comerciale, iar cutremurele par să condamne Japonia la simplitate perpetuă în construire. Revoltele autohtone împotriva instituirii arhitecturii din Vest se opun uneori şi traseelor noi de circulaţie, redirecţionând liniile de cale ferată cu abateri de la forma corectă japoneză.

Nu numai industria rămâne astfel neintegrată; guvernul în sine prezintă o condiţie asemănătoare. Nimic nu este fixat, cu excepţia Tronului. Schimbarea perpetuă este identică cu politica de stat. Miniştri, guvernatori, administratori, inspectori, toţi funcţionarii civili şi oficialii militari sunt deplasaţi la intervale neregulate şi surprinzător de scurte, iar armate de funcţionari mai mici sunt risipite de fiecare dată în acest vârtej. Provincia din Japonia unde am locuit în primul an al şederii mele în Japonia a avut patru guvernatori diferiţi în cinci ani. În timpul şederii mele la Kumamoto, înainte ca războiul să fi

început, comanda militară a acelui post important a fost schimbată de trei ori. Colegiul de stat a avut trei directori în trei ani. În cercurile educaţionale, în special, rapiditatea acestor schimbări a fost fenomenală. Cât am stat acolo au fost cinci miniştri ai educaţiei diferiţi şi mai mult de cinci politici educaţionale diferite. Cele douăzeci şi şase de mii de şcoli publice sunt atât de legate de administraţia locală, încât, chiar dacă nu ar fi existat influenţe profesionale, schimbarea constantă ar fi fost inevitabilă din cauza schimbărilor din adunările locale. Directori şi profesori se deplasează de la post la post; există persoane cu puţin peste treizeci de ani care au predat în aproape fiecare provincie a ţării. Ca orice sistem educaţional să fi putut obţine rezultate excelente în aceste condiţii, pare de domeniul miracolului.

Suntem obişnuiţi să ne gândim că este necesar un anumit grad de stabilitate pentru orice progres real, pentru orice evoluţie importantă. Japonia însă a dovedit incontestabil că dezvoltarea sa extraordinară este posibilă fără niciun fel de stabilitate. Explicaţia este în caracterul rasei – caracter ce este în mai mult decât o privinţă, foarte diferit de al nostru. În mod armonios mobil şi astfel impresionant de unitar, naţiunea a acţionat unită în direcţia marilor realizări, supunând întreaga sa masă de patruzeci de milioane de oameni pentru a fi modelată de ideile conducătorilor săi, întocmai cum nisipul sau apa sunt modelate de vânt. Iar această supunere la remodelare aparţine vechilor condiţii de viaţă sufletească – vechile însuşiri de altruism extraordinar şi credinţă perfectă. Absenţa relativă din caracterul naţional al individualismului egoist a fost salvarea unui imperiu, ceea ce a permis unui popor mare să-şi păstreze independenţa în ciuda tuturor vicisitudinilor. De aceea Japonia ar putea fi recunoscătoare celor două mari religii, creatoare şi păstrătoare ale puterii sale morale: Shinto, ce a învăţat individul să se gândească la împăratul său şi la ţara sa, înainte de a se gândi, fie la propria familie, fie la el însuşi, şi budismul, ce l-a antrenat să stăpânească regretul, să

îndure durerea şi să accepte ca lege eternă dispariţia lucrurilor pe care le-a iubit şi tirania lucrurilor pe care le-a urât.

Astăzi este vizibilă o tendinţă de fixare – un pericol de schimbări ce conduc la integrarea doar a unei birocraţii, ce s-a dovedit a fi blestemul şi slăbiciunea pentru China. Rezultatele morale ale noii educaţii nu a meritat rezultatele materiale. Acuzaţia de lipsă de „individualitate”, în sensul acceptat de egoism pur, nu prea va putea fi adusă japonezilor secolului următor. Chiar şi formarea studenţilor reflectă deja noua concepţie de putere intelectuală, doar ca o armă care să ofenseze, aducând cu sine noul sentiment de egoism agresiv. „Impermanenţă”, scria cineva, cu o nuanţă decolorată de budism în minte, „este natura vieţii noastre. Vedem adesea persoane care ieri erau bogate, iar astăzi sunt sărace. Acesta este rezultatul competiţiei umane, conform legii evoluţiei. Noi suntem expuşi acestei competiţii. Trebuie să luptăm unul cu altul, chiar dacă nu suntem convinşi să facem acest lucru. Cu ce sabie vom lupta? Cu sabia cunoştinţelor, făurită prin educaţie”.

Ei bine, există două forme de cultivare a sinelui. Una duce la dezvoltarea excepţională a calităţilor nobile, iar cealaltă semnifică ceva despre care, cu cât se vorbeşte mai puţin, cu atât este mai bine. Dar nu cu prima direcţie de studiu se ocupă acum Japonia Nouă. Mărturisesc că sunt unul din cei care cred că inima omului, chiar şi în istoria unei rase, poate valora infinit mai mult decât intelectul uman şi că se va dovedi, mai devreme sau mai târziu, infinit mai în măsură să răspundă la toate enigmele crude ale Sfinxului vieţii. Eu încă mai cred că vechii japonezii au fost mai aproape de soluţia acestor enigme decât suntem noi, pentru că ei au recunoscut frumuseţea morală ca fiind mai importantă decât frumuseţea intelectuală. Iar ca o concluzie, aş putea îndrăzni să citez dintr-un articol despre educaţie de Ferdinand Brunetière:

„Toate măsurile noastre educaţionale se vor dovedi zadarnice, dacă nu este niciun efort de supunere a minţii

pentru a întipări în ea sensul profund al acestor minunate cuvinte ale lui Lamennais: «*Societatea umană se bazează pe dăruirea reciprocă sau pe sacrificiul omului pentru om sau pe sacrificiul fiecărui om pentru toţi ceilalţi oameni, de aceea sacrificiul este însăşi esenţa întregii societăţi adevărate*». De aceasta ne-am dezvăţat de aproape un secol, aşadar, dacă trebuie să luăm şcoala de la început, va fi pentru a o învăţa din nou. Fără aceste cunoştinţe nu poate exista societate şi nici educaţie – nu, cel puţin, în cazul în care obiectul educaţiei este de a forma omul pentru societate. Individualismul este în zilele noastre duşmanul educaţiei, aşa cum este, de asemenea, inamicul ordinii sociale. Nu a fost aşa dintotdeauna, dar a devenit astfel. Nu va fi aşa pentru totdeauna, dar este astfel acum. Aşadar, fără eforturi pentru a-l distruge – ceea ce ar însemna să cădem dintr-o extremă în alta – trebuie să recunoaştem că, indiferent de ceea ce dorim să facem pentru familie, pentru societate, pentru educaţie şi pentru ţară este împotriva individualismului, astfel ca scopul să fie atins”.

III

CÂNTĂREAŢA DE STRADĂ

O femeie care ducea un *shamisen*, însoţită de un băieţel de şapte sau opt ani, a venit la casa mea să cânte. Purta îmbrăcăminte de ţăran şi un prosop albastru legat în jurul capului. Era urâtă, iar urâţenia ei naturală era accentuată de un acces nemilos de variolă. Copilul ducea o legătură cu balade tipărite.

Apoi vecinii au început să se adune în curtea mea din faţă – în special tinere mame şi doici cu copii în spate, dar şi femei în vârstă şi, de asemenea, bărbaţi – *inkyd* (curtoazia) de vecinătate. De asemenea, bărbaţii care trăgeau ricşa, *jinrikisha*, au venit din locul de staţionare de la următorul colţ de stradă, iar curând după aceea nu a mai fost loc la poartă.

Femeia se aşeză pe pragul uşii mele, şi-a acordat *shamisen-ul*, a cântat o măsură de acompaniament – şi o vrajă a coborât peste cei prezenţi, ce se uitau fix unul la

celălalt, într-o uimire surâzătoare.

Din acele buze desfigurate şi urâte a erupt şi a unduit o minunăţie de voce – tânără, profundă, nespus de emoţionantă în farmecul ei pătrunzător. „Femeie sau zână a pădurii?” întrebă un spectator. Doar o femeie – însă un mare, foarte mare artist. Modul în care ea mânuia instrumentul ar fi surprins peste măsură pe cea mai experimentată gheişă, dar nicio astfel de voce nu a fost vreodată auzită de la orice gheişă şi niciun astfel de cântec. Ea cânta cum numai un ţăran poate cânta – cu ritmuri vocale învăţate, probabil, de la greieri şi de la privighetorile sălbatice – şi cu fracţiuni şi semifracţiuni şi jumătăţi de semifracţiuni de tonuri ce nu au fost vreodată scrise în limbajul muzical occidental.

Pe măsură ce ea cânta, cei care ascultau începeau să plângă în tăcere. Nu distingeam cuvintele, dar am simţit cum tristeţea, bunătatea şi răbdarea vieţii din Japonia treceau cu vocea ei în inima mea – căutând ceva tânguitor, ce nu se afla acolo. O invizibilă tandreţe părea să se adune şi să vibreze în jurul nostru, iar senzaţii de locuri şi de momente uitate s-au întors încet înapoi, amestecate cu sentimente fantomatice – sentimente ale niciunui loc sau timp din amintirea noastră.

Apoi am observat că femeia era oarbă.

Când s-a terminat cântecul, am convins femeia să intre în casă şi ne-am interesat despre ea. În trecut ea o ducea bine şi a învăţat de mică să cânte la *shamisen*. Băieţelul era fiul ei. Soţul era paralizat. Ochii ei au fost distruşi de variolă. Însă ea era puternică, putând să străbată distanţe mari. Când copilul obosea, îl ducea în spate. Ea îşi putea întreţine copilul, precum şi pe soţul ţintuit la pat, pentru că, de fiecare dată când cânta, oamenii plângeau şi îi dădeau bani şi mâncare… Aceasta era povestea ei. I-am dat nişte bani şi o masă, iar ea a plecat, condusă de băiat.

Am cumpărat o copie a baladei, în care era vorba despre o dublă sinucidere recentă: *„Cântecul trist al lui Tamayone şi Takejird – compusă de Takenaka Yone, din al*

patrulea sector din Nippon-Bashi, în districtul de sud al oraşului Ōsaka? El fusese, evident, imprimat de pe o matriţă de lemn în relief, având reprezentate două imagini mici. Una arăta o fată şi un băiat plângând împreună. Cealaltă – un fel de vinietă – reprezenta un pupitru de scris, o lampă ce se stingea, o scrisoare deschisă, tămâie arzând într-o cupă şi un vas ce conţinea *shikimi* – planta sacră utilizată în cadrul ceremoniei budiste pentru a aduce ofrande celui decedat. Textul cursiv ciudat, ca şi cum fusese stenografiat perpendicular, oferea pentru traducere doar versuri ca acestea:

„În primul sector din Nichi-Hommachi, din îndepărtatul şi renumitul oraş Ōsaka – O, *ce durere este în această poveste de shinju* (sinucidere a îndrăgostiţilor)!

„Tamayone, de nouăsprezece ani – să vezi că i-a fost dat să-l iubească pe Takejird, tânărul muncitor.

„În timpul a două vieţi au schimbat jurăminte reciproce – O, *durerea de a iubi o curtezană*!

„Pe braţele lor şi-au tatuat un Dragon al Ploii şi caracterul «Bambus» – fără a se gândi vreodată la necazurile vieţii…

„Dar el nu poate plăti cincizeci şi cinci de yeni pentru libertatea ei – O, *suferinţa inimii lui Takejird*!

„Amândoi şi-au jurat atunci să sfârşească împreună, întrucât niciodată în această lume nu vor putea deveni soţ şi soţie…

„Lăsând prietenele ei să aibă grijă de tămâie şi de flori – *O, mila pentru trecerea lor ca rouă prin viaţă*!

„Tamayone ia cupa de vin umplut doar cu apă, în care cei ce vor muri îşi dau cuvântul unul altuia…

„O, *tumultul sinuciderii îndrăgostirilor*!

— O, *mila pentru viaţa lor aruncată*!”

Pe scurt, nu era nimic neobişnuit în poveste şi nimic remarcabil în versuri. Toată minunea interpretării era în vocea femeii. Iar mult timp după ce cântăreaţa a plecat, acea voce părea să persiste încă – creând în interiorul meu emoţia unui farmec şi a unei întristări atât de neştiute, încât nici nu am putut să încerc a-mi explica secretul

acelor tonuri magice.

Şi m-am gândit să consemnez, pentru mai târziu:

Tot ce este cântec, melodie, muzică, înseamnă numai o parte din evoluţia exprimării primitive naturale a sentimentului – a acelui limbaj neînvăţat al durerii, bucuriei sau pasiunii, ale cărui cuvinte sunt tonuri. Întocmai cum şi alte limbi vorbite diferă, aşa se schimbă şi acest limbaj de combinaţii tonale. Prin urmare, melodii ce ne emoţionează profund, nu au nicio semnificaţie pentru urechile japoneze, iar melodii ce nu ne impresionează deloc, fac un apel puternic la emoţia unei rase a cărei viaţă sufletească este diferită de a noastră, după cum albastrul diferă de galben… Şi totuşi, care este motivul sentimentelor profunde evocate în sufletul meu – un străin – de către acest cântec oriental pe care nu l-aş putea învăţa vreodată – un cântec obişnuit, al unei femei oarbe din popor? Cu siguranţă că, în vocea cântăreţei, se aflau însuşiri în stare să facă apel la ceva mai adânc decât suma experienţelor unei rase – la ceva mai cuprinzător decât viaţa omenească şi la fel de vechi precum cunoaşterea binelui şi a răului.

Într-o seară de vară, în urmă cu douăzeci şi cinci de ani, într-un parc din Londra, am auzit o fată spunând „noapte bună” cuiva care trecea pe acolo. Nimic altceva decât ceste două cuvinte fără importanţă – „noapte bună”. Cine era, nu ştiu: nu i-am văzut niciodată faţa şi nu am mai auzit vocea aceea. Şi totuşi, după trecerea a o sută de anotimpuri, amintirea felului în care ea a spus „noapte bună” îmi produce un neînţeles fior de plăcere dublat de durere – durere şi plăcere, nu mie, nu existenţei mele, dar existenţelor anterioare şi sorilor ce s-au stins.

Pentru că, ceea ce face farmecul unei voci auzită astfel doar o dată, nu poate fi din această viaţă. Este din nenumărate şi uitate vieţi. Desigur nu au existat două voci care să fie de aceeaşi calitate. Însă în exprimarea afecţiunii există o gingăşie a timbrului vocii comună nenumăratelor milioane de voci din întreaga omenire. Memoria moştenită face familiar, chiar nou-născuţilor,

sensul tonurilor distincte de mângâiere. Sunt moştenite, fără îndoială, în acelaşi mod, recunoaşterea tonurilor de simpatie, de durere, de milă. Şi în felul acesta, cântecul unei femei oarbe în acest oraş din Extremul Orient poate trezi, chiar şi în sufletul occidental, o emoţie mai adâncă decât fiinţa individuală – vagă simţire mută de dureri uitate – impulsuri înceţoşate de iubire ale generaţiilor date uitării. Morţii nu mor niciodată pe deplin. Ei dorm în cele mai întunecate celule ale inimilor obosite şi creierelor ocupate – pentru a fi înfioraţi, în cele mai rare momente, doar de ecoul unor voci ce le aminteşte trecutul.

IV

DINTR-UN JURNAL DE CĂLĂTORIE

I

Pe calea ferată Ōsaka-Kyoto.

15 aprilie, 1895.

Simţindu-se somnoroasă într-un mijloc de transport public şi neavând posibilitatea să se întindă, o femeie japoneză îşi va ridica dinaintea feţei mâneca lungă a chimonoului, înainte de a aţipi. În aceeaşi vagon de călători de clasa a doua sunt acum trei femei adormite la rând, toate cu feţele acoperite de mâneca stingă şi toate legănându-se împreună cu balansul trenului, ca nişte flori de lotus într-un curs de apă lin. (Această utilizare a mânecii stingi este fie întâmplătoare, fie instinctivă; probabil instinctivă, deoarece mâna dreaptă serveşte cel mai bine pentru a se prinde de o bară sau de un loc în caz de şoc.) Spectacolul este în acelaşi timp plăcut şi amuzant, dar mai ales plăcut, în felul în care exemplifică eleganţa specifică cu care o femeie japoneză distinsă face totul – întotdeauna în cel mai graţios şi mai puţin egoist mod posibil. Este patetic, de asemenea, deoarece atitudinea include şi tristeţe, uneori chiar rugăciune obosită. Toate din cauza simţului datoriei, antrenat să arate lumii doar chipul fericit al cuiva.

Fapt ce îmi aduce aminte de o experienţă.

Un servitor pe care îl angajasem de mult timp în casa mea, mi se părea cel mai fericit dintre muritori. El râdea

mereu atunci când i se vorbea, părea întotdeauna foarte bucuros când era la lucru, părea să nu ştie nimic despre micile necazuri ale vieţii. Într-o zi însă, m-am uitat pe furiş la el când se credea întru totul singur, iar faţa lui relaxată m-a speriat. Nu era faţa pe care o cunoscusem. Riduri adânci de durere şi furie apăreau înscrise în ea, făcându-l să pară mai în vârstă cu douăzeci de ani. Am tuşit uşor pentru a-mi anunţa prezenţa. Dintr-odată faţa s-a netezit, s-a liniştit, luminată ca printr-un miracol de întinerire. Miracol, într-adevăr, de perpetuu autocontrol altruist.

II

Kyōto, 16 aprilie.

Obloanele de lemn dinaintea camerei mele mici de hotel sunt date la o parte, iar soarele dimineţii pictează imediat pe *shoji* (uşile glisante de hârtie), cu pătrate de lumină de aur, umbra perfect clară a unui piersic mic. Niciun artist muritor – nici chiar un japonez – nu ar putea întrece redarea acelei siluete. Zugrăvită în albastru închis, contrastând cu incandescenţa galbenă, imaginea minunată prezintă chiar tonuri, mai puternice sau mai palide, după distanţa diferită dintre ramurile nevăzute de afară. Iar acest lucru mă duce cu gândul la folosirea hârtiei pentru a ilumina o casă, ca o posibilă influenţă asupra artei japoneze.

În timpul nopţii, o casă japoneză doar cu *shoji* închise arată ca un felinar mare cu faţete de hârtie – un felinar magic punând în mişcare umbrele înăuntru, în loc de a le proiecta în afară. În timpul zilei, umbrele de pe *shoji* provin numai de afară, dar pot fi extraordinare la primele raze ale soarelui, dacă trec, ca în acest exemplu, de-a lungul spaţiului unei grădini pitoreşti.

Nu este, cu siguranţă nimic absurd în acea poveste elenă veche, ce consideră originea artei ca o primă încercare naturală de a schiţa pe un perete conturul umbrei unui iubit. Este foarte posibil ca tot sensul artei, precum şi tot sensul supranaturalului, să fi avut primele sale începuturi, în studiul umbrelor. Însă umbrele de pe *shoji* sunt atât de remarcabile încât pot sugera explicarea

unor anumite capacităţi japoneze de a desena, în niciun caz primitive, ce au fost dezvoltate însă în paralel, mai presus de altele, fiind astfel mai dificil de explicat. Desigur, trebuie să fie luate în considerare calitatea hârtiei japoneze, ce surprinde umbrele mai bine decât orice sticlă mată şi, de asemenea, caracterul umbrelor în sine. Vegetaţia din Vest, de exemplu, nu ar prea putea oferi siluete atât de graţioase ca acelea din grădinile japoneze cu arbori, toate formate pe parcursul secolelor de îngrijire atentă, pentru a arăta atât de minunat, pe cât permite Natura.

Aş vrea ca hârtia de *shoji* din casa mea să fi putut, asemenea unei plăci fotografice, să fi fost sensibilă la acea primă impresie trimisă de razele de soare ale dimineţii. Regret deja distorsiunile: silueta frumoasă a început să se lungească.

III

Kyōto, 16 aprilie.

Din toate lucrurile deosebite din Japonia, cele mai frumoase sunt intrările în locurile importante de veneraţie sau de odihnă – Drumurile ce merg Nicăieri şi Treptele ce conduc către Nimic.

Desigur, farmecul lor aparte este dat de farmecul incidentalului – efectul lucrului făcut de mâna omului în comuniune cu cele mai frumoase tonuri de lumină, formă şi culoare ale Naturii – farmec ce se risipeşte în zilele ploioase, dar totuşi minunat, deoarece este schimbător.

Poate că ascensiunea începe cu o alee pavată în pantă, lungă de jumătate de milă, străjuită de copaci uriaşi. Monştri de piatră păzesc drumul la intervale regulate. Apoi vei ajunge la un şir de trepte, ridicându-se printr-un întuneric verde, la o terasă umbrită de copaci mai bătrâni şi mai ramificaţi. Alte trepte vor duce de-acolo către alte terase, toate în umbră. Şi urci, urci şi iarăşi urci, iar în cele din urmă, de partea cealaltă a *unui torii* (poartă a unui altar Shinto) cenuşiu, apare ţinta: un altar din lemn, mic, gol, fără culoare – *miya*, altarul Shinto. Şocul Vidului primit astfel, în umbre şi linişte deplină, după caracterul

sublim al lungului urcuş, este fantomatic în sine.

O multitudine de experienţe budiste similare aşteaptă pe toţi cei care au grijă să le caute. Aş putea sugera, de exemplu, o vizită la Higashi Otani, ce se află în oraşul Kyōto. O alee mare duce în curtea unui templu, iar din curte, un şir de trepte, cu o lăţime de 17 metri – masive, acoperite cu muşchi, cu balustrade magnifice – conduc către o terasă înconjurată de ziduri. Priveliştea te face să te gândeşti la asemănarea cu vreo grădină italiană de plăceri din zilele Decameronului. Însă, ajungând la terasă, vei găsi doar o poartă, deschizându-se – într-un cimitir! A dorit grădinarul de peisaje budiste să ne spună că toată măreţia, puterea şi frumuseţea duc doar la o astfel de tăcere, în cele din urmă?

IV

Kyōto, 10 – 20 aprilie.

Am petrecut cea mai mare parte a unui interval de trei zile în Expoziţia naţională – timp de-abia suficient pentru a discerne caracterul general şi semnificaţia prezentării. Aceasta este în esenţă industrială, dar aproape în întregime încântătoare, ca urmare a aplicării minunate a artei la toate varietăţile de producţie. Comercianţi străini şi observatori mai fini decât mine, au descifrat în aceasta, un alt şi sinistru sens – cea mai formidabilă ameninţare la adresa comerţului şi industriei occidentale făcută vreodată de Orient. „Comparativ cu Anglia”, a scris un corespondent al London Times „este o dispută a banilor, în toate privinţele… Povestea invaziei japoneze în Lancashire este mai veche decât cea a invaziei din Coreea şi China. A fost o cucerire paşnică – un proces nedureros de reducere, practic realizat… Expoziţia din Kyōto este o dovadă a dezvoltării imense, în continuare, a întreprinderii industriale… O ţară în care forţa de muncă a muncitorilor este plătită cu trei şilingi pe săptămână, cu toate celelalte cheltuieli interne proporţionale, trebuie – alte lucruri fiind egale – să-şi distrugă concurenţii ale căror cheltuieli sunt de patru ori mai mari la scara japoneză”. Desigur, acest *jujutsu* (artă marţială japoneză de autoapărare) industrial

promite rezultate neaşteptate.

Preţul de intrare la Expoziţie este, de asemenea, o chestiune importantă. Doar cinci *sen*\ Cu toate acestea, chiar şi pentru această sumă, o cifră de afaceri imensă ar putea fi realizată – atât de mare este afluxul de vizitatori. Mulţimi de ţărani curg zilnic în oraş – cei mai mulţi venind pe jos, ca la un pelerinaj. Iar pentru zecile de mii, călătoria este un pelerinaj, într-adevăr, datorită festivalului de inaugurare a celui mai mare dintre templele Shinshu.

Departamentul de artă propriu-zis l-am perceput ca fiind mult inferior celui de la Expoziţia de la Tokyo din 1890. Erau lucruri de calitate, dar puţine. Dovadă, probabil, a nerăbdării cu care naţiunea transformă toate energiile şi talentele sale în direcţia în care se fac banii. În departamente mai mari unde arta este combinată cu industria – de exemplu, produse ceramice, vase smălţuite, încrustaţie, broderii – nu au fost prezentate articole ce necesitau o muncă deosebită. Însă, valoarea ridicată a anumitor articole expuse a sugerat o replică unui prieten japonez, care a observat, gânditor: „Dacă China adoptă metode industriale occidentale, va fi în stare să ofere preţuri mai avantajoase decât noi, pe toate pieţele din lume”.

„Poate în ceea ce priveşte producţia ieftină”, am formulat un răspuns. „Dar nu există niciun motiv pentru care Japonia ar trebui să depindă în întregime de ieftinătatea producţiei. Cred că ea se poate baza, în mod sigur, pe superioritate în artă şi rafinament. Geniul în artă al unui popor poate avea o valoare deosebită, în raport cu orice concurenţă ce implică forţă de muncă ieftină. Dintre naţiunile occidentale, Franţa oferă un exemplu în acest sens. Bogăţia ei nu se datorează abilităţii de a oferi preţuri mai avantajoase decât vecinii săi. Bunurile ei sunt cele mai costisitoare din lume: face comerţ cu articole de lux şi de frumuseţe. Iar ele se vând în toate ţările civilizate, deoarece sunt cele mai bune de acest fel. De ce nu ar putea Japonia să devină Franţa viitorului Est?”

Punctul slab al expoziţiei este cel dedicat picturii în

ulei – executată în maniera europeană. Nu există niciun motiv pentru care japonezii nu ar trebui să fie în stare să picteze minunat în ulei, urmând propriile metode specifice de exprimare artistică. Însă, încercările lor de a urma metodele occidentale s-au ridicat doar la un nivel mediocru în domeniile necesitând o tratare foarte realistă. Lucrarea ideală în ulei, în conformitate cu canoanele occidentale de artă, nu este încă la îndemâna lor. Poate că japonezii vor putea descoperi pentru ei înşişi o nouă poartă către frumos, chiar prin intermediul picturii în ulei, prin adaptarea metodei la nevoile specifice ale geniului rasei, însă nu există încă niciun semn al unei astfel de tendinţe.

O pânză reprezentând un nud de femeie privindu-se într-o oglindă foarte mare, a creat o impresie neplăcută. Presa japoneză a solicitat îndepărtarea tabloului, exprimând comentarii nu prea măgulitoare referitoare la ideile de artă occidentale. Cu toate acestea, pânza era creată de un pictor japonez. Era o pictură proastă, dar pentru ea s-au cerut cu îndrăzneală trei mii de dolari.

Am stat un timp în apropierea tabloului, pentru a observa efectul său asupra celor care îl priveau – în marea majoritate, ţărani. Se uitau la el cu ochii mari, râdeau batjocoritor şi se întorceau pentru a examina *kakemono* (picturi sub formă de rulou), ce erau de departe demne de remarcat, deşi erau oferite la preţuri situându-se între zece până la cincizeci de yeni. Observaţiile lor se reduceau în principal la ideile „străine” de bun gust (persoana era pictată cu un cap european). Nimeni nu părea să considere lucrarea ca fiind japoneză. Dacă ar fi fost reprezentată o femeie japoneză, mă îndoiesc că mulţimea i-ar fi tolerat existenţa.

De fapt, dispreţul pentru imaginea în sine era justificat. Era pur şi simplu reprezentarea unei femei goale, într-o postură în care nicio femeie nu i-ar fi fost plăcut să fie văzută. Doar imaginea unei femei goale, oricât de bine executată, nu este niciodată artă, dacă arta înseamnă idealism. Caracterul ofensator al tabloului consta în realismul său. Nuditatea ideală poate fi divină –

cel mai evlavios dintre toate visele umane al supraomenescului, însă o persoană goală nu este deloc divină. Nuditatea ideală nu are nevoie de niciun corset, deoarece farmecul liniilor sale este prea frumos pentru a fi acoperit sau întrerupt. Corpul uman real în viaţă, nu are nicio astfel de geometrie divină. Întrebare: este un artist îndreptăţit în a crea nuditate de dragul său, în afară de cazul când el o poate priva de orice urmă de real şi particular?

Există un text budist ce afirmă cu exactitate că este înţelept numai acela care poate vedea lucrurile fără individualitatea lor. Acest mod budist de a privi realitatea face măreţia adevăratei arte japoneze.

V

Aceste gânduri mi-au trecut prin minte:

Deoarece nuditatea este divină, ceea ce este abstracţiunea frumuseţii absolute, dă privitorului un şoc de uimire şi încântare – amestecată cu melancolie. Foarte puţine opere de artă exprimă acest lucru, pentru că foarte puţine dintre ele se apropie de perfecţiune. Există însă sculpturi în marmură şi pietre preţioase ce redau aceasta precum şi câteva studii deosebite despre ele, cum ar fi gravurile publicate de către Societatea Amatorilor. Pe măsură ce este privită o astfel de operă, cu atât mai mult creşte surprinderea, fiindcă nu apare nicio linie sau o parte a unei linii, a cărei frumuseţe să nu depăşească orice aducere aminte. De aceea, secretul unei astfel de arte a fost mult timp crezut supranatural, şi, foarte aproape de adevăr, sensul de frumuseţe pe care îl comunică este mai mult decât uman – este supraomenesc. Înţelesul este că, ceea ce se află în afara vieţii existente – este astfel supranatural, cum poate fi orice senzaţie cunoscută de către om.

Atunci, în ce constă şocul?

Pare straniu şi asemănător cu şocul psihic ce apare cu prima experienţă de dragoste. Platon a explicat şocul frumuseţii ca fiind pe jumătate amintirea impetuoasă a Ideilor Divine ale Lumii. „Cei care văd aici orice imagine

sau asemănare a lucrurilor ce există, primesc un şoc ca de fulger şi sunt, într-un fel sau altul, scoşi din ei înşişi”. Schopenhauer a explicat şocul primei iubiri ca Voinţa Sufletului Rasei. Psihologia pozitivă a lui Spencer declară în zilele noastre că, cea mai puternică pasiune umană, atunci când îşi face prima sa apariţie, este absolut antecedenţă oricărei experienţe individuale. Astfel, gândirea antică şi modernă – metafizica şi ştiinţa – se pun de acord în a recunoaşte că, prima senzaţie profundă de frumuseţe umană cunoscută de către om, nu este deloc individuală.

Idealul uman exprimat într-o astfel de artă invocă în mod sigur experienţa integrală a acelui Trecut păstrat cu sfinţenie în viaţa emoţională a privitorului – a ceva moştenit de la nenumăraţi strămoşi.

Nenumăraţi, într-adevăr!

Admiţând trei generaţii la un secol şi presupunând că nu există căsătorii consanguine, un matematician francez estimează că fiecare individ existent într-o naţiune ar avea în venele sale sângele a douăzeci de milioane de contemporani din anul 1.000. Sau calculând din primul an al erei noastre, străbunul unui om de astăzi ar reprezenta un total de optsprezece cvintilioane. Cu toate acestea, ce reprezintă douăzeci de secole pentru timpul unei vieţi de om!

Ei bine, emoţia de frumuseţe, la fel ca toate emoţiile noastre, este cu siguranţă produsul moştenit al neînchipuitelor şi nenumăratelor experienţe dintr-un trecut fără margini. În fiecare senzaţie estetică există agitaţia a trilioane de trilioane de amintiri fantomatice îngropate în solul magic al creierului. De aceea, fiecare om duce în el un ideal de frumuseţe, ce nu este decât un compozit infinit de percepţii fără viaţă de formă, culoare şi farmec, plăcute odată privirii. Acest ideal în stare latentă – potenţial în esenţă – nu poate fi evocat după dorinţă, înaintea imaginaţiei. Însă el poate să fie aprins electric la orice sentiment, de către simţurile exterioare vii ale unor afinităţi vagi. Atunci este simţit acel fior ciudat, trist şi

fermecător ce însoţeşte curgerea bruscă înapoi a mareelor de viaţă şi de timp. Şi tot atunci, senzaţiile milioanelor de ani şi ale generaţiilor nenumărate se adună într-un moment de trăire emoţională.

Acum, artiştii doar ai unei civilizaţii – Grecia antică – au reuşit să producă miracolul separării Idealului de frumuseţe al Rasei de sufletele lor, surprinzând conturul său fluctuant în bijuterie şi piatră. Nuditatea, ei au făcut-o divină şi încă ne impun să-i simţim divinitatea aproape cum au simţit-o ei înşişi. Poate că au putut face acest lucru pentru că, după cum a sugerat Emerson, ei aveau toate simţurile perfecte. Cu siguranţă nu a fost pentru că erau la fel de frumoşi ca şi propriile lor statui. Niciun bărbat şi nicio femeie nu ar putea fi astfel. Este sigur însă că – ei au judecat limpede şi au fixat clar idealul lor – complex de nenumărate milioane de amintiri ale farmecului dispărut în ochi şi pleoape, gât şi obraz, gură şi bărbie, corp şi membre.

Marmura greacă însăşi dă dovadă că nu există nicio individualitate absolută – încât spiritul este în aceeaşi măsură un amestec al sufletelor, aşa cum corpul este alcătuit din celule.

VI

Kyōto, 21 aprilie.

Tocmai au fost finalizate cele mai impresionante exemple de arhitectură religioasă din întreagul imperiu. Marele Oraş al Templelor este acum îmbogăţit cu două construcţii, probabil niciodată depăşite în toate cele zece secole de existenţă. Una este darul Guvernului Imperial, iar cealaltă reprezintă darul oamenilor de rând.

Darul guvernului este Daikyokuden – ridicat pentru a comemora marele festival al lui Kanmu Termo, al cincizeci şi unulea împărat al Japoniei şi fondator al Oraşului Sacru. Daikyokuden, dedicat spiritului acestui împărat, este prin urmare un templu Shinto, şi cel mai impunător dintre toate templele Shinto. Cu toate acestea, el nu reprezintă o arhitectură Shinto, fiind o reproducere fidelă, la scara iniţială, după palatul original al lui Kanmu Termo. Efectul

asupra sentimentului naţional al acestei magnifice abateri de la formele convenţionale şi poezia profundă a sentimentului reverenţios sugerat, pot fi înţelese pe deplin numai de cei care ştiu că Japonia este condusă încă de către cei dispăruţi. Edificiile templului Daikyokuden sunt mai mult decât frumoase. Chiar şi în acest oraş, cel mai arhaic dintre oraşele din Japonia, ele uimesc, spunând cerului, prin fiecare linie înclinată a acoperişurilor ascuţite, povestea unei epoci trecute şi cu atât mai fantastice. Cele mai frapant excentrice părţi ale întregului sunt porţile cu două etaje şi cinci turnuri – adevărate reverii chinezeşti, s-ar putea spune. Şi în culoare construcţia nu este mai puţin ciudat atractivă decât în formă – şi aceasta mai ales din cauza folosirii cu delicateţe a ţiglelor antice verzi în acoperişul cu mai multe culori. Cu siguranţă, spiritul august al împăratului Kanmu Termo s-ar putea bucura de această fermecătoare evocare a trecutului, prin necromanţie arhitecturală!

Darul poporului din Kyōto este însă mai măreţ. El este reprezentat de splendidul Higashi Honganji – sau templul de est Hongan (Shinshu). Cititorii din Vest îşi pot forma o idee despre caracterul său din simpla afirmaţie că a costat opt milioane de dolari şi a necesitat şaptesprezece ani pentru a fi construit. Doar ca dimensiune, el este în mare măsură depăşit de alte clădiri japoneze unde nu a fost nevoie de fonduri atât de mari pentru a fi realizate. Oricine este însă familiarizat cu arhitectura templelor budiste din Japonia poate să înţeleagă repede dificultatea de a construi un templu de 42 de metri înălţime, 64 de metri lăţime şi având lungimea de peste 70 de metri. Din cauza formei sale specifice, şi mai ales datorită vastei întinderi a liniilor acoperişului său, Honganji arată chiar mult mai mare decât este în realitate – pare uriaş. În orice ţară Honganji ar fi considerat o structură minunată. Există grinzi de 14 metri lungime şi groase de un metru şi jumătate, iar coloanele sale au trei metri în circumferinţă. Se poate ghici caracterul decoraţiei interioare doar din expunerea faptului că pictura florilor de lotus pe panourile

din spatele altarului principal a costat zece mii de dolari. Aproape toată această muncă minunată a fost făcută cu banii daţi de ţăranii care muncesc din greu. Şi totuşi, există oameni care cred că budismul este pe moarte!

Mai mult de o sută de mii de ţărani au venit pentru a vedea marea inaugurare. Ei s-au aşezat în număr mare pe rogojini aşternute în curtea vastă. I-am văzut aşteptând astfel de la ora trei după-amiază. Curtea era o mare plină de viaţă. Însă, toată mulţimea aceea trebuia să aştepte până la ora şapte pentru începutul ceremoniei, fără băuturi răcoritoare, în soarele fierbinte. Am văzut într-un colţ al curţii un grup de aproximativ douăzeci de fete tinere – îmbrăcate toate în alb şi purtând şepci albe specifice – şi am întrebat cine sunt. Un spectator a răspuns: „Deoarece toţi aceşti oameni trebuie să stea aici mai multe ore, trebuie să ne aşteptăm ca unora din ei să li se facă rău. Din acest motiv asistentele acelea au fost aduse aici, pentru a avea grijă de oricine ar putea să sufere. Există, pe lângă acestea, brancarde în aşteptare şi persoane care să le transporte. De asemenea, se află şi mulţi medici”.

Am admirat răbdarea şi credinţa. Dar aceşti ţărani ar fi putut să-şi iubească cu desăvârşire templul magnific – de fapt, propria lor creaţie, atât direct, cât şi indirect. Pentru că, nicio mică parte a muncii efective investită în construcţii nu a fost făcută pentru dragostea în sine, deoarece grinzile puternice folosite la acoperiş au fost tractate la Kyōto de pe pantele munţilor îndepărtaţi, cu cabluri împletite din părul femeilor şi fetelor budiste. Un astfel de cablu, păstrat în templu, depăşeşte 120 metri lungime şi are aproape opt centimetri în diametru.

Pentru mine, lecţia acestor două monumente magnifice ale sentimentului religios naţional a sugerat o creştere certă în viitor a puterii etice şi valorii acestui sentiment, concomitent cu creşterea prosperităţii naţionale. Sărăcia de moment este explicaţia reală pentru declinul aparent temporar al budismului. Dar o epocă de mare bogăţie va începe. Unele forme exterioare ale

budismului trebuie să piară, unele superstiţii ale shintoismului trebuie să moară. Adevărurile vitale şi cunoaşterea se vor extinde, se vor consolida, se vor înrădăcina mai adânc în inima rasei şi o vor pregăti puternic pentru încercările mai aspre ale vieţii în care va intra.

VII

Kobe, 23 aprilie.

Am vizitat expoziţia de peşti şi tehnologia pescuitului de la Hyōgo, situată într-o grădină de lângă mare. Ea se numeşte Waraku-en, ceea ce înseamnă „Grădina Păcii şi Armoniei”. Aceasta este prezentată ca un decor de grădină din trecut şi îşi merită numele. La marginea ei priveşti marele golf, pescari în bărci şi alunecarea albă – strălucitoare în lumină – a velelor din depărtare. Peste toate acestea, o concentrare măreaţă de piscuri, pe care depărtarea le colorase în mov, închidea orizontul.

Am văzut iazuri de forme curioase, pline cu apă limpede de mare, în care înotau peşti frumos coloraţi. M-am dus la acvariul în care, cele mai ciudate feluri de peşti înotau după sticlă – peşti în formă de zmee jucării, peşti în formă de lamă de sabie, peşti care păreau că se întorc pe dos şi, ceea ce era nostim, peşti atrăgători, coloraţi ca nişte fluturi, mişcându-se ca într-un dans al fetelor, fluturând aripioare în formă de mânecă.

Am văzut modelele tuturor bărcilor, plaselor, cârligelor, capcanelor de prins peşte şi coşurilor cu torţe pentru pescuitul nocturn. Am văzut imagini cu fiecare mod de a pescui şi, atât imagini, cât şi modele cu oameni omorând balene. Una dintre imagini era înspăimântătoare – chinurile morţii unei balene prinsă într-o plasă gigantică. Bărcile făceau salturi într-un freamăt de spumă roşie, iar un om gol pe spatele monstruos – o singură formă proiectată pe cer – izbea cu o spadă uriaşă. Un şuvoi de sânge izvora ca răspuns la lovitură. Alături de mine am auzit părinţii unui băieţel japonez explicându-i acestuia imaginea. Mama i-a spus:

„Atunci când balena moare, ea vorbeşte, strigând pe

Domnul Buddha pentru ajutor – *Namu Amida Butsu*!”

M-am dus în altă parte a grădinii, unde se aflau un cerb îmblânzit, un „urs de aur” într-o cuşcă, un păun într-un aviariu şi o maimuţă. Oamenii hrăneau cerbul şi ursul cu prăjituri, încercau să convingă păunul să-şi deschidă coada şi chinuiau cumplit maimuţa. M-am aşezat să mă odihnesc pe veranda unei case de agrement din apropierea volierei, iar japonezii care se uitaseră la imaginea cu balena vânată, s-au îndreptat spre aceeaşi verandă. L-am auzit imediat pe băieţel spunând:

„Tată, un pescar bătrân se află în barca sa. De ce nu merge la Palatul Regelui Dragon al Mării, ca Urashima?”

Tatăl a răspuns: „Urashima a prins o broască ţestoasă, care nu era în realitate o broască ţestoasă, ci Fiica Regelui Dragon. Prin urmare, el a fost răsplătit pentru bunătatea sa. Însă, acel pescar bătrân nu a prins nicio broască ţestoasă şi, chiar dacă ar fi prins vreuna, el este mult prea bătrân pentru a se căsători. Prin urmare, el nu va merge la Palat”.

Apoi băiatul s-a uitat la flori, la fântâni, la marea însorită cu pânzele sale albe, la munţii de culoare mov din depărtare şi a exclamat:

„Tată, crezi că există vreun loc mai frumos decât acesta în lumea întreagă?”

Tatăl a zâmbit minunat şi părea pe cale de a răspunde, dar înainte de a putea vorbi, copilul a strigat, a sărit şi a bătut din palmele sale mici, bucuros că păunul îşi desfăcuse brusc splendoarea sa de coadă. Toată lumea a plecat în mare grabă spre volieră, astfel încât nu am auzit deloc răspunsul la această întrebare serioasă.

Dar, după aceea m-am gândit că el ar fi putut răspunde astfel:

„Băiatul meu, acest loc este foarte frumos. Însă lumea este plină de frumuseţe şi pot exista grădini şi mai frumoase decât aceasta.

„Dar cea mai frumoasă dintre grădini nu este în lumea noastră. Este Grădina lui Amida, în Paradisul de Vest.

„Şi oricine nu face rău cât timp trăieşte, poate locui după moarte în Grădina aceea.

„Acolo, Kujaku, divina pasăre a cerului, slăveşte cele Şapte Trepte şi Cinci Puteri, răsfirându-şi coada ca un soare.

„Există lacuri cu apă de piatră preţioasă, iar în ele plutesc flori de lotus de un farmec fără nume. Iar din acele flori pornesc neîncetat razele de lumină ale curcubeului şi spiritele tuturor Buddha nou-născuţi.

„Iar apa, murmurând printre mugurii de lotus, vorbeşte sufletelor despre Memoria şi Imaginea infinită precum şi despre cele Patru Sentimente fără de sfârşit.

„Şi în acel loc nu există nicio diferenţă între zei şi oameni, numai că, în faţa splendorii lui Amida chiar şi zeii trebuie să se plece, iar toţi cântă imnul de laudă al începutului «O, *Tu al Luminii Nemărginitei*»

„Dar Vocea Râului Celest preaslăveşte pentru totdeauna, ca un înmiit psalm, la unison: «*Chiar şi aceasta nu este îndeajuns, există încă mai înalt*! *Acest lucru nu este real*; *aceasta nu este Pace*!»”.

V

CĂLUGĂRIŢA DE LA TEMPLUL AMIDA

I

Atunci când soţul lui O-Toyo – un văr îndepărtat, adoptat în familia ei pentru dragostea sa – a fost chemat de seniorul său în capitală, ea nu se simţea neliniştită cu privire la viitor. Era doar tristă. Era prima dată de la căsătorie când fuseseră separaţi. Dar îşi avea tatăl şi mama lângă ea, însă şi mai drag decât oricare – deşi nu ar fi mărturisit nici măcar sie însăşi vreodată acest lucru – era fiul ei mic. Mai mult decât atât, ea avea întotdeauna destule de făcut. Trebuiau îndeplinite numeroase îndatoriri casnice şi erau multe haine de ţesut – de mătase şi de bumbac.

O dată pe zi, la o oră fixă, ea aducea pentru soţul absent, în camera lui preferată, puţină mâncare servită ireproşabil pe tăvi lăcuite, delicate – ofrande simbolice, aşa

cum sunt oferite spiritelor strămoşilor şi zeilor[3]. Aceste mese erau servite în partea de est a camerei, iar perna pe care se stătea în genunchi era pusă în faţa lor. Partea de est fusese aleasă pentru motivul că el plecase spre răsărit. Înainte de a lua mâncarea, ea ridica întotdeauna capacul vasului mic de supă, pentru a vedea dacă exista abur pe partea sa lăcuită din interior. Se spune că, dacă există vapori pe partea interioară a capacului ce acoperă mâncarea oferită astfel, cel care era preţuitul absent se simţea bine. Iar dacă nu se afla nimic, el era mort – semn că numai spiritul său s-a întors să caute hrană. O-Toyo găsise în fiecare zi capacul aburit.

Copilul era bucuria ei permanentă. Avea trei ani şi îi plăcea foarte mult să pună întrebări la care nimeni alţii decât zeii ştiau răspunsurile adevărate. Atunci când el dorea să se joace, ea lăsa deoparte munca pentru ca să se joace împreună. Când voia să se odihnească, ea îi spunea poveşti minunate sau dădea răspunsuri aproape evlavioase întrebărilor sale despre acele lucruri pe care niciun om nu le-ar putea înţelege vreodată. Seara, când lămpile mici erau aprinse în faţa imaginilor şi tăbliţelor sfinte, ea îi învăţa buzele să ia forma rugăciunii filiale. După ce îl adormea, îşi aducea de lucru lângă el, privindu-i farmecul liniştit al feţei. Uneori, copilaşul zâmbea în vis, iar mama ştia că zeiţa divină Kannon juca cu el jocul umbrelor şi murmura atunci invocarea budistă către Fecioara „care îşi pleacă ochii la murmurul rugăciunii”.

Uneori, în anotimpul cu zilele limpezi, ea urca pe muntele Dakeyama, ducându-şi băieţelul în spate. O astfel de excursie îl încânta mult, nu numai din cauza a ceea ce mama lui îl învăţa să vadă, dar, de asemenea, pentru ceea ce ea îl învăţa să audă. Drumul în pantă ducea printre crânguri şi păduri, peste coline cu iarbă, prin apropierea

3 O astfel de masă, oferită spiritului celui iubit care nu este prezent, se numește kage-zen; lit. „tava-umbrei.” Cuvîntul zen semnifică, de asemenea, mîncare servită pe o tavă lăcuită - ce are picioare, ca o masă în miniatură. Astfel, pentru kage-zen, ar fi poate mai potrivită traducerea „mîncare pentru umbră”.

unor pietre neobişnuite. De asemenea, acolo erau flori cu poveşti în inimi şi copaci cu spirite în trunchiul lor. Se auzeau cântecele porumbeilor – *korup-korup* şi *owad, owad* – iar cicadele şuierau, cântau la flaut şi ţiuiau.

Toţi cei care aşteaptă pe cei dragi fac, dacă pot, un pelerinaj la piscul Dakeyama. El este vizibil din orice parte a oraşului, iar din punctul său cel mai înalt se pot vedea mai multe provincii. În partea sa cea mai de sus este o piatră aproape de înălţimea şi forma unui om, poziţionată vertical. Pietricele rotunde sunt puse una peste alta pe ea şi înaintea ei. În apropiere există un mic altar Shinto ridicat în amintirea unei prinţese din alte vremuri. Pentru că ea a plâns lipsa celui pe care îl iubea şi privea de pe acest munte întoarcerea sa, până când s-a stins de dor, a fost prefăcută într-o piatră. Prin urmare, oamenii au construit altarul, iar cei care aşteaptă pe cel drag încă se roagă acolo pentru întoarcerea sa. Aşa că, după ce s-au rugat astfel, iau acasă una din pietricelele clădite acolo. Atunci când cel iubit se întoarce, aceasta trebuie adusă înapoi în vârful muntelui, împreună cu alte pietricele, pentru o jertfă de mulţumire şi de comemorare.

Înainte ca O-Toyo şi fiul ei să fi ajuns acasă după o astfel de zi, amurgul se lăsa încet peste ei. Deoarece drumul era lung, iar amândoi trebuiau să se ducă şi să se întoarcă cu barca prin pustietate sau prin câmpurile de orez din jurul oraşului, călătoria era înceată. Câteodată stelele şi licuricii le luminau drumul, uneori şi luna, iar O-Toyo cânta încet băiatului cântecul pe care şi copiii din Izumo îl cântă lunii:

Nono-San.

Micuţă doamnă Lună, ce vârstă ai?

„Treisprezece zile, Treisprezece şi nouă”.

Eşti deci încă tânără, şi poate de aceea, brâul tău roşu-aprins, este atât de frumos legat[4]. Dar brâul alb şi frumos din jurul şoldurilor, îl vei da calului?

„O, nu, nu!” îl vei da vacii?

---

4 Deoarece un obi sau brîu foarte viu colorat poate fi purtat doar de către copii

„O, nu, nu! [5]„

Până la noaptea albastră se ridica, din toate colţurile umede ale câmpurilor lucrate, corul clocotitor ce părea însăşi vocea pământului – orăcăitul broaştelor. Iar O-Toyo desluşea copilului silabele sale: *Me kayui*! *Me kayui*! „Mi se închid ochii, vreau să dorm”.

Toate acestea erau orele lor fericite.

II

Apoi de două ori, în răstimpul a trei zile, acei stăpâni ai vieţii şi ai morţii, ale căror drumuri aparţin misterelor veşnice, au lovit în inima ei. Prima dată i s-a spus că soţul ei drag, pentru care ea se rugase adesea, nu se va întoarce vreodată la ea – se întorsese în ţărâna din care toate formele de viaţă sunt împrumutate. Iar în scurt timp, băiatul ei a căzut într-un somn atât de adânc, încât medicul chinez nu l-a mai putut trezi. Ea a aflat aceste lucruri aşa cum vezi formele fulgerelor. Între fulgere şi dincolo de ele, era întunericul absolut în care se află mila zeilor.

Toate acestea au trecut, iar ea s-a ridicat pentru a întâlni un duşman numit Memorie. Înaintea celorlalţi, îşi

---

5 Nono-San,

sau

O-Tsuki-San

Ikutsu?

„Ju-san - Kokonotsu.”

Sore wa mada Wakai yo,

Wakai ye mo Dori

Akai iro no Obi to,

Shire iro no Obi to

Koshi ni shanto Musun de.

Urna ni yaru?

„Iyaiya!”

Ushi ni yaru?

„Iyaiya!”

putea păstra aceeaşi expresie, plăcută şi zâmbitoare, ca întotdeauna. Însă, atunci când rămânea singură cu acest vizitator, era mult mai puţin puternică. Ea aranja jucării mici, întindea hăinuţe de copii pe rogojini şi se uita la ele, vorbindu-le în şoaptă şi zâmbind în linişte. Însă zâmbetul se termina întotdeauna într-un hohot de plâns, sălbatic şi pătrunzător, în timp ce se izbea cu fruntea de podea, punând întrebări prosteşti zeilor.

Într-o zi i-a trecut prin minte o consolare ciudată – ritualul pe care oamenii îl numesc *Toritsu-banashi* – evocarea morţilor. Ar putea oare să-şi cheme înapoi băiatul, măcar pentru puţin timp? Poate i-ar chinui astfel sufletul mic, dar, de dragul ei, nu ar accepta el să suporte un moment de durere? Cu siguranţă!

[Pentru a rechema morţii, cineva trebuie să meargă la un preot – budist sau shintoist – care ştie ritualul incantaţiei. Iar tableta mortuară, *mai*, a celui decedat, trebuie adusă la acel preot.

Apoi se efectuează ceremonii de purificare: se aprind luminări, iar tămâia este arsă înaintea tabletei mortuare. Se recită rugăciuni sau părţi de sutra şi se aduc ofrande de flori şi de orez. Însă, în acest caz, orezul nu trebuie să fie fiert.

Atunci când totul a fost pregătit, preotul, luând în mâna stângă un instrument în formă de arc, îl loveşte rapid cu mâna sa dreaptă, invocând numele mortului şi strigând *Kitazo yo*! *kitazo yo*! *kitazo yo*! adică, „Eu am venit[6]". În timp ce strigă, tonul vocii sale se schimbă treptat, până când devine chiar vocea persoanei decedate – deoarece spiritele intră în el.

Atunci morţii vor răspunde întrebărilor repede adresate, dar vor striga fără întrerupere: „Grăbeşte-te, grăbeşte-te, reîntoarcerea mea este dureroasă şi am doar puţin timp pentru a rămâne!" După ce au răspuns, spiritele pleacă, iar preotul se prăbuşeşte, pierzându-şi conştienţa.

---

6 De unde vine vorba în Izumo, despre unul care își anunță de prea multe ori sosirea: „vorbește ca și cum ar chema morții!" - toritsubanashi no yo na.

Nu este însă bine să chemi morţii, deoarece atunci când se duc înapoi, condiţia lor se înrăutăţeşte. Revenind în lumea subpământeană, ei trebuie să ocupe o poziţie inferioară celei avute până atunci.

În zilele noastre, aceste ritualuri nu sunt permise de lege. În trecut ele consolau, dar legea este bună şi justă – întrucât există oameni dispuşi să nesocotească voinţa divină, aflată în inimile oamenilor.]

Aşa s-a întâmplat ca O-Toyo să se găsească într-o noapte înăuntrul unui templu mic de la marginea oraşului – stând în genunchi înaintea tabletei mortuare a băiatului ei şi ascultând ritualul incantaţiei. Şi, imediat, de pe buzele preotului oficiant s-a auzit o voce pe care ea credea că o cunoştea – o voce iubită, mai presus de oricare – însă estompată şi foarte slabă, ca un suspin în vânt.

Iar vocea subţire i-a strigat:

„Întreabă repede, repede, mamă! întunecat este drumul şi lung, iar eu nu mai pot rămâne”.

Apoi, tremurând, ea a întrebat:

„De ce trebuie să port durere pentru copilul meu? Care este dreptatea zeilor?”

Şi acolo, ea primit răspunsul:

„O, mamă, nu mă plânge astfel! Că am murit, a fost numai ca tu să trăieşti. Pentru că anul a fost unul de boală şi de durere – şi mi-a fost dat mie să ştiu că tu trebuia să mori. Am obţinut prin rugăciune ca eu să îţi iau locul[7].

„O, mamă, nu plânge pentru mine! Nu este bunătate de a plânge pentru cei morţi. Peste Râul de Lacrimi[8] drumul lor este, iar când mamele lor plâng, el iese din matcă. Atunci, sufletul nu poate trece, doar trebuie să rătăcească încoace şi încolo.

„De aceea, te rog, nu te întrista, O, mama mea! Dă-mi doar puţină apă, uneori”.

III

Din ceasul acela ea nu a mai fost văzută plângând. Îşi îndeplinea cu gingăşie îndatoririle ei de fată, fără efort şi

7 Migawari, „înlocuitor” este termenul religios.

8 „Namida no Kawa.”

în tăcere, ca şi în zilele de odinioară.

Anotimpurile au trecut şi tatăl ei a crezut de cuviinţă să găsească un alt soţ pentru ea. De aceea, i-a spus mamei:

„În cazul în care fiica noastră ar avea din nou un fiu, aceasta va fi o mare bucurie pentru ea ca şi pentru noi toţi”.

Dar mama înţeleaptă a răspuns:

„Fata nu este nefericită. Este imposibil ca să se căsătorească din nou. A devenit ca un copilaş, neştiind nimic de necazuri sau de păcat”.

Era adevărat că ea încetase să cunoască adevărata durere. Începuse să arate o slăbiciune ciudată pentru lucrurile foarte mici. Mai întâi, patul i se păruse prea mare – poate, datorită percepţiei de spaţiu neocupat, în urma pierderii copilului. Apoi, zi de zi, alte lucruri păreau să se mărească: locuinţa însăşi, camerele familiare, firida şi vazele mari pentru flori – chiar şi ustensilele casnice. Ea dorea să-şi mănânce orezul cu beţişoare în miniatură, dintr-un bol foarte mic, aşa cum fac copiii.

Acestea erau toanele ei amuzante, dar în alte privinţe nu era capricioasă. Bătrânii se sfătuiau neîncetat în privinţa ei. În cele din urmă, tatăl a spus:

„Ar fi dureros ca fiica noastră să trăiască printre străini. Însă pe măsură ce îmbătrânim, putem să o părăsim în curând. Poate că ar fi posibil să ne îngrijim de bani, pentru a face din ea o călugăriţă. Am putea construi un templu mic pentru ea”.

A doua zi, mama a întrebat-o pe O-Toyo:

„Nu ai vrea să devii o călugăriţă sfântă şi să trăieşti într-un templu foarte, foarte mic, cu un altar foarte mic şi imagini mici ale lui Buddha? Noi am putea fi întotdeauna aproape de tine. Dacă doreşti acest lucru, putem să găsim un preot care să te înveţe sutrele”.

O-Toyo şi-a dorit aceasta şi a cerut ca rochia ei de călugăriţă să fie extrem de mică. Însă mama i-a spus:

„Totul poate fi făcut foarte mic, în afară de rochia călugăriţei. Ea trebuie să poarte haine mari – aceasta este legea lui Buddha”.

Astfel, ea a fost convinsă să poarte aceeaşi îmbrăcăminte ca şi celelalte călugăriţe.

IV

Au construit pentru ea un mic An-dera sau Templul Călugăriţei, într-o curte goală în care se afla cândva un templu mai mare numit Amida-ţi. Andera a fost, de asemenea, numit Amida-ţi şi a fost dedicat lui Amida-Nyorai şi altor Buddha. Acesta a fost înzestrat cu un altar foarte mic şi cu un mobilier de altar în miniatură. Pe un pupitru mic era o copie minusculă a sutrelor. Se aflau, de asemenea, panouri, clopote şi kakemono foarte mici. Ea a locuit acolo mult timp după ce părinţii ei au murit. Oamenii au numit-o Amida-ţi no Bikuni – ceea ce înseamnă Călugăriţa de la Templul Amida.

La mică distanţă de poartă era o statuie a lui Jizd. Acest Jizd era un Jizd aparte – prietenul copiilor bolnavi. Înaintea lui se puteau vedea aproape întotdeauna ofrande de prăjituri mici de orez. Aceasta însemna că undeva era un copil bolnav pentru care se făceau rugăciuni, iar numărul prăjiturilor de orez semnifica numărul anilor copilului. Cel mai adesea, erau puse doar două sau trei prăjituri, rareori se aflau şapte sau zece. Amida-ţi no Bikuni avea grijă de statuie şi îi aducea ofrande de tămâie şi flori din grădina templului – pentru că era o mică grădină în spatele templului An-dera.

După ce îşi făcea plimbarea de dimineaţă cu bolul său de milostenii, se aşeza înaintea unui război de ţesut foarte mic, pentru a ţese o pânză mult prea îngustă ca să poată fi utilizată cu adevărat. Ţesăturile sale erau cumpărate însă întotdeauna de anumiţi negustori care îi cunoşteau povestea. Aceştia îi făceau cadouri cupe foarte mici, vaze mărunte de flori şi arbori pitici pentru grădină.

Ea se simţea cel mai bine în compania copiilor, iar aceasta nu-i lipsea niciodată. Viaţa copilului japonez se desfăşoară, de obicei, în curţile templelor. Copiii din curtea templului Amida-ţi au avut parte de multe copilării fericite. Toate mamele de pe strada aceea îşi doreau ca micuţii lor să se joace acolo, dar îi atenţionau să nu râdă de Bikuni-

San. „Uneori, comportamentul ei este ciudat”, ar fi spus ele, „dar aceasta se datorează faptului că ea a avut odată un fiu mic, care a murit, iar durerea a devenit prea mare pentru inima ei de mamă. Aşa că, trebuie să fiţi foarte buni şi respectuoşi cu ea”.

Copiii erau buni, dar nu destul de respectuoşi, în sensul reverenţios. Ei ştiau mai bine cum să se poarte. Întotdeauna o numeau „Bikuni-San” şi o salutau prietenos, dar altfel o tratau ca pe unul de ai lor. Se jucau împreună, iar ea le dădea ceai în cupe extrem de mici, le făcea o mulţime de prăjituri de orez, nu cu mult mai mari decât boabele de mazăre şi le făcea la războiul ei de ţesut hăinuţe de bumbac şi de mătase pentru păpuşi. Astfel, ea a devenit sora lor adoptivă.

Copiii s-au jucat cu ea în fiecare zi, până au crescut prea mari pentru a se juca şi au părăsit curtea templului Amida, pentru a începe munca amară a vieţii. Ei au devenit părinţii copiilor pe care i-au trimis să se joace în locul lor. Aceştia au învăţat să o iubească pe Bikuni-San, aşa cum au făcut şi părinţii lor. Iar Bikuni-San a trăit să se joace cu copiii copiilor acelor copii care îşi aminteau când a fost construit templul ei.

Oamenii aveau grijă deosebită ca ea să nu ducă lipsă de nimic. Întotdeauna i s-a dat mai mult decât avea nevoie. Astfel, ea era la fel de bună cu copiii, pe cât şi-ar fi dorit, şi putea să hrănească excesiv anumite animale mici. Păsările îşi făceau cuibul în templul ei, îi mâncau din mână şi învăţaseră să nu se caţere pe capetele zeilor Buddha.

La câteva zile după înmormântarea ei, am primit vizita unui grup mare de copii. O fetiţă de nouă ani a vorbit în numele lor:

„Domnule, avem o rugăminte de dragul lui Bikuni-San, care a murit. O *haka*} foarte mare a fost făcută pentru ea. Este o *haka* foarte frumoasă, însă noi vrem să îi facem o *haka* mică, deoarece atunci când eram cu ea, de multe ori ne-a spus că i-ar plăcea o *haka* foarte mică. Iar cioplitorul de piatră a promis să o facă pentru noi, şi chiar să o facă foarte frumoasă, dacă putem să-i aducem banii

pentru lucrare. De aceea, vă rugăm respectuos să ne daţi ceva”.

„Desigur”, am spus. „Dar acum, nu veţi mai avea unde să vă jucaţi”.

Fetiţa a răspuns, zâmbind:

1. Piatră de mormânt.

„Ne vom juca în continuare în curtea templului Amida. Ea este înmormântată acolo. Ea ne va auzi jucându-ne şi se va bucura”.

VI

DUPĂ RĂZBOI

I

Hyōgo, 5 mai, 1895.

În această dimineaţă, Hyōgo se scălda în splendoarea unei lumini cu o claritate de nedescris – lumina ireală a primăverii oferind un fel de farmec spectral lucrurilor din depărtare ce se văd prin ea. Formele rămân conturate, dar sunt aproape idealizate de culorile estompate ce nu le aparţin. Dealurile mari din spatele oraşului aspiră la o senină splendoare de nuanţe ce par o imagine fantomă a azurului, mai degrabă decât însuşi albastrul cerului.

Deasupra pantei de culoare gri-albăstruie de acoperişuri din ţiglă este o vastă tremurare şi fluturare de forme extraordinare – un spectacol, nu întru totul nou pentru mine, însă întotdeauna fermecător. Pretutindeni plutesc – legaţi de prăjini foarte înalte – peşti imenşi de hârtie viu colorată, ce par a fi în viaţă, după cum arată şi se mişcă. Ei au în general între 1, 5 m până la 4, 5 m în lungime, dar ocazional am văzut un puiuţ de abia 30 cm ataşat de coada unui peşte mult mai mare. Pe unele prăjini sunt agăţaţi patru sau cinci peşti, la înălţimi proporţionale cu dimensiunile peştelui, cel mai mare fiind întotdeauna în partea de sus. Aceste lucruri au forme şi culori atât de atrăgătoare, încât sunt întotdeauna surprinzătoare pentru un străin, atunci când le vede prima dată. Firele ce le susţin sunt fixate pe cap, iar vântul, ce intră pe gura deschisă, nu numai că le umflă corpul, dându-i o formă perfectă, dar îl şi ondulează – ridicându-l şi coborându-l,

întorcându-l şi răsucindu-l, întocmai ca un peşte adevărat ce dă din coadă şi îşi mişcă impecabil aripioarele. În grădina vecinului meu din apropiere, există două exemplare foarte delicate. Unul are o burtă portocalie şi un spate albastru-gri; celălalt este tot o tentă argintie, iar ambii au ochii mari şi ciudaţi. Deoarece ei înoată spre cer, freamătul mişcării lor este ca sunetul vântului într-o trestie. Puţin mai departe văd un alt peşte foarte mare, cu un băieţel de culoare roşie agăţat de spate. Băiatul acela roşu îl reprezintă pe Kintoki, cel mai puternic dintre toţi copiii născuţi vreodată în Japonia, care, atunci când era copil, s-a luptat cu urşii şi a pus capcane pentru păsările spiriduş.

Toată lumea ştie că aceşti crapi de hârtie, sau *koi*, sunt ridicaţi în luna mai, doar în perioada festivalului important ce marchează naşterea băieţilor. Prezenţa lor deasupra unei case semnifică naşterea unui fiu, simbolizând speranţa părinţilor că băiatul lor va fi capabil să iasă câştigător în drumul său în lume, împotriva tuturor obstacolelor – întocmai ca un adevărat *koi*, marele crap japonez, ce urcă râuri repezi împotriva curentului. În multe părţi din sudul şi vestul Japoniei se pot vedea foarte rar aceşti *koi*. Mai degrabă se observă steaguri foarte lungi şi înguste făcute din pânză de bumbac, numite *nobori*, ce sunt fixate perpendicular, ca şi cum ar fi vele. Acestea au traverse şi inele mici la capătul prăjinii din bambus şi desene în culori diferite pentru *koi*, sub formă de vârtej – sau de Shdki, cuceritorul demonilor – sau de pini – sau de broaşte ţestoase – sau de alte simboluri prielnice.

II

Dar, în această primăvară strălucitoare a anului japonez 2555, *koi* ar fi putut fi înţeles şi ca un simbol mai vast decât speranţa de părinte – marea încredere a unei naţiuni regenerată prin război. Renaşterea militară a Imperiului – ziua de naştere adevărată a Noii Japonii – a început cu cucerirea Chinei. Războiul se încheiase, viitorul, deşi întunecat, pare promiţător. Oricât de cumplite ar fi

obstacolele în calea unor realizări mai avântate şi mai durabile, Japonia nu are nici temeri, nici îndoieli.

Poate că pericolul ce va veni este chiar în această imensă încredere în sine. El nu este un sentiment nou creat de victorie, ci un sentiment al rasei, pe care victorii repetate nu au făcut decât să-l consolideze. Din momentul declaraţiei de război, nu a existat niciodată nici cea mai mică îndoială asupra victoriei finale. A fost un entuziasm universal şi profund, dar fără semne exterioare de agitaţie emoţională. Oamenii au început să scrie cronici despre victoriile Japoniei, iar acestea – publicate în periodice, săptămânale sau lunare şi ilustrate cu litocromatografii sau cu desene imprimate de pe matriţele de lemn – erau vândute în toată ţara cu mult înainte ca orice observator străin să fi putut să se aventureze, pentru a prezice rezultatele finale ale campaniei. De la început până la sfârşit, naţiunea a fost sigură de propria-i putere şi de neputinţa Chinei. Producătorii de jucării au aruncat deodată pe piaţă armate de mecanisme ingenioase, reprezentând soldaţi chinezi în fugă sau doborâţi de trupele japoneze sau legaţi împreună de părul lor ca prizonieri, cerând îndurare generalilor renumiţi. Jucăriile militare demodate, reprezentând samurai în armură, au fost înlocuite de figurine – de lut, de lemn, de hârtie sau de mătase – ale cavaleriei, ale infanteriei sau ale artileriei japoneze. De asemenea, existau modele de forturi şi baterii precum şi modele pentru nave de război. Asaltul condus de brigada Kumamoto asupra celor care apărau Port Arthur a fost subiectul unei jucării mecanice ingenioase. O alta, nu mai puţin reuşită, reitera lupta dintre Matsushima Kan şi navele blindate chinezeşti. Au fost vândute, de asemenea, un număr enorm de jucării arme de foc, aruncând dopuri prin intermediul aerului comprimat, cu un pocnet puternic, o mulţime de săbii jucării şi nenumărate petarde, ale căror explozii îmi reaminteau de tumultul de fanfaronadă al unui anumit revelion în New Orleans. Anunţul fiecărei victorii a dus la producerea şi vânzarea unor cantităţi imense de gravuri colorate, executate grosolan şi ieftin, ilustrând

adesea doar fanteziile artistului. Ele însă erau bine potrivite pentru a stimula dragostea poporului pentru glorie. Au apărut, de asemenea, seturi minunate de figuri pentru jocul de şah, fiecare piesă reprezentând un ofiţer sau soldat chinez, respectiv japonez.

În acelaşi timp, teatrele au sărbătorit războiul într-o manieră mult mai completă. Nu este nicio exagerare să afirm că aproape fiecare episod al campaniei a fost repetat pe scenă. Actori au vizitat chiar câmpurile de bătălie pentru a studia scenele de luptă, precum şi atmosfera în care acestea se desfăşurau. Ei s-au obişnuit să înfăţişeze realist, cu ajutorul unor viscole artificiale, greutăţile întâmpinate de armata din Manciuria. Fiecare faptă de bravură a fost dramatizată aproape imediat ce fusese

semnalată. Moartea gornistului Shirakami Genjiro[910], curajul triumfător al lui Harada Jiukichi, care a escaladat o fortificaţie şi a deschis o poartă de cetate camarazilor săi, eroismul celor paisprezece soldaţi care nu au cedat în faţa a trei sute de infanterişti, şarja încununată de succes a unor hamali neînarmaţi împotriva unui batalion chinez – toate acestea şi alte evenimente de luptă au fost prezentate în o mie de teatre. O imensitate de lumini multicolore, imprimate cu fraze exprimând încurajare

---

91 . în bătălia de la Song-Huan, unui gornist japonez pe nume Shirakami Genjiro

i s-a ordonat să sune atacul (*suzume*). El a sunat o singură dată, deoarece un glonte i-a trecut prin plămâni, aruncându-l la pământ. Camarazii săi de arme au încercat să-i ia goarna deoparte, văzând că rana era fatală. El însă le-a smuls-o, a dus-o la buze şi a sunat încă o dată atacul, cu toată forţa, după care a căzut mort. îndrăznesc să redau această traducere aproximativă a unui cântec ce este cântat acum de orice soldat şi orice elev din Japonia:

SHIRAKAMI GENJIRO

(după balada militară japoneză, *rappa-no-hibiki*.) în alte timpuri decât acum trebuia traversat torentul Anjo dar acum, sub ploaia de gloanţe apele sale clocotesc şi se agită Altă dată, să treci acel torent era o joacă de băieţi;

dar orice bărbat prin sânge trebuie să meargă când trece astăzi Anjo

G oarna sună - peste torent și flacără provoacă frontul de oțel -

deasupra bătăliei încleștate trece năvalnicul apel de goarnă

De ce a încetat chemarea goarnei? de ce nu cheamă încă o dată?

de ce semnalul ce ne îmbărbăta cîndva de-abia se aude acum?

Atunci cînd goarna a încetat să sune în piept s-a oprit lovitura -

atunci cînd sunetul se auzea încet, sîngele țîșnea din buzele care suflau

Lovit de moarte, se înalță din nou gornistul! se pleacă peste arma sa -

chemarea din goarnă să sune încă o dată înainte ca viața-i să ia sfîrșit

Și ce dacă a căzut trupul sfarîmat? spiritul se avîntă liber

prin Cer și Pămînt să sune din nou chemarea armelor pentru Victorie!

Departe, dincolo de țărmul nostru, un semn onorează acum căderea sa -

patriotică sau credinţă, glorificau succesul armatelor imperiale şi încântau privirile soldaţilor care plecau cu trenul, de la câmpul de instrucţie la cel de luptă. În Kobe – traversat continuu de trupe – astfel de iluminaţii au continuat noapte de noapte, timp de săptămâni întregi, iar locuitorii fiecărei străzi au contribuit în continuare pentru steaguri şi arcuri de triumf în afară de aceasta, gloria războiului era sărbătorită, în moduri mai durabile, de diferite industrii mari ale ţării. Victorii şi evenimente de sacrificiu eroic au fost comemorate în porţelan, în piese de metal şi în ţesături costisitoare, ca şi în modele noi de plicuri şi de hârtie pentru scrisori. Ele au fost reprezentate pictural în cusăturile pentru *haori*[11], pe batistele femeilor şi pe *chirimen*[12], în broderia centurilor, pe modelele cămăşilor de mătase şi ale hainelor purtate de copii la sărbători – fără a mai vorbi despre stambe şi prosoape. Toate acestea erau reprezentate în numeroase lucruri lăcuite, pe marginile şi capacele cutiilor sculptate, pe butonii de la manşete, în modelele agrafelor de păr şi ale pieptenilor pentru femei, chiar şi pe beţişoarele de mâncat. Mănunchiuri de scobitori în cutii mici au fost oferite pentru vânzare, fiecare scobitoare având gravată pe ea un poem diferit de război, scris cu un text microscopic. Şi până în momentul când s-a semnat acordul de pace sau cel puţin până în momentul încercării demente făcută de un *soshi*[13] – de a omorî pe diplomatul plenipotenţiar chinez

---

însă 40 de milioane de frați de sînge au auzit chemarea aceea de goarnă

Camarade! - peste munți și mări astăzi goarna ta răsună
în 40 de milioane de inimi credincioase la o mie de mile depărtare!

10

11 Haori este un fel de jachetă, purtată atît de bărbați, cît și de femei. Cusăturile lor au modele deosebit de frumoase.

12 Chirimen este o mătase crep, costisitoare și trainică.

13 Soshi este unul dintre blestemele moderne ale Japoniei. Ei sînt în mare parte foști studenți, care își cîștigă existența angajîndu-se ca partizani zgomotoși ai terorii. Politicienii îi folosesc, fie împotriva soshi angajați de adversari, fie ca bătăuși în timpul alegerilor. Persoane fizice

în timpul negocierilor – toate lucrurile s-au întâmplat aşa cum poporul ar fi dorit şi ar fi sperat.

Dar, de îndată ce condiţiile de pace au fost anunţate, Rusia a intervenit, asigurându-se de sprijinul Franţei şi al Germaniei, pentru a intimida Japonia. Coaliţia nu a întâmpinat vreo opoziţie; guvernul părea că practică *jujutsu* şi respingea perspectivele cu o neaşteptată lipsă de fermitate. Japonia încetase de mult de a nu se simţi în largul ei referitor la propria putere militară. Puterea ei de rezervă este, probabil, mult mai mare decât a fost vreodată recunoscută, iar sistemul educaţional, cu cele douăzeci şi şase de mii de şcoli, este ca o enormă maşină de perforat. Pe teritoriul propriu ea s-ar fi putut confrunta cu orice putere străină. Marina militară era punctul său slab şi de acest lucru Japonia era pe deplin conştientă. Exista o flotă extraordinară de crucişătoare mici şi uşoare, bine comandate. Amiralul ei, fără a pierde un singur vas, a anihilat flota chineză în două bătălii. Această flotă nu era însă suficient de puternică pentru a face faţă forţei navale combinată a celor trei puteri europene, iar floarea armatei japoneze se afla dincolo de mare. Momentul cel mai potrivit pentru intervenţie a fost ales astfel cu perfidie şi probabil intenţia era mai mult decât de intervenţie. Navele de linie ruseşti bine înarmate erau pregătite pentru luptă, şi numai acestea singure ar fi putut copleşi flota japoneză, deşi victoria ar fi fost una costisitoare. Acţiunea Rusiei a fost însă dintr-odată frânată de ferma declaraţie de simpatie pentru Japonia, venită din partea Angliei. În câteva săptămâni Anglia ar fi putut aduce în apele asiatice o flotă capabilă de a zdrobi într-o singură luptă de scurtă durată toate navele blindate adunate de coaliţie. Iar o singură lovitură de tun a unui crucişător rusesc ar fi aruncat întreaga lume în război.

îi angajează uneori pentru protecție. Ei au figurat în cele mai multe din rundele electorale ce au avut loc în ultimii ani în Japonia și, de asemenea, au fost implicați într-o serie de atacuri efectuate asupra unor personalități proeminente. Cauzele ce au produs nihilismul în Rusia au multe caracteristici asemănătoare cauzelor ce au dus la formarea clasei moderne de soshi din Japonia.

Dar, în marina japoneză exista o impetuoasă dorinţă de a lupta cu cele trei puteri ostile, deodată. Ar fi fost o luptă importantă, pentru că niciun comandant japonez nu ar fi visat vreodată să capituleze şi nicio navă japoneză nu şi-ar fi făcut de ruşine steagul. Armata era la fel de dornică de război. A fost nevoie de toată fermitatea guvernului pentru a stăvili naţiunea. Libertatea de exprimare a fost limitată, iar presa a fost redusă la tăcere. Prin revenirea la China a peninsulei Liao-Tung, în schimbul unei creşteri compensatorii a despăgubirilor de război impuse anterior, pacea a fost asigurată. Într-adevăr, guvernul a acţionat cu o înţelepciune fără cusur. În această perioadă de dezvoltare a Japoniei, un război costisitor cu Rusia putea avea consecinţele cele mai dezastruoase pentru industrie, comerţ şi finanţe. Mândria naţională a fost însă profund rănită, iar ţara îşi poate ierta anevoie conducătorii.

III

Hyōgo, 15 mai, 1895.

Nava Matsushima Kan, întoarsă din China, este ancorată înainte de Grădina Dorinţei de Pace. Nu este o navă de dimensiuni mari, deşi faptele ei de arme sunt măreţe. Cu siguranţă însă, ea arată extraordinar aşa cum apare în lumina clară – o fortăreaţă de piatră gri făcută din oţel ce se profilează pe cerul albastru. S-a dat voie ca nava să fie vizitată de cetăţenii încântaţi, care fac tot ce le stă în putinţă pentru această ocazie, ca şi cum ar fi un festival al templului, iar eu mi-am îngăduit să-i însoţesc pe unii dintre ei. Toate bărcile din port par să fi fost închiriate pentru oaspeţi, atât de mare este mulţimea care se revarsă asupra cuirasatului, atunci când ajungem. Nu este posibil ca un număr atât de mare de vizitatori să urce la bord în acelaşi timp, iar noi trebuie să aşteptăm până când sute dintre ei sunt primiţi pe navă şi apoi conduşi înapoi la chei. Însă aşteptarea în aerul rece este plăcută, iar spectacolul bucuriei populare merită să fie văzut. Ce înghesuială înflăcărată când îţi vine rândul! Ce furnicar, ce îngrămădire şi ce agăţare! Două femei sunt împinse peste bord şi sunt salvate de marinari. Ele nu regretă căderea în

mare, deoarece se pot lăuda de acum că îşi datorează viaţa oamenilor de pe Matsushima Kan! De altfel, nu s-ar fi putut îneca, pentru că un număr mare de barcagii au grijă de cei care cad în apă.

Dar ceva de o importanţă mai mare pentru naţiune decât viaţa a doua tinere se datorează într-adevăr bărbaţilor de pe Matsushima Kan, iar poporul încearcă să-l restituie aşa cum se cuvine, cu dragoste – deoarece cadourile, pe care mii le-ar aduce, sunt interzise de regulamentul militar. Ofiţerii şi echipajul trebuie să fie extenuaţi, dar atât mulţimea cât şi întrebările sunt suportate cu o amabilitate fermecătoare. Totul este prezentat şi explicat în detaliu: tunul uriaş de treizeci de centimetri, cu aparatele de încărcare şi utilajele de dirijare; bateriile cu tragere rapidă; torpilele, împreună cu lansatoarele lor; lanterna electrică, cu mecanismul său de căutare. Chiar şi eu, deşi un străin, necesitând de altfel un permis special, sunt condus peste tot, atât pe punte cât şi în interiorul navei, ba chiar mi s-a permis să arunc o privire pe furiş la portretele Maiestăţilor lor Imperiale din cabina amiralului. De asemenea, mi s-a spus povestea emoţionantă a marii bătălii de la Yalu. Între timp, bătrânii cu chelie şi femeile cu copii din port deţin, pentru cea mai bună zi din viaţa lor, comanda vasului Matsushima. Ofiţerii, cadeţii şi marinarii nu precupeţesc niciun efort pentru a face lumea mulţumită. Unii vorbesc cu bunicii, alţii îi lasă pe copii să se joace cu mânerele săbiilor sau îi învaţă cum să-şi arunce mâinile în sus şi să strige „*Teikoku Banzai*!”
Iar pentru mamele obosite au fost întinse rogojini, pe care se pot aşeza la umbra dintre punţi.

Aceste punţi, în urmă cu doar câteva luni, erau acoperite de sângele oamenilor curajoşi. Petele întunecate ce sunt vizibile ici şi colo, încă rezistă curăţirii abrazive. Oamenii le privesc cu o atenţie respectuoasă. Nava amiral a fost de două ori lovită de obuze enorme, iar părţile ei vulnerabile au fost străpunse de o vijelie de proiectile mici. Ea a purtat greul misiunii şi a pierdut aproape jumătate din echipajul ei. Privită din afară, cuirasa ei nu prezintă

cicatrici adânci, pentru că plăcile metalice distruse fuseseră înlocuite. Ghidul meu îmi arată însă cu mândrie reparaţiile numeroase de pe punţi, arborada de oţel ce susţinea platformele de tragere, coşul de fum – precum şi deformările groaznice ale bordajului, din care se răspândeau numeroase crăpături înspre piciorul de oţel al blindajului barbetei. El ne arată, mai departe, traiectoria unui proiectil de 31 de centimetri ce a străpuns nava. „Când a venit”, ne spune el, „şocul a aruncat oamenii în aer până aici” (mâna lui arăta undeva la peste 60 cm deasupra punţii). „În acelaşi moment totul s-a întunecat, de nu îţi puteai vedea măcar mâna. Apoi am constatat că unul din tunurile de la tribord fusese distrus, iar servanţii săi omorâţi. Am avut 40 de oameni ucişi pe loc şi foarte mulţi răniţi. Nimeni din acea parte a navei nu a scăpat. Puntea era în flăcări, pentru că o mulţime de muniţie adusă pentru tunuri a explodat, încât, a trebuit să luptăm şi să stingem focul, în acelaşi timp. Fiecare bărbat grav rănit lupta, având pielea arsă pe mâini şi pe faţă, ca şi cum nu ar fi simţit nicio durere, iar muribunzii ajutau ca apa să ajungă la locul incendiului. Am făcut însă ca Ting-Yuen să fie redus la tăcere, cu încă o lovitură dată de tunul cel mare. Chinezii au avut tunari europeni, care i-au ajutat. Dacă nu ar fi trebuit să luptăm împotriva tunarilor occidentali, *victoria noastră ar fi fost prea uşor dobândită*”.

El a spus adevărul. Nimic în această zi de primăvară splendidă nu ar fi putut să facă plăcere echipajului de pe Matsushima Kan, decât o comandă clară de acţiune pentru a ataca crucişătoarele mari ruseşti, aflate în largul coastei.

IV

Kobe, 9 iunie.

Anul trecut, în timp ce călătoream de la Shimonoseki spre capitală, am văzut multe regimente în drumul lor spre câmpul de luptă, toate echipate cu uniforme albe, pentru că sezonul cald nu se terminase încă. Soldaţii aceia aveau mai mult aspectul studenţilor cărora le predasem la universitate (mulţi, într-adevăr, abia terminaseră şcoala), încât nu puteam să-mi stăpânesc sentimentul că era crud

să trimiţi astfel de tineri la luptă. Feţele lor copilăroase erau atât de sincere, atât de vesele, atât de evident neştiutoare de evenimentele triste ale vieţii! „Nu-ţi fă griji pentru ei”, a spus un coleg de la limba engleză, care călătorea împreună cu mine – „ei se vor evidenţia în mod deosebit”. „Ştiu”, a fost răspunsul meu; „dar mă gândesc la febră, la îngheţ şi la iarna manciuriană, deoarece acestea sunt mult mai de temut decât puştile chinezilor[14]”.

Chemarea goarnelor, adunarea oamenilor la lăsarea întunericului, stingerea, toate acestea au fost, timp de mulţi ani, unele dintre plăcerile mele în serile de vară într-un oraş japonez cu garnizoană. În timpul lunilor de război însă, acele note lungi şi jalnice ale ultimului apel m-au impresionat altfel. Nu ştiu dacă melodia este specifică, mă gândeam însă că uneori a fost cântată, cu un sentiment anume. Iar atunci când era intonată la lumina stelelor, sunetele felurite şi divers combinate aveau o melancolie şi un farmec ce nu puteau fi uitate. Şi aş fi vrut să visez la fantomele gorniştilor, adunând tinereţea şi puterea oştirilor în liniştea întunecată a odihnei cele veşnice.

Ei bine, m-am dus astăzi pentru a vedea întoarcerea câtorva regimente. Pe strada unde urmau să treacă au fost ridicate arcuri de frunziş, începând de la staţia Kobe până la Nanko-San – marele templu dedicat eroicului spirit al lui Kusunoki Masashige. Cetăţenii au contribuit cu suma de şase mii de yeni pentru onoarea de a servi soldaţii cu prima masă de la întoarcerea lor. Multe batalioane fuseseră deja întâmpinate astfel. Construcţiile improvizate din curtea templului în care au mâncat soldaţii, au fost împodobite cu steaguri şi ghirlande. Trupelor li s-au oferit daruri – bomboane, pachete de ţigări şi prosoape mici imprimate cu poeme ce preamăreau vitejia lor. Înainte de

14 Numărul total de japonezi uciși în luptă, de fapt, începînd cu lupta de la Asan pînă la capturarea insulelor Pescadores, a fost de doar 739. însă cei care au murit din alte cauze, pînă cel tîrziu la data de 8 iunie, în timpul ocupației Formosei, au fost 3148. Dintre aceștia, 1602 au murit datorită holerei. Cel puțin acestea au fost cifrele oficiale publicate în Cronica de Kobe.

poarta templului a fost ridicat un arc de triumf deosebit de frumos. Acesta avea scris, cu ideograme de aur, pe fiecare dintre faţadele sale un text de bun venit, iar pe coronamentul său se afla un glob terestru, peste care un şoim îşi întindea aripile[15].

Am aşteptat în primul rând, împreună cu Manyemon, înaintea staţiei ce este foarte aproape de templu. O santinelă a ordonat tuturor spectatorilor să părăsească peronul, iar afară, în stradă, poliţia a dat la o parte mulţimea şi a oprit tot traficul. După câteva minute, batalioanele au apărut, mărşăluind în coloană regulată până la arcada de cărămidă – conduse de un ofiţer cărunt, care fuma şi şchiopăta uşor în timp ce mergea. Mulţimea se adunase în jurul nostru, însă nu au existat nici aplauze şi nici măcar cuvinte izolate – liniştea era întreruptă numai de paşii cadenţaţi ai soldaţilor. Nu-mi venea să cred că aceştia erau aceiaşi bărbaţi pe care îi văzusem plecând la război; doar numerele de pe epoleţi mă asigurau de această realitate. Feţele lor erau aspre şi arse de soare, iar mulţi aveau bărbi mari. Uniformele de iarnă de culoare albastru-închis erau uzate şi rupte, iar încălţămintea era deformată. Însă pasul cadenţat definea mersul soldatului întărit. Nu mai erau tinerii pe care îi văzusem la plecare, ci bărbaţi căliţi, capabili să facă faţă oricăror trupe din lume. Erau bărbaţi care au ucis şi au luat cu asalt, care au suferit, de asemenea, multe lucruri ce nu vor fi scrise vreodată. Trăsăturile lor nu exprimau nici bucurie, nici mândrie. Privirile lor examinau repede steagurile cu care erau întâmpinaţi, ornamentele, arcul de triumf cu şoimul de luptă umbrind globul – poate pentru că ochii lor văzuseră prea multe lucruri ce fac ca bărbaţii să fie serioşi.

---

15 La încheierea bătăliei navale din 17 septembrie 1894, un șoim a coborît pe catargul de luptă al crucișătorului japonez Takachiho. Ulterior a permis să fie luat de acolo și hrănit. După ce a fost îndelung mîngîiată, pasărea de bun augur a fost prezentată împăratului. Vînătoarea cu șoimi a fost o întrecere sportivă importantă în Japonia feudală, iar șoimii erau deosebit de bine antrenați. După cum se pare, șoimul va deveni, mai mult decît oricînd înainte în Japonia, un simbol al victoriei.

(Doar un singur soldat a zâmbit când a trecut şi m-am gândit atunci la zâmbetul pe care-l văzusem pe faţa unui zuav când eram copil, privind la întoarcerea unui regiment din Africa – un zâmbet batjocoritor, ce săgeta). Mulţi dintre privitori erau vizibil afectaţi, simţind motivul schimbării. Însă, pentru acest lucru, aceşti soldaţi erau mai buni acum. Ei urmau să primească ovaţiile de bun-venit, încurajări şi daruri, împreună cu marea şi generoasa dragoste a poporului – după care urma odihna, în taberele militare cu care erau deja obişnuiţi.

I-am spus lui Manyemon: „În această seară vor fi în Ōsaka şi Nagoya. Ei vor auzi goarnele sunând şi se vor gândi la camarazii lor care nu se vor întoarce vreodată”.

Bătrânul a răspuns, cu toată seriozitatea: „Poate că oameni din Vest cred că morţii nu se întorc niciodată. Însă noi nu putem să gândim astfel. Nu există niciun japonez mort care să nu se întoarcă. Nu există niciunul care să nu cunoască drumul. Din China, din Chosen şi de dincolo de marea înverşunată, toţi morţii noştri s-au întors – toţi! Ei sunt acum împreună cu noi. În fiecare amurg se adună pentru a asculta goarnele care îi cheamă acasă. Iar ei le vor auzi, de asemenea, şi în acea zi în care armatele Fiului Cerului vor fi chemate împotriva Rusiei”.

VII

HARU

Haru a fost educată, îndeosebi acasă, în maniera de modă veche, ce a dat unul din cele mai încântătoare caractere de femei pe care lumea le-a văzut vreodată. Această educaţie de familie cultiva simplitatea inimii, graţia naturală a manierelor, supunerea şi ataşamentul total faţă de datorie, aşa cum acestea sunt cultivate doar în Japonia. Rezultatul său moral a fost ceva prea delicat şi prea frumos pentru orice altceva decât vechea societate japoneză: nu a fost pregătirea cea mai judicioasă pentru viaţa mult mai dură din actuala societate – în care încă supravieţuieşte. Distinsa fată a fost instruită pentru condiţia de a fi teoretic la discreţia soţului ei. Ea a fost învăţată să nu arate vreodată gelozie, durere sau furie –

chiar în împrejurările când toate acestea erau justificate. Se aştepta de la ea să îşi cucerească soţul doar prin farmec şi delicateţe. Pe scurt, era obligată să fie aproape mai presus de firea omenească – pentru a realiza, cel puţin după aparenţe, idealul de altruism perfect. Acest lucru putea fi realizat cu un soţ de categoria ei socială, delicat în discernământ – capabil să intuiască sentimentele ei, fără a o răni vreodată.

Haru provenea dintr-o familie mult mai bună decât cea a soţului ei, fiindu-i chiar superioară, deoarece el nu o înţelegea cu adevărat. Ei s-au căsătorit în tinereţe, au fost săraci la început, iar apoi au devenit treptat înstăriţi, deoarece soţul lui Haru era un om inteligent în afaceri. Uneori, ea a crezut că el a iubit-o cel mai mult atunci când ei erau mai puţin bogaţi, iar o femeie se înşală rar asupra acestor lucruri.

Ea încă îi făcea toate hainele, se pricepea la cusut. Se îngrijea de nevoile sale, îl ajuta să se îmbrace şi să se dezbrace, făcea ca toate lucrurile să fie plăcute pentru el în casa lor frumoasă. Atunci el când pleca, îşi lua rămas bun fermecător şi îl întâmpina cu bucurie când se întorcea. Prietenii săi erau primiţi într-un mod desăvârşit, iar casa o administra cu deosebită economie. Rareori se întâmpla să ceară lucruri ce costau bani. Într-adevăr, ea nu prea avea nevoie de astfel de favoruri, pentru că el nu era niciodată lipsit de generozitate şi îi plăcea să o vadă îmbrăcată elegant – arătând ca un fluture de noapte argintiu îmbrăcat în plierea propriilor aripi – şi să o ducă la teatre şi alte locuri de distracţii. Ea l-a însoţit în locuri elegante de recreare renumite pentru înflorirea cireşilor primăvara, pentru strălucirea licuricilor în nopţile de vară sau pentru purpura frunzelor de arţari toamna. Şi, uneori, ei se duceau împreună o zi la Maiko, lângă mare, unde pinii par să se legene ca dansatoarele sau petreceau o după-amiază la Kiyomizu, în casa veche de vară, unde totul era ca un vis de acum cinci sute de ani. Acolo, în umbra deasă a pădurilor, ascultau cântecul apei ce izvora rece şi limpede din peşteri şi întotdeauna tânguirea flautelor nevăzute

suna încet în tonalitatea străveche – un ton mângâietor de pace şi tristeţe amestecate, la fel cum lumina de aur trece în albastru la apusul soarelui.

Cu excepţia unor astfel de mici plăceri şi excursii, Haru ieşea rar din casă. Singurele ei rude în viaţă şi, de asemenea, cele ale soţului ei, erau departe în alte provincii, iar vizitele pe care le făcea erau puţine. Ei îi plăcea să rămână acasă, aranjând florile în nişe sau pe cele dedicate zeilor, decorând camerele şi hrănind peştii aurii îmblânziţi din lacul din grădină – ce îşi ridicau capetele când o vedeau venind.

Nu exista încă un copil care să-i aducă bucurii noi sau întristări în viaţa ei. Ea arăta, în ciuda coafurii de femeie căsătorită, ca o fată foarte tânără şi era curată ca un copil – cu toate că avea aptitudine de afaceri în lucrurile mici, pe care soţul ei o admira, încât adesea găsea de cuviinţă să-i ceară părerea în probleme importante. Poate că inima sa judeca mai bine pentru el decât capul ei frumos, dar, intuitiv sau nu, sfaturile ei s-au dovedit întotdeauna corecte. Ea a fost destul de fericită cu el timp de cinci ani – timp în care soţul s-a arătat la fel de atent cu ea ca orice tânăr comerciant japonez faţă de o soţie cu un caracter mai ales decât al său.

Apoi, modul său de comportament s-a răcit brusc – astfel încât, dintr-odată ea a simţit sigur că motivul de care trebuia să se teamă nu era acela al unei vieţi fără copii. Incapabilă să descopere cauza reală, ea a încercat să se convingă că a fost neglijentă în îndeplinirea atribuţiilor sale. Şi-a examinat inutil conştiinţa nevinovată şi a încercat foarte, foarte mult să placă, însă el a rămas impasibil. Nu rostea cuvinte aspre – deşi ea simţea dincolo de tăcerea sa tendinţa reprimată de a le spune. Un japonez dintr-o clasă socială superioară nu este în stare să vorbească urât cu soţia sa, deoarece acest fapt este considerat a fi vulgar şi brutal. Omul educat cu o fire normală va răspunde cu vorbe delicate, chiar şi în cazul reproşurilor soţiei sale. Politeţea obişnuită, conformă codului japonez, impune această atitudine fiecărui bărbat

care se comportă ca atare; mai mult decât atât, este cel mai sigur mod de comportament. O femeie rafinată şi sensibilă nu se va supune mult timp unui tratament aspru. O femeie curajoasă îşi va lua viaţa pentru ceva spus într-un acces de furie, iar un astfel de suicid va dezonora soţul pentru tot restul vieţii sale. Dar există cruzimi lente mai rele decât cuvintele şi mai sigure – lipsa de atenţie sau indiferenţa, de exemplu, folosite pentru a trezi gelozia. O soţie japoneză a fost într-adevăr educată pentru a nu arăta niciodată gelozie, dar sentimentul acesta este mai vechi decât orice formă de educaţie – fiind de vârstă dragostei şi probabil că va dăinui tot atât timp cât şi aceasta. Sub masca ei imperturbabilă, soţia japoneză simte ca şi sora ei din Vest – pur şi simplu ca sora aceea care se roagă continuu, chiar în timp ce încântă o întâlnire de frumuseţe şi modă, pentru sosirea orei când va fi liberă să-şi aline singură durerea.

Haru avea un motiv de gelozie, dar era prea copil pentru a ghici cauza imediat, iar servitorii erau prea ataşaţi de ea pentru a i-l sugera. Soţul ei era obişnuit să-şi petreacă serile cu ea, fie acasă, fie altundeva. Însă acum, seară de seară, el ieşea singur. Prima dată el i-a oferit pretextele unor afaceri, după aceea nu i-a mai spus nimic şi nici măcar nu i-a mai spus când se întoarce. În ultima vreme, de asemenea, el o trata cu o tăcere aspră. El se schimbase – „ca şi cum ar fi existat un spiriduş în inima sa” spuneau servitorii. În realitate, el a fost prins cu abilitate într-o capcană abil pusă în calea sa. Se şoptea despre o gheişă care îl toropise, luându-i vederea cu un zâmbet. Ea era mult mai puţin frumoasă decât soţia sa, însă era foarte pricepută în a ţese plase – împletituri de iluzii ce prindeau în mrejele lor pe bărbaţii slabi, strângându-le apoi din ce în ce mai mult până în momentul final al batjocurii şi ruinei. Haru nu ştia. Ea nu şi-a imaginat nicio neregulă, nici după ce comportamentul ciudat al soţului ei devenise obişnuit – şi chiar şi atunci numai pentru că şi-a dat seama că banii săi treceau în mâini necunoscute. El nu i-a spus niciodată unde îşi petrecea serile. Iar ei i-a fost frică să întrebe, ca

nu cumva ca el să creadă că ea era geloasă. În loc de a-şi destăinui sentimentele în cuvinte, ea îl trata cu o bunătate, ale cărei cauze un bărbat mai inteligent ar fi putut să le ghicească. Însă, cu excepţia afacerilor, el era greu de cap. A continuat să lipsească de acasă seara, iar pe măsură ce conştiinţa lui slăbea, absenţele se prelungeau. Haru era educată ca o bună soţie, care întotdeauna trebuia să nu se culce, aşteptându-şi bărbatul până când se întoarce acasă. Procedând astfel însă, ea suferea de anxietate, de stări de agitaţie datorită lipsei de somn şi mai ales de singurătatea ce urma după ce servitorii erau trimişi cu amabilitate acasă, la ora obişnuită, părăsind-o cu gândurile ei. O singură dată, revenind foarte târziu, soţul ei a spus: „Îmi pare rău că nu te-ai culcat până acum, de acum să nu mă mai aştepţi!” Apoi, temându-se că el într-adevăr ar fi putut fi îndurerat de starea ei, a râs plăcut şi a spus: „Nu îmi este somn şi nu sunt obosită, te rog respectuos, să nu te gândeşti la mine”. Aşadar, el a încetat să se mai gândească la ea – bucuros că îi respectă dorinţa şi nu la mult timp după aceasta nu s-a mai întors acasă toată noaptea. Următoarea noapte a făcut la fel şi încă, a treia noapte. După ce a lipsit a treia noapte, nu a venit nici dimineaţa pentru a lua masa împreună, iar Haru a ştiut că a venit timpul când datoria ei de soţie o obliga să vorbească.

L-a aşteptat toată dimineaţa, fiindu-i teamă pentru el, dar şi pentru ea, conştientă în sfârşit de nedreptatea prin care inima unei femei poate fi rănită cel mai adânc. Servitorii cei mai credincioşi i-au spus câte ceva, iar restul l-a putut ghici. Ea era foarte bolnavă şi nu ştia de aceasta. Ştia doar că era foarte supărată – în mod egoist supărată pentru durerea abătută asupra ei, crudă, pătrunzătoare, ce o revolta. Amiaza a venit în timp ce sta gândindu-se cum ar fi putut spune, în maniera cea mai puţin egoistă, ceea ce era acum de datoria ei să spună – primele cuvinte de reproş ce ar fi fost rostite vreodată de buzele ei. Apoi inima ei a făcut un salt, cu un şoc ce a făcut ca totul să devină înceţoşat şi să înoate înaintea privirii ei într-un vârtej ameţitor – pentru că s-a auzit zgomotul roţilor de la

trăsură şi vocea unui servitor spunând: „*Domnul s-a întors*!”

A făcut eforturi pentru a ajunge până la intrare pentru a-l întâmpina, tot corpul ei firav tremurând de febră, de durere şi de teroarea de a-şi trăda durerea. Iar bărbatul a fost surprins pentru că, în loc să-l salute cu zâmbetul obişnuit, ea şi-a prins cu o mână mică şi înfiorată pieptii veşmântului de mătase – privindu-i faţa cu ochii care păreau să caute o fărâmă de suflet – şi a încercat să vorbească, dar nu a putut să spună decât un singur cuvânt: „*Anata*? *T*” Aproape în acelaşi moment strânsoarea ei slabă s-a desfăcut, ochii i s-au închis cu un zâmbet ciudat şi, chiar înainte ca el să o poată prinde, a căzut. El s-a străduit să o ridice, însă ceva din viaţa ei delicată era frânt. Murise.

1. „Tu?

Desigur, au existat şi uimire, şi lacrimi, şi chemări inutile ale numelui ei şi fuga după doctori. Însă ea zăcea albă, liniştită şi frumoasă. Durerea şi furia îi părăsiseră faţa, iar zâmbetul ei era ca în ziua nunţii.

Doi medici au venit de la spitalul public – chirurgi militari japonezi. Ei au pus întrebări grele şi directe – întrebări ce despică şinele omului până în adâncul său. După aceea, i-au spus adevărul, la fel de rece şi ascuţit ca oţelul tăios – şi l-au lăsat cu mortul său.

Lumea s-a întrebat de ce nu s-a făcut preot – dovada clară a trezirii conştiinţei sale. În timpul zilei el stătea printre baloturile sale de mătăsuri din Kyōto şi ţesăturile imprimate din Ōsaka – grav şi tăcut. Funcţionarii săi îl considerau un patron bun. El nu le vorbea niciodată cu asprime. Adesea lucra până târziu în noapte. Locuinţa o schimbase. Acum sunt străini în casa frumoasă în care locuise Haru, iar proprietarul nu o vizitează niciodată. Poate pentru că el ar putea vedea acolo o umbră subţire, încă aranjând florile sau aplecându-se cu graţia unui iris asupra peştilor aurii din bazin, însă, ori de câte ori se odihneşte, la timpul orelor tăcute, trebuie să vadă aceeaşi prezenţă mută aproape de perna sa – cosind, călcând sau

dând impresia că îi face hainele frumoase pe care el le purta doar pentru a trăda. Iar alteori – în cele mai agitate momente ale vieţii sale aglomerate – zarva marelui magazin moare, ideogramele din registrul său se estompează şi dispar, iar o voce tânguitoare, pe care zeii refuză să o reducă la tăcere, rosteşte în singurătatea inimii sale, ca o întrebare, un singur cuvânt: „*Anatav*!

VIII

O PRIVIRE ASUPRA TENDINŢELOR

I

Concesiunea externă a unui port liber oferă un contrast izbitor cu mediul înconjurător din Extremul Orient. În urâţenia bine ordonată a străzilor sale se găsesc reprezentări ale unor locuri ce nu se află în această parte a lumii – ca şi cum fragmente din Occident au fost aduse de peste ocean: bucăţi din Liverpool, din Marsilia, din New York, din New Orleans, şi, de asemenea, porţiuni din oraşe tropicale din colonii aflate la douăsprezece sau cincisprezece mii de mile distanţă. Clădirile comerciale – imense în comparaţie cu magazinele japoneze mici şi slab luminate – par să rostească ameninţarea puterii financiare. Locuinţele, de cele mai felurite forme – de la bungalouri indiene până la conace de ţară englezeşti sau franţuzeşti, cu foişoare şi bovindouri – sunt înconjurate de grădini obişnuite cu arbuşti tăiaţi. Drumurile albe sunt solide, nivelate şi netezite, fiind mărginite de copaci miniaturali. Aproape toate lucrurile convenţionale din Anglia sau din America au fost instalate în aceste cartiere. Vezi biserici cu clopotniţă, coşuri de fabrică, stâlpi de telegraf şi felinare de stradă. Se pot vedea depozite de cărămidă importată cu cofraje de fier, vitrine cu sticlă de oglinzi, trotuare şi balustrade din fier forjat. Există ziare de dimineaţă şi seară precum şi săptămânale, cluburi cu săli de lectură şi alei de bowling, săli de biliard şi baruri, şcoli şi case de rugăciune. Există companii de lumină electrică şi telefon; spitale, tribunale, închisori şi o poliţie străină. Există avocaţi străini, medici, farmacişti; băcani străini, cofetari, brutari, lăptari; croitori străini pentru rochii de femei,

profesori de şcoală şi de muzică străini. Există o primărie, pentru afaceri municipale şi întâlniri publice de tot felul – de asemenea, pentru reprezentaţii teatrale de amatori sau prelegeri şi concerte; foarte rar o companie dramatică, într-un tur al lumii, se opreşte acolo un timp, pentru a face pe bărbaţi să râdă şi pe femei să plângă, aşa cum sunt obişnuiţi acasă. Sunt terenuri de crichet, hipodromuri, parcuri publice – sau cum le numim în Anglia, „scuaruri" – asociaţii de yachting, societăţi sportive şi bazine publice de înot. Printre sunetele familiare se aud: exerciţiile de pian, muzica de la fanfara oraşului şi răsuflarea acordeoanelor – de fapt, lipseşte doar flaşnetarul. Populaţia este engleză, franceză, germană, americană, daneză, suedeză, elveţiană, rusă, la care se adaugă puţini italieni şi levantini. Aproape că uitasem de chinezi. Ei sunt prezenţi în număr mare şi au un mic colţ din cartier ce le aparţine. Însă elementele dominante sunt engleze şi americane, englezii fiind majoritari. Toate lipsurile şi cele mai fine calităţi ale raselor dominante pot fi studiate aici, mai bine decât peste ocean – pentru că, toată lumea ştie totul despre toţi ceilalţi în comunităţi atât de mici – adevărate oaze de viaţă occidentală în vastul necunoscut din Orientul îndepărtat. Povestiri sumbre pot fi auzite, ce nu prezintă nicio valoare pentru a fi scrise, şi, de asemenea, poveşti de nobleţe şi generozitate – despre adevărate acte de bravură făcute de oameni ce pretindeau a fi egoişti, purtând măşti convenţionale, pentru a ascunde ceea ce era mai bun în ei în cunoştea lumii.

Dar proprietăţile străinului nu se întind dincolo de distanţa unei plimbări lejere şi se pot micşora până la dispariţie în viitor – din motive pe care le voi dezvolta ulterior. Aşezările sale s-au dezvoltat în mod precoce – aproape ca „oraşele ciupercă" din Vestul mare american – ajungând la limita aparentă a dezvoltării lor imediat după consolidare.

Despre şi dincolo de concesiune, „oraşul nativ" – adevăratul oraş japonez – se extinde în regiuni incomplet cunoscute. Pentru colonistul obişnuit, oraşul nativ rămâne

o lume de mistere; el nu poate crede că merită să stea acolo timp de zece ani, dintr-odată. Acest oraş nu prezintă niciun interes pentru el, deoarece nu cunoaşte obiceiurile locale, fiind doar un om de afaceri, neavând timp să se gândească cât de ciudat este totul. Numai pentru a trece limita de acceptare este aproape acelaşi lucru cu a traversa Oceanul Pacific – care este mult mai puţin întins decât diferenţa dintre rase. A intra singur în interminabilul labirint îngust de străzi japoneze, înseamnă să auzi câinii lătrând la tine, iar copiii să te privească cu ochii holbaţi, ca şi cum ai fi singurul străin pe care l-au văzut vreodată. Poate că ei vor striga chiar după tine: „Ijin”, „Tojin” sau „Ke-tojin” – ultimul apelativ semnifică „străin păros”, dar nu este un compliment.

II

Pentru o lungă perioadă de timp negustorii concesiunilor au avut stilul lor propriu şi au impus firmelor autohtone metode de afaceri la care niciun comerciant occidental nu s-ar fi gândit să se supună – metode ce exprimau în mod clar convingerea străină că toţi japonezii erau impostori. Niciun străin nu ar fi cumpărat atunci nimic până când nu ar fi fost examinat, reexaminat şi „exhaustiv” examinat – şi nici nu ar fi acceptat nicio comandă pentru importuri în afară de cazul când comanda era însoţită de „o plată substanţială de bani pentru negociere[16]”. Cumpărătorii şi vânzătorii japonezi au protestat în zadar; ei s-au găsit în situaţia de a fi obligaţi să se supună, însă ei au aşteptat momentul – cedând doar cu hotărârea de a cuceri. Dezvoltarea rapidă a oraşului străin şi capitalul imens investit acolo, le-au arătat cât de mult le-ar trebui să înveţe înainte de a fi în stare să se descurce singuri. Ei au fost surprinşi, fără să admire, au tranzacţional cu străinii sau au lucrat pentru ei, însă pe ascuns îi detestau. În vechea Japonie, negustorul era situat mai jos decât un ţăran obişnuit, însă aceşti invadatori străini şi-au asumat tonul prinţilor şi insolenţa cuceritorilor. În calitate de angajatori erau, de obicei, duri

16 A se vedea Japonia Mail, 21 iulie 1895.

şi, uneori, brutali. Fără îndoială însă, erau minunat de înţelepţi în materie de a face bani; ei trăiau ca nişte regi şi plăteau salarii mari. Era de dorit deci ca tinerii să sufere în serviciul lor de dragul lucrurilor învăţate, ce trebuiau învăţate pentru a nu se ajunge ca ţara să treacă sub dominaţie străină. Într-o zi Japonia ar fi putut avea o marină mercantilă a ei, agenţii bancare în străinătate, credit în străinătate, pentru a putea scăpa de aceşti străini trufaşi: între timp ei trebuiau să fie suportaţi ca profesori.

Astfel, schimburile comerciale au rămas în întregime în mâini străine şi au crescut de la nimic la o valoare de sute de milioane, iar Japonia a fost bine exploatată. Însă ea ştia că plătea doar pentru a învăţa, iar răbdarea ei era o rezistenţă în timp, pentru a fi confundată cu uitarea jignirilor. Ocaziile favorabile au venit prin ordinea naturală a lucrurilor. Afluxul tot mai mare de străini în căutarea norocului i-a conferit primul avantaj. Competiţia internaţională pentru comerţul japonez a stricat vechile metode, firmele noi au fost bucuroase să preia comenzile şi riscurile fără „bani pentru negociere”, iar plăţile în avans nu mai puteau fi impuse. Relaţiile dintre străini şi japonezi s-au îmbunătăţit simultan – deoarece ultimii arătau o capacitate periculoasă pentru combinaţii neaşteptate împotriva tratamentului rău, nu puteau fi intimidaţi de revolvere, nu sufereau abuzuri de niciun fel şi cunoşteau cum să dispună de cei mai periculoşi scandalagii din locul respectiv în decurs de câteva minute. Deja japonezii duri din porturi, dar şi drojdia societăţii, erau gata să-şi asume comportamentul agresiv la cea mai mică provocare.

În decursul a două decenii de la fondarea aşezărilor, acei străini care îşi imaginau cândva că este doar o simplă chestiune de timp până când întreaga ţară să le aparţină, au început să înţeleagă cât de mult au subestimat rasa. Japonezii învaţă minunat de bine – „aproape la fel de bine ca şi chinezii”. Ei au înlocuit micii comercianţi străini, iar diferite sedii comerciale au fost constrânse să se închidă din cauza concurenţei japoneze. Chiar şi pentru firmele mari, epoca de îmbogăţire uşoară era terminată. Începuse

deja perioada de muncă grea. La început, toate nevoile personale ale străinilor erau inevitabil suplinite de către străini – astfel încât un extins comerţ cu amănuntul s-a dezvoltat sub patronajul comerţului angro. Comerţul cu amănuntul al aşezărilor a fost evident condamnat. Unele dintre sucursalele sale au dispărut, iar cele ce au rămas s-au diminuat vizibil.

În zilele noastre funcţionarul economic străin sau asistentul dintr-o casă de comerţ nu-şi poate permite să trăiască în hotelurile locale. El poate angaja un bucătar japonez pentru o sumă mică pe lună sau poate avea mesele trimise de la un restaurant japonez la un preţ de şapte sen pentru un fel de mâncare. El trăieşte într-o casă construită în „stil pe jumătate străin”, al cărei proprietar este un japonez. Covoarele sau rogojinile de pe podea sunt de fabricaţie japoneză. Mobila este livrată de un tâmplar de mobilă japonez. Costumele, cămăşile, pantofii, bastoanele, umbrelele sunt „marcă japoneză”; până şi săpunul de pe lavoarul lui este marcat cu ideograme japoneze. În cazul în care el este fumător, cumpără ţigările de Manila de la un fabricant de tutun japonez cu un preţ mai mic cu jumătate de dolar, în comparaţie cu orice casă de comerţ străină – şi îşi poate selecta produsul dintr-o gamă mult mai variată şi mai bine aleasă. Dacă doreşte fotografii, se duce la o galerie japoneză – niciun fotograf străin nu se poate stabili în Japonia. Dacă vor articole sau obiecte rare, vor vizita o casă japoneză – comerciantul străin i-ar cere mai scump cu o sută de procente.

Pe de altă parte, în cazul în care el este un familist, cumpărăturile sale zilnice sunt furnizate de către măcelări, negustori de peşte, lăptari, vânzători de fructe, comercianţi de zarzavaturi japonezi. El poate continua pentru un timp să cumpere de la comercianţii străini: şuncă, slănină, conserve etc. din Anglia sau America, dar a descoperit că magazinele japoneze oferă acum aceleaşi bunuri, însă la preţuri mai mici. Dacă el bea bere bună, aceasta provine probabil de la o fabrică de bere japoneză, iar dacă doreşte vin obişnuit de calitate bună sau lichior,

proprietarii japonezi de magazine le pot furniza la preţuri sub cele practicate de importatorul străin. Într-adevăr, singurele lucruri pe care nu le poate cumpăra de la casele japoneze de comerţ sunt doar acelea pe care el nu şi le poate permite – mărfuri scumpe, pe care doar oamenii bogaţi le pot cumpăra. Şi, în sfârşit, în cazul în care oricine din familia sa se îmbolnăveşte, poate consulta un medic japonez care îi va percepe o taxă poate cu o zecime mai puţin decât ar fi trebuit să plătească unui medic străin în trecut. Acum medicii străini consideră că este foarte greu de trăit pentru ei – doar dacă nu mai au şi altceva decât practica lor pe care să se bazeze. Chiar şi atunci când medicul străin coboară cu un dolar taxa sa pentru o vizită, medicul de înaltă clasă japonez o poate scădea cu doi dolari, zdrobind astfel competiţia; mai mult, el însuşi dă medicamente la preţuri ce ar ruina un farmacist străin. Există medici şi medici, desigur, la fel ca în toate ţările; însă un medic japonez care vorbeşte limba germană, capabil să conducă un spital public sau militar, nu este depăşit cu uşurinţă în profesia sa, iar medicul străin obişnuit nu poate concura în vreun mod cu el. El nu dă reţete ce se pot lua de la o farmacie obişnuită: farmacia lui este fie la domiciliu, fie într-o cameră din spitalul pe care îl conduce.

Aceste fapte, luate la întâmplare dintr-o multitudine, implică faptul că magazinele din străinătate, aşa cum le numim în America, „magazine universale”, vor înceta în curând să existe. Existenţa unora din acestea a fost prelungită doar de înşelătoria inutilă şi necugetată a unor comercianţi japonezi neînsemnaţi – prin încercări de a vinde decocturi dezgustătoare în sticle străine cu etichete străine, de a falsifica mărfurile importate şi de a imita mărci comerciale. Însă bunul simţ al majorităţii comercianţilor japonezi se opune cu hotărâre unei astfel de imoralităţi, iar acest neajuns se va corecta în curând de la sine. Magazinele indigene pot cu adevărat să vândă la un preţ inferior celor străine, nu numai pentru a se situa în competiţie la un nivel inferior, dar şi pentru a face averi

din concurenţă.

Acest lucru a fost de ceva timp recunoscut în concesiuni. Însă iluzia a predominat că marile firme exportatoare şi importatoare erau de neînvins, că acestea puteau controla în continuare întregul volum al comerţului cu Occidentul şi că nicio companie japoneză nu putea găsi mijloace de a se opune forţei capitalului străin sau să-şi însuşească metodele de afaceri în conformitate cu scopul propus. Desigur, comerţul cu amănuntul merge. Dar aceasta înseamnă puţin. Marile firme vor rămâne şi se vor înmulţi, iar în felul acesta vor creşte şi capacităţile lor.

III în tot acest timp de schimbări vizibile, adevăratul sentiment între rase – aversiunea reciprocă a orientalului şi a Occidentalului – a continuat să crească. Din nouă sau zece ziare de limba engleză publicate în porturile libere, majoritatea exprimau, în fiecare zi, o parte din această aversiune, în bătaie de joc sau dispreţ. O puternică presă autohtonă riposta la rândul ei, cu o eficacitate periculoasă. Dacă ziarele „anti-japoneze” nu reprezentau într-adevăr – după cum credeam – o majoritate absolută în sentiment, ele reprezentau cel puţin greutatea capitalului străin şi influenţele preponderente ale aşezărilor. Ziarele englezeşti „pro-japoneze”, deşi conduse de oameni pricepuţi, care se distingeau prin abilităţi jurnalistice ieşite din comun, nu au putut domoli resentimentul puternic provocat de limbajul contemporanilor lor. Acuzaţiilor de barbarie sau de imoralitate tipărite în limba engleză li se răspundea prompt, prin publicarea în ziarele japoneze a scandalurilor din porturile libere – pentru ca toate milioanele de locuitori ai Imperiului să le cunoască. Problema rasei a fost ridicată în politica japoneză de către o puternică ligă împotriva străinilor. Concesiunile străine au fost denunţate în mod deschis ca fiind focare de viciu, iar furia naţională a devenit atât de cumplită, încât numai acţiunea cea mai hotărâtă din partea guvernului a putut să prevină evenimente dezastruoase. Cu toate acestea, a fost încă turnat gaz pe focul ce ardea înăbuşit, de către editorii străini, care, la izbucnirea războiului cu China, au luat

deschis partea Chinei. Această politică a fost urmărită pe tot parcursul campaniei. Comunicări despre fapte neconforme cu realitatea au fost nechibzuit tipărite, victorii incontestabile au fost minimalizate pe nedrept, iar după ce războiul a fost decis, a fost răspândit zvonul că japonezilor „li s-a permis să devină periculoşi”. Mai târziu, amestecul Rusiei a fost aplaudat, iar simpatia Angliei condamnată de oameni de sânge englez. Efectul unor astfel de afirmaţii, la un astfel de moment, a fost al unei insulte ce nu va fi vreodată iertată de un popor care nu iartă niciodată. Au fost exprimări de ură, dar, de asemenea, şi semnale de alarmă – alarmă stârnită de semnarea noilor tratate, prin care toţi străinii erau aduşi sub jurisdicţia japoneză – şi frica, nu neîntemeiată, a unei alte mobilizări împotriva străinilor, cu un sens nou şi puternic de putere naţională în spatele său. Indicii premonitorii ai unei astfel de agitaţii au fost aparent reali într-o tendinţă generală de a insulta sau de a batjocori străinii, ca în cazul unor situaţii rare, însă exemplare prin violenţă. Guvernul a considerat că este necesar să emită din nou proclamaţii şi avertizări împotriva unor astfel de demonstraţii de furie naţională, iar acestea au încetat aproape la fel de repede cum au început. Însă nu există nicio îndoială că încetarea lor s-a datorat în mare măsură recunoaşterii atitudinii prietenoase a Angliei ca putere navală şi meritului politicii ei faţă de Japonia într-un moment de pericol pentru pacea lumii. Anglia, de asemenea, a contribuit la revizuirea primului tratat – în ciuda protestelor zgomotoase şi strigătelor aprige ale propriilor supuşi din Extremul Orient, iar conducătorii poporului au fost recunoscători. În caz contrar, ura dintre colonişti şi japonezi ar fi putut degenera aşa cum era de aşteptat.

La început, desigur, acest antagonism reciproc a fost rasial, şi, prin urmare, natural. Violenţa iraţională a prejudecăţii şi a răutăţii, dezvoltată mai târziu, a fost inevitabilă, odată cu creşterea continuă a conflictului tot mai mare de interese. Niciun străin într-adevăr capabil să

estimeze condiţiile nu ar fi putut întreţine cu seriozitate orice speranţă de apropiere. Barierele sentimentului rasial, de diferenţiere emoţională, de limbă, de maniere şi credinţe, sunt susceptibile de a rămâne de netrecut timp de secole. Deşi cazuri de caldă prietenie, datorită atracţiei reciproce a caracterelor excepţionale, capabile să se ghicească reciproc intuitiv, ar putea fi citate, străinul, ca regulă generală, înţelege japonezii la fel de puţin cum este el înţeles de japonezi. Ce este mai rău decât lipsa de înţelegere pentru un străin este simplul fapt că el se află în poziţia de invadator. În niciun caz el nu trebuie să se aştepte să fie tratat ca un japonez, iar acest lucru nu doar pentru că el are mai mulţi bani la dispoziţia sa, ci din cauza rasei sale. Un preţ pentru străin, un altul pentru japonez, aceasta este regula obişnuită – cu excepţia acelor magazine japoneze ce depind aproape exclusiv de comerţul exterior. Dacă doriţi să intraţi într-un teatru japonez, la un spectacol cu marionete, în orice loc de amuzament, chiar şi într-un han, trebuie să plătiţi o taxă virtuală pe naţionalitate. Meseriaşii japonezi, muncitorii, funcţionarii, nu vor lucra pentru un străin la tarife japoneze – în afară de cazul când au un alt obiectiv în vedere, decât plata. Proprietarii japonezi de hoteluri – cu excepţia celor construite şi mobilate special pentru călătorii europeni sau americani – nu vor elibera nota de plată la preţurile obişnuite. Au fost formate mari companii hoteliere ce menţin această regulă – companii controlând zeci de unităţi în întreaga ţară, având posibilitatea să dicteze condiţiile proprietarilor locali de magazine şi hotelurilor mai mici. S-a recunoscut cu generozitate că străinii trebuie să plătească mai mult decât japonezii pentru cazare, întrucât ei creează mai multe probleme, iar acest lucru este adevărat. Dar chiar şi în aceste aspecte se manifestă sentimentul rasei. Proprietarilor hotelurilor făcute pentru folosinţa japoneză, nu le pasă de obiceiurile străine şi de multe ori pierd datorită acestui lucru – parţial pentru că oaspeţilor nativi care plătesc bine nu le plac hotelurile patronate de străini şi în parte pentru că oaspeţii

occidentali doresc să fie singuri într-o cameră, ce poate fi închiriată mai profitabil pentru un grup de cinci sau opt japonezi. Un alt fapt în general neînţeles în legătură cu acest lucru este că, în vechea Japonie, problema recompensei pentru un serviciu era lăsată pe seama onoarei. Hangiul japonez a furnizat întotdeauna (şi continuă încă să o facă) produse alimentare având preţul puţin mai mare decât costul lor. Astfel, profitul său real depinde de conştiinţa clientului. De aici importanţa „cadoului” în bani, pentru ceai – *chadai*, la hotel. Era de aşteptat de la săraci o sumă foarte mică, de la cei bogaţi o sumă mai mare – ţinând seama de serviciile prestate. Astfel, cel ce oferea servicii se aştepta să fie remunerat potrivit cu posibilitatea de plată a celui care îl angajase şi, chiar mai mult, în funcţie de valoarea muncii prestate. Artistul prefera, atunci când lucra pentru un patron bun, să nu spună el niciodată un preţ: doar negustorul încerca să obţină un preţ mai bun prin negociere – privilegiul imoral al clasei sale. Se poate uşor imagina că obiceiul de a avea încredere în onoare pentru plată nu a dat rezultate bune în relaţiile cu occidentalii. Toate problemele de cumpărare şi vânzare noi le gândim ca „afaceri”, iar afacerile în Occident nu se desfăşoară în conformitate cu ideile pure şi abstracte de moralitate, poate cel mult în conformitate cu idei relative şi parţiale de moralitate. Unui om generos îi displace profund să lase la aprecierea conştiinţei sale preţul unui articol pe care vrea să îl cumpere. În afară de cazul în care el ştie exact valoarea materialului şi valoarea forţei de muncă, se simte obligat să facă o plată în exces, astfel încât el să se asigure că a făcut mai mult decât ceea ce se cuvenea. Un om egoist profită însă de situaţie pentru a da mai nimic. Astfel, japonezii trebuie să facă evaluări speciale în toate afacerile cu străinii. Tranzacţia în sine se face mai mult sau mai puţin agresiv, în funcţie de situaţie, din cauza antagonismului rasial. Străinul nu numai că plăteşte preţuri mai mari pentru orice fel de forţă de muncă calificată, dar trebuie să semneze contracte de leasing mai

scumpe şi să accepte chirii mai mari. Numai clasa cea mai de jos a servitorilor japonezi poate fi angajată, chiar şi la salarii mai mari de o familie străină, însă şi aceasta pe un termen scurt, deoarece lor nu le plac serviciile ce li se cer. Chiar şi dorinţa aparentă a japonezilor educaţi de a intra într-un serviciu străin este în general greşit înţeleasă, scopul lor adevărat fiind, în cele mai multe cazuri, de a presta ulterior acelaşi tip de muncă în case de afaceri, magazine şi hoteluri japoneze. Japonezul obişnuit ar prefera să lucreze cincisprezece ore pe zi pentru unul din conaţionalii săi, decât opt ore pe zi pentru un străin care plăteşte mai mult. Am văzut absolvenţi de universitate lucrând ca servitori, dar ei munceau numai pentru a învăţa lucruri deosebite.

IV

Într-adevăr, nici cel mai indiferent străin nu ar fi putut crede că un popor de patruzeci de milioane, ce îşi adună toate energiile pentru a obţine independenţa naţională absolută, ar rămâne mulţumit să permită exploatarea importului şi a exportului ţării sale de către străini – ţinând seama, în special, de atmosfera porturilor libere. Existenţa unor aşezări străine în Japonia sub jurisdicţie consulară, a fost în sine o exasperare continuă pentru mândria naţională – o manifestare a slăbiciunii naţionale. Acest aspect a fost mult mediatizat în presă, în discursuri ale membrilor ligii împotriva străinilor şi în discursurile din parlament. Însă, cunoaşterea dorinţei naţionale de a controla întregul comerţ japonez şi manifestările periodice de ostilitate la adresa coloniştilor străini au provocat doar nelinişti temporare. S-a afirmat cu încredere că japonezii şi-ar putea face rău lor înşişi în orice încercare de a scăpa de intermediarii străini. Deşi alarmaţi de perspectiva de a fi aduşi sub legislaţie japoneză, negustorii din concesiuni nu şi-au imaginat niciodată un posibil atac reuşit asupra intereselor mari, cu excepţia încălcării legii în sine. Avea o prea mică semnificaţie că Nippon Yusen Kaisha a devenit, în timpul războiului, una dintre cele mai mari companii de vapoare

din lume; că Japonia avea schimburi comerciale directe cu India şi China, că agenţii bancare japoneze au fost stabilite în marile centre de producţie din străinătate, iar comercianţii japonezi îşi trimiteau fiii lor în Europa şi America pentru o educaţie comercială temeinică. În acelaşi timp avocaţii japonezi au câştigat o largă clientelă străină; constructorii de nave, arhitecţii, inginerii japonezi au înlocuit străinii în servicii guvernamentale. Ei nu au urmat deloc ideea ca agenţii străini să controleze activitatea de import-export cu Europa şi America, fiind astfel indispensabili. De asemenea, ei nu credeau că mecanismul comercial ar fi fost nefolositor în mâinile japoneze sau că aptitudinea pentru alte profesii nu era de bun augur capacităţii latente pentru afaceri. Capitalul străin investit în Japonia nu ar fi putut fi ameninţat cu succes de orice combinaţii formate împotriva sa. Unele case de comerţ japoneze ar fi putut să desfăşoare o afacere mică de import, dar pentru comerţul exterior era necesară o cunoaştere aprofundată a condiţiilor de afaceri din cealaltă parte a lumii, iar astfel de conexiuni şi de credite nu puteau fi obţinute de către japonezi. Totuşi, încrederea în sine a importatorilor şi a exportatorilor străini a fost brusc afectată în iulie 1895, când o casă britanică de comerţ ce a intentat un proces împotriva unei companii japoneze, într-o instanţă japoneză, pentru refuzul de a accepta o livrare de bunuri comandate. După ce a câştigat judecata şi aproape treizeci de mii de dolari, aceasta s-a aflat în faţa ameninţării unei corporaţii a cărei putere nu o bănuise vreodată. Firma japoneză nu a făcut recurs împotriva deciziei instanţei: s-a declarat gata să plătească întreaga sumă dintr-odată – dacă era necesar. Însă corporaţia de care aparţinea a informat reclamanţii triumfători că un compromis ar fi în avantajul lor. Apoi casa de comerţ engleză s-a găsit ea însăşi ameninţată cu un boicot ce ar fi putut-o ruina definitiv – boicot operaţional în toate centrele industriale ale Imperiului. Compromisul a fost prompt realizat, cu pierderi considerabile pentru firma străină, iar aşezările străine au fost îngrozite. S-a vorbit mult despre

imoralitatea procedurii[17]. Procedura nu putea fi însă atacată legal, deoarece boicotul nu intra sub incidenţa legii. Acest lucru a oferit o dovadă pozitivă că japonezii erau capabili să forţeze firmele străine să se supună controlului japonez – prin mijloace nu tocmai ortodoxe. Corporaţiile enorme au fost organizate de marile industrii – asociaţii ale căror mişcări, perfect dirijate prin telegraf, puteau ruina rezistenţa, sfidând chiar judecata tribunalelor. Japonezii au încercat boicotarea şi în anii anteriori, dar cu atât de puţin succes, încât au fost consideraţi incapabili de asociere. Noua situaţie însă a arătat cât de bine au învăţat din înfrângere, iar prin îmbunătăţirea în continuare a organizării, se puteau aştepta, în mod rezonabil, să obţină comerţul exterior sub controlul lor – dacă nu şi în propriile mâini. Următorul mare pas ar fi spre realizarea dorinţei naţionale – *Japonia numai pentru japonezi*. Chiar dacă ţara ar trebui să fie deschisă colonizării străine, investiţiile străine ar fi întotdeauna la discreţia asociaţiilor japoneze.

V

Explicaţiile concise menţionate anterior asupra condiţiilor actuale pot fi suficiente pentru a dovedi evoluţia în Japonia a unui fenomen social de mare importanţă. Desigur, deschiderea în perspectivă a ţării ca urmare a unor noi tratate, dezvoltarea rapidă a industriilor sale şi creşterea anuală extinsă a volumului schimburilor comerciale cu America şi Europa, vor determina creşterea numărului de colonişti străini. Acest rezultat temporar ar putea înşela multă lume ca fiind o direcţie inevitabilă spre care se îndreaptă lucrurile. Însă comercianţii vechi şi cu experienţă, chiar şi în această situaţie, consideră că probabila extindere în continuare a porturilor va însemna,

17 Un negustor din Kobe cu mare experiență, într-un articol scris în Cronica de Kobe, la data de 7 august de 1895, face următoarea remarcă: - „Eu nu încerc să apăr boicoturile, dar cred cu tărie în ceea ce a ajuns la cunoștința mea, că în fiecare caz au fost făcute provocări ce i-au iritat pe japonezi, trezind sentimentele lor și simțul de dreptate, aducîndu-i la această soluție de protecție.”

într-adevăr, dezvoltarea unui comerţ competitiv propriu, ce va îndepărta în cele din urmă comercianţii străini. Aşezările străinilor, în calitate de comunităţi, vor dispărea: vor rămâne doar câteva agenţii mari, aşa cum există în toate porturile principale ale lumii civilizate. Străzile abandonate ale concesiunilor şi casele străine costisitoare de pe înălţimi vor fi populate şi ocupate de japonezi. Investiţiile străine mari nu vor fi făcute în interior. Chiar şi activitatea misionară creştină va fi lăsată în seama misionarilor nativi, aşa cum budismul nu a luat niciodată o formă definitivă în Japonia, până când deprinderea doctrinelor sale nu a fost lăsată în întregime în seama preoţilor japonezi – creştinismul nu va lua nicio formă fixă până când nu va fi remodelat pentru a se armoniza cu viaţa emoţională şi socială a rasei. Chiar şi astfel remodelat nu va putea exista, poate doar sub forma unor secte mici.

Fenomenul social expus poate fi explicat cel mai bine printr-o comparaţie. O societate umană poate fi comparată în multe feluri cu un organism biologic individual. Elementele străine introduse cu forţa în sistem, sunt, dacă nu imposibil de asimilat, gata să amorseze iritări şi dezintegrare parţială, până când sunt eliminate în mod natural sau artificial. Japonia se întăreşte prin eliminarea elementelor perturbatoare. Acest proces natural este simbolizat prin hotărârea de a recâştiga posesia tuturor concesiunilor şi determinarea abolirii jurisdicţiei consulare, pentru a nu lăsa nimic sub control străin în cadrul Imperiului. El este manifestat, de asemenea, în demiterea angajaţilor străini, în rezistenţa manifestată de congregaţiile japoneze la autoritatea misionarilor străini şi în boicotarea hotărâtă a comercianţilor străini. În spatele tuturor acestor mişcări rasiale există mai mult decât un sentiment al rasei: există, de asemenea, convingerea certă că ajutorul extern este o dovadă de slăbiciune naţională, şi că Imperiul rămâne dezonorat în faţa ochilor lumii comerciale, atât timp cât importul şi comerţul exterior sunt gestionate de străini. Mai multe firme mari japoneze aproape s-au eliberat de sub dominaţia intermediarilor

străini; un comerţ extins cu India şi China este derulat de societăţile de navigaţie japoneze, iar comunicarea cu statele Americii de Sud va fi în curând stabilită de către Nippon Yusen Kaisha, pentru importul direct al bumbacului. Însă aşezările străine rămân surse constante de iritare, iar cucerirea lor comercială printr-un efort naţional neobosit nu numai că va satisface ţara, dar va dovedi, chiar mai bine decât războiul cu China, locul real al Japoniei între naţiuni. Eu cred că această cucerire va fi, cu siguranţă, înfăptuită.

VI

Ce viitor va avea Japonia? Nimeni nu poate îndrăzni să facă orice predicţie pozitivă pornind de la ipoteza că tendinţele existente vor continua pentru mult timp în acel viitor. Fără a stărui asupra probabilităţilor sumbre de război sau posibilitatea unei astfel de tulburări interne, încât să impună suspendarea nedeterminată a Constituţiei şi să conducă astfel la o dictatură militară – un shogūnat înviat în uniformă modernă – cu siguranţă, se vor produce schimbări majore, atât în mai bine, cât şi în mai rău. Cu toate acestea, presupunând aceste modificări normale, se pot face previziuni competente, bazate pe presupunerea rezonabilă că rasa va continua, trecând prin alternanţe periodice rapide de acţiune şi de reacţiune, să asimileze cunoştinţele noi dobândite, cu cele mai favorabile consecinţe.

Din punct de vedere fizic, cred că japonezii vor deveni înainte de sfârşitul secolului următor mult superiori în comparaţie cu ceea ce sunt acum. Pentru o astfel de convingere, există trei motive întemeiate. Primul este că antrenamentul de gimnastică sistematizat militar al tinerilor apţi pentru armată trebuie să producă în câteva generaţii rezultate la fel de remarcabile ca cele ale sistemului militar în Germania – creşterea în înălţime, în circumferinţa pieptului şi în dezvoltarea musculară. Alt motiv este că hrana japonezilor de la oraşe este îmbunătăţită – în alimentaţie a apărut carnea, iar această mâncare mai nutritivă trebuie să aibă rezultate fiziologice,

favorizând creşterea. Un număr imens de restaurante mici răsar peste tot, în care „preparatele occidentale” sunt oferite la un preţ aproape la fel de mic ca mâncarea japoneză. În al treilea rând, amânarea căsătoriei impusă de educaţie şi de serviciul militar trebuie să conducă la crearea unor generaţii de copii calitativ superioare. Deoarece căsătoriile imature au devenit mai degrabă o excepţie decât o regulă, numărul copiilor cu o constituţie slabă se va diminua în mod corespunzător. În prezent, diferenţele extraordinare de statură, vizibile în orice grup japonez, par să dovedească faptul că rasa este capabilă de o dezvoltare fizică semnificativă sub o disciplină socială severă.

Progresul moral este greu de aşteptat – mai degrabă reversul. Idealurile morale vechi ale japonezilor erau cel puţin la fel de nobile ca şi ale noastre, iar oamenii puteau într-adevăr să fie la înălţimea acestora în vremurile liniştite ale unui guvern patriarhal. Falsitatea, necinstea şi crima brutală erau mai rare decât acum, cu toate că, după cum arată statisticile oficiale, procentajul crimelor a crescut în mod constant în ultimii ani – ceea ce dovedeşte, desigur, printre altele, că lupta pentru existenţă s-a intensificat. Vechiul standard de castitate, aşa cum este reprezentat în opinia publică, era acela al unei societăţi mai puţin dezvoltată decât a noastră, dar eu nu cred că se poate sincer afirma despre condiţiile morale că au fost mai rele decât ale noastre, într-un sens, ele au fost cu siguranţă mai bune, pentru că virtutea soţiilor japoneze a fost, în general, de-a lungul veacurilor deasupra oricărei suspiciuni[18]. Dacă moravurile bărbaţilor erau mai

18 A fost făcută afirmația că nu există nici un cuvînt pentru castitate în limba japoneză. Acest lucru este valabil în același sens cum am spune că nu există nici un cuvînt pentru castitate în limba engleză - deoarece astfel de cuvinte ca: onoare, virtute, puritate, castitate au fost adoptate în limba engleză din alte limbi. Deschideți orice dicționar japonez-englez de calitate și veți găsi multe cuvinte pentru castitate. La fel cum ar fi ridicol să se nege că termenul „castitate” face parte din engleza modernă, pentru că a venit la noi prin intermediul limbii franceze din limba latină, tot atît de ridicol este să se nege că termenii

apropiate de reproş, nu trebuie să-l cităm pe Lecky pentru a stabili dacă o stare mult mai bună de lucruri prevalează în Occident. Căsătoriile timpurii au fost încurajate pentru a ocroti tinerii de ispitele unei vieţi nelegitime şi este corect să admitem că, în majoritatea cazurilor, acest rezultat a fost obţinut. Concubinajul, privilegiul celor bogaţi, a avut partea sa întunecată, dar a avut, de asemenea, efectul de a degreva soţia de efortul fizic ce îl impunea creşterea mai multor copii în succesiune rapidă. Condiţiile sociale au fost atât de diferite de cele pe care religia occidentală le presupune a fi cele mai bune posibile, încât o judecată imparţială a lor nu poate fi ecleziastică. Un fapt este de necontestat – acela că ele au fost nefavorabile viciului de profesie. În multe din oraşele mai mari fortificate – locurile princiare – nu era permisă existenţa caselor de prostituţie. Atunci când toate aspectele sunt analizate imparţial, vom constata că vechea Japonie poate să pretindă, în ciuda sistemului ei patriarhal, a fi mai puţin expusă oprobriului, chiar în materie de sexualitate, decât multe ţări occidentale. Oamenii erau mai buni decât le cereau legile lor să fie. Şi acum, când relaţiile dintre sexe trebuie să fie reglementate de reguli noi – într-un moment în care norme noi sunt cu adevărat necesare, schimbările ce sunt de dorit să se realizeze nu pot aduce imediat o stare de bine. Reformele rapide nu sunt făcute de legislaţie. Legile nu pot crea în mod direct un sentiment, iar progresul social real se poate face numai prin schimbarea sentimentului moral dezvoltat de o disciplină şi de o formare

---

ce definesc morala în limba chineză, adoptați în limba japoneză acum mai bine de o mie de ani, nu aparțin limbii japoneze. Afirmația, ca majoritatea afirmațiilor misionare legate de acest subiect, este de altfel înșelătoare, pentru că cititorul este lăsat să deducă lipsa unui adjectiv, precum și a unui substantiv - însă adjectivele pur japoneze semnificînd castitate sînt numeroase. Cuvîntul cel mai frecvent utilizat este valabil pentru ambele sexe - avînd semnificația, preluată din limba japoneză veche, de: ferm, strict, rezistent, onorabil. Lipsa de termeni abstracți într-o limbă nu presupune în nici un caz deficitul de idei morale concrete - lucru ce a fost subliniat în zadar de către misionari, de nenumărate ori.

îndelungată. Între timp, presiunea din ce în ce mai mare asupra populaţiei, cât şi competiţia în creştere vor conduce, pe măsura accelerării inteligenţei, la asprirea caracterului şi la dezvoltarea egoismului.

Pe plan intelectual se va realiza, fără îndoială, un mare progres, dar nu un progres atât de rapid după cum cred cei care susţin că Japonia s-a transformat efectiv în treizeci de ani. Cu toate că a fost răspândită în rândul populaţiei, educaţia ştiinţifică nu poate ridica imediat media de inteligenţă practică la nivelul Occidentului. Capacitatea obişnuită va trebui să rămână astfel scăzută pentru generaţii. Vor fi multe excepţii remarcabile, într-adevăr, şi vom asista la naşterea unei noi aristocraţii a intelectului. Însă viitorul real al naţiunii depinde mai degrabă de capacitatea generală a celor mulţi decât de capacitatea excepţională a celor puţini. Poate aceasta depinde mai ales de dezvoltarea aptitudinii studiului matematicii, cultivată asiduu peste tot. În prezent, acesta este punctul slab – mulţi studenţi fiind an de an excluşi de la cele mai importante cursuri ale studiilor superioare prin incapacitatea de a înţelege matematica. La marina Imperială şi colegiile militare, totuşi, au fost obţinute rezultate ce arată că această deficienţă va fi în cele din urmă remediată. Ramurile cele mai dificile ale studiului ştiinţific vor deveni mai puţin dificile pentru copiii celor care au fost în stare să se distingă în astfel de specialităţi.

În alte privinţe, un regres temporar trebuie să fie căutat. Întocmai cum Japonia a încercat ceea ce este peste limita normală a puterilor ei, cu siguranţă ea trebuie să revină la această limită, sau, mai curând, sub ea. Un astfel de regres va fi natural, precum şi necesar: nu va însemna nimic mai mult decât o pregătire de refacere a forţelor pentru eforturi mai mari şi mai avântate. Semnele acestui fenomen sunt de pe acum vizibile în funcţionarea unor departamente de stat – îndeosebi în cel al educaţiei. Ideea de a obliga pe studenţii orientali la un curs de studiu peste capacitatea medie a studenţilor din Vest, ideea de a face din limba engleză una, sau cel puţin una, dintre limbile

ţării şi ideea de a schimba modurile ancestrale de a gândi şi a simţi în mai bine printr-un astfel de antrenament au fost tot atâtea absurdităţi periculoase. Japonia trebuie să-şi dezvolte propriul ei suflet: ea nu poate împrumuta un altul. Un prieten drag a cărui viaţă a fost dedicată filologiei mi-a spus mai demult, comentând deteriorarea manierelor studenţilor din Japonia: „De ce, *limba engleză în sine a avut o influenţă demoralizatoare*?” Era o observaţie deosebit de profundă. A pune întreaga naţiune japoneză să studieze engleza (limba unui popor care propovăduieşte mereu despre „drepturile” sale şi niciodată despre „îndatoririle” sale) a fost aproape o imprudenţă. Măsura a fost luată prea brusc şi generalizată. Aceasta a implicat o mare investiţie, dar şi o pierdere de timp, contribuind la subminarea etosului. În viitor în Japonia se va învăţa limba engleză, la fel cum în Anglia se învaţă limba germană. Dar dacă acest studiu a fost irosit în unele direcţii, a fost benefic în altele. Influenţa limbii engleze a realizat modificări în limba maternă, făcând-o mai bogată, mai flexibilă, mai capabilă să exprime noile forme de gândire create de descoperirile ştiinţei moderne. Această influenţă trebuie să continue mult timp. Va fi o absorbţie considerabilă de cuvinte din limba engleză – poate şi din limba franceză şi germană – în limba japoneză: într-adevăr, această absorbţie este deja evidentă în schimbarea discursului claselor educate, nu mai puţin decât în limba vorbită în porturi, amestecată cu modificări curioase de cuvinte comerciale străine. Mai mult, structura gramaticală a limbii japoneze este influenţată. Totuşi nu pot să fiu de acord cu un preot care a afirmat recent că folosirea diatezei pasive de către copiii din Tokyo anunţând victoria de la Port Arthur – („*Rydjunkd ga senryo sera-reta*!”) a însemnat lucrarea „Providenţei Divine”. Nu cred că a existat vreo dovadă că limba japoneză, ce asimilează ca şi geniul rasei, are calitatea de a satisface toate cerinţele impuse de noile condiţii.

Poate că Japonia îşi va aminti profesorii ei străini cu mai multă amabilitate în secolul XX. Însă ea nu va simţi

niciodată faţă de Occident ceea ce a simţit faţă de China, înainte de epoca Meiji, respectul reverenţios datorat după obiceiul străvechi unui profesor îndrăgit. Înţelepciunea din China a fost cerută în mod voluntar, în timp ce aceea a Occidentului i-a fost impusă prin violenţă. Japonia va avea unele secte creştine ale ei, dar nu îşi va aminti de misionarii noştri americani şi englezi, aşa cum îşi aduce aminte, chiar şi acum, de acei mari preoţi chinezi care au educat-o odată, în tinereţea ei. Şi ea nu va păstra relicve ale şederii noastre, atent înfăşurate în şapte straturi de mătase şi ambalate în cutii minunate din lemn alb, pentru că noi nu am învăţat-o nicio lecţie nouă de frumuseţe – nimic care să se adreseze emoţiilor ei.

IX

PRIN FORŢA KARMEI

„Aşa cum nu poţi privi Soarele, nu te poţi uita la chipul celui iubit” *proverb japonez*.

I

Ştiinţa modernă ne asigură că pasiunea primei iubiri, în măsura în care persoana în cauză poate fi implicată, este „absolut antecedenţă oricărei experienţe individuale[19]”. Cu alte cuvinte, ceea ce ar părea a fi de departe cel mai personal dintre toate sentimentele, nu este deloc o chestiune individuală. Filosofia a descoperit acelaşi fapt cu mult timp în urmă şi nu a teoretizat niciodată mai atractiv, decât atunci când încearcă să explice misterul pasiunii. Ştiinţa, până acum, s-a limitat la câteva sugestii cu privire la acest subiect. Acest lucru pare un lucru regretabil, pentru că metafizicienii nu ar putea da în niciun moment explicaţii detaliate în mod corespunzător – dacă să explice cum prima dată când vezi pe cel drag trezeşte în sufletul celui iubit unele amintiri prenatale latente ale adevărului divin sau că iluzia este dată de spirite încă nenăscute ce îşi caută încarnarea. Însă, atât ştiinţa cât şi filosofia sunt de acord cu privire la un fapt extrem de important, că îndrăgostiţi! înşişi nu au de ales, deoarece ei sunt numai supuşi influenţei. Ştiinţa este chiar mai

19 Herbert Spencer, Principiile Psihologiei: „Sentimentele.’

categorică cu privire la această chestiune: ea afirmă destul de clar că morţii, nu cei vii, sunt responsabili. S-ar părea că există un fel de aducere aminte fantomatică în primele iubiri. Este adevărat că ştiinţa, spre deosebire de budism, nu declară că, în condiţii speciale, putem să ne aducem aminte de vieţile noastre anterioare. Psihologia, ce se bazează pe fiziologie, neagă chiar posibilitatea moştenirii de memorie în acest caz individual. Admite însă că ceva mai puternic, deşi mai nedeterminat, este moştenit – suma amintirilor ancestrale incalculabile – suma a nenumărate miliarde de trilioane de experienţe. Astfel, se pot interpreta senzaţiile noastre cele mai enigmatice – impulsurile noastre conflictuale – intuiţiile noastre cele mai ciudate, toate acele atracţii aparent iraţionale sau repulsiile – toate aceste tristeţi vagi sau bucurii, ce nu pot fi puse pe seama experienţei individuale. Dar nu a fost găsit încă un răgaz pentru o prelegere despre prima iubire – deşi, prima dragoste, în relaţia sa cu lumea invizibilă, este cel mai ciudat dintre toate sentimentele umane şi cel mai misterios.

La noi în Occident enigma se prezintă astfel. Pentru tânărul în creştere, a cărui viaţă este normală şi viguroasă, vine un fel de perioadă atavică în care el începe să simtă pentru sexul mai slab acel dispreţ primitiv creat doar prin caracterul conştient al superiorităţii fizice. Dar chiar în clipa în care societatea fetelor s-a dezvoltat cel mai puţin interesant pentru el, devine brusc nebun. Atunci, calea vieţii sale este întretăiată de o fecioară nemaivăzută înainte – însă puţin diferită de alte fiice ale oamenilor – câtuşi de puţin minunată în viziunea publică despre ea. În acelaşi moment, cu un singur şoc, sângele năvăleşte în inima sa şi toate simţurile sale sunt vrăjite. Pe urmă, până când nebunia ia sfârşit, viaţa sa aparţine în întregime acelei fiinţe nou găsite, despre care nu ştie încă nimic, cu excepţia faptului că lumina soarelui pare mai frumoasă atunci când o atinge pe ea. Din această fascinaţie nicio ştiinţă nu îl poate elibera. Dar a cui vrăjitorie este? Este vreo putere în idealul de viaţă? Nu, psihologia ne spune că

aceasta este puterea morţilor manifestată în admiratorul înfocat. Morţii aruncă vraja. Al lor este şocul din inima îndrăgostitului, al lor este şocul electric ce tremură prin venele sale la prima atingere a mâinii unei fete.

Dar de ce ar trebui să o dorească pe *ea*, mai degrabă decât pe alta, este partea profundă a enigmei. Soluţia oferită de marele pesimist german nu se armonizează bine cu psihologia ştiinţifică. Alegerea celor morţi, considerată evolutiv, ar fi o alegere bazată pe amintire, mai degrabă decât pe previziune. Iar enigma nu este plăcută.

Există, într-adevăr, posibilitatea romantică că ei o doresc, pentru că supravieţuiesc în ea, la fel ca în unele fotografii compuse, sugestia fiecăreia şi a tuturor femeilor iubite în trecut. Dar există posibilitatea, de asemenea, că ei o doresc pentru că reapare în ea ceva din farmecul divers al tuturor femeilor pe care le-a iubit în zadar.

Asumând cea mai neagră teorie, ar trebui să credem că pasiunea, deşi necontenit îngropată, nu poate nici să moară, nici să se odihnească. Cei care au iubit în zadar mor numai în aparenţă; în realitate însă, ei trăiesc în generaţii de inimi, pentru ca dorinţa lor să se împlinească. Ei aşteaptă, probabil de secole, reîncarnarea formelor iubite – ţesând la nesfârşit în visele de tinereţe amintirile compuse din aburi. De aici şi idealurile intangibile – bântuirea sufletelor de către Femeia care nu va fi cunoscută vreodată.

În Extremul Orient gândurile sunt altfel, iar eu trebuie să scriu ceea ce priveşte interpretarea Domnului Buddha.

II

Un preot a murit recent în împrejurări foarte stranii. El a fost preot la un templu ce aparţinea uneia dintre sectele budiste mai vechi, într-un sat de lângă Ōsaka. (Se poate vedea templul de pe calea ferată Kansetsu, când se merge cu trenul la Kyōto).

Era tânăr, serios şi foarte frumos – chiar mult prea frumos pentru un preot, spuneau femeile. Arăta ca una dintre acele figuri frumoase ale lui Amida făcute pentru o

importantă sculptură budistă din alte timpuri.

Oamenii din parohia sa îl considerau un preot neprihănit şi învăţat, iar ei aveau dreptate. Femeile nu credeau doar în virtutea sau în învăţătura sa: el poseda puterea nefericită de a le atrage, independent de propria sa voinţă, doar ca un simplu bărbat. Era admirat de ele, chiar şi de femeile din alte parohii, de asemenea, într-o manieră nu prea cucernică, iar admiraţia lor interfera cu studiile sale şi îi tulbura meditaţiile. Ele găseau pretexte fără cusur pentru a vizita templul la orice oră, doar să se uite la el şi să-i vorbească, îi puneau întrebări la care era de datoria lui să răspundă şi îi aduceau ofrande religioase pe care el nu le putea refuza. Unele îi puneau întrebări, nu din categoria celor religioase, ce îl făceau să roşească. De la natură el era prea delicat pentru a se proteja de cuvintele violente, chiar şi atunci când fetele obraznice de la oraş spuneau lucruri pe care fetele de la ţară nu le-ar fi spus – lucruri ce îl determinau să-i dea afară pe interlocutori. Însă cu cât se retrăgea în sine din admiraţia celor sfioşi sau din linguşirea celor aroganţi, cu atât persecuţia a crescut, până când a devenit chinul vieţii sale[20].

Părinţii lui muriseră de mult timp şi nu avea alte legături lumeşti. Îşi iubea doar chemarea şi studiile aferente ei şi nu dorea să se gândească la lucruri prosteşti şi interzise. Frumuseţea sa extraordinară – frumuseţea unui idol în viaţă – era doar o nenorocire. Avuţii i se ofereau în condiţii pe care nici nu le putea discuta. Fetele se aruncau la picioarele sale, rugându-l în zadar să le iubească. Scrisori de dragoste i se trimiteau constant, scrisori ce niciodată nu au primit răspuns. Unele erau scrise în acel stil clasic enigmatic, ce vorbeşte despre „perna de piatră a întâlnirii", „valurile de pe umbra unui chip" sau „izvoare ce se despart pentru a se reuni". Altele

20 Actorii din Japonia exercită adesea o fascinație asemănătoare asupra fetelor sensibile din clasele de jos și de multe ori profită crud de avantajul obținut astfel. Este foarte rar, într-adevăr, ca o astfel de fascinație să poate fi exercitată de un preot.

erau directe şi sincer tandre, pline de patosul primei mărturisiri de dragoste a unei fete.

Pentru o lungă perioadă de timp, astfel de scrisori nu l-au impresionat pe tânărul preot, acesta având înfăţişarea exterioară a unui Buddha, din al cărui chip părea că este făcut. În realitate însă, el nu era un Buddha, ci doar un om slab, iar poziţia sa era încercată.

Într-o seară a venit la templu un băieţel, care i-a dat o scrisoare, a şoptit numele expeditorului şi a fugit în întuneric. Potrivit mărturiei ulterioare a unui slujitor, preotul a citit scrisoarea, a introdus-o în plic şi a pus-o pe rogojină, lângă perna pe care îngenunchea pentru meditaţie. A stat mult timp nemişcat, cufundat în gândurile sale, a căutat cutia de scris şi a compus el însuşi o scrisoare, adresată superiorului său spiritual, pe care a lăsat-o pe pupitru. Apoi s-a uitat la ceas şi într-un mers al trenurilor scris în limba japoneză. Era târziu, iar vântul nopţii întunecat. El s-a înclinat, pentru un moment de rugăciune în faţa altarului, apoi s-a grăbit să iasă în beznă, ajungând la calea ferată exact la timp pentru a îngenunchea între şine, înfruntând zgomotul şi năvala expresului de la Kobe. Iar în momentul următor, toţi cei care adoraseră frumuseţea stranie a acelui om, ar fi ţipat privind, chiar şi la lumina lanternei, ce mai rămăsese din biata făptură pământeană, pătând calea ferată.

Scrisoarea scrisă superiorului său a fost găsită. Aceasta conţinea o declaraţie sinceră în sensul că, simţind puterea sa spirituală îndepărtându-se, el se hotărâse să moară pentru a nu păcătui.

Cealaltă scrisoare a fost găsită în acelaşi loc unde fusese lăsată pe podea – o scrisoare scrisă în limbajul folosit de femei, în care fiecare silabă aduce o mică mângâiere de umilinţă. La fel ca toate scrisorile (ele nu sunt trimise niciodată prin poştă), nici aceasta nu avea dată, nume sau iniţiale, iar pe plic nu era nicio adresă. În limba noastră engleză, incomparabil mai aspră, ar putea fi redată în mod imperfect astfel:

A-mi lua o astfel de libertate înseamnă poate să-mi

asum prea mult; cu toate acestea, simt că trebuie să vorbesc cu dumneavoastră, şi, prin urmare trimit această scrisoare. În ceea ce priveşte sinele meu *smerit, trebuie să spun doar că, prima dată când v-am văzut în perioada Festivalului Ţărmului îndepărtat, am început să mă gândesc, iar de atunci, nici măcar pentru o clipă, nu am putut să uit. Din ce în ce mai mult mă scufund în fiecare zi în acel gând despre dumneavoastră ce creşte continuu. Atunci când dorm visez, iar când mă trezesc şi nu vă văd, îmi amintesc că nu a existat niciun adevăr în gândurile mele de noapte şi nu pot face nimic decât să plâng. Iertaţi-mă că, fiind născută ca femeie în această lume, ar trebui să rostesc dorinţa mea pentru favoarea imensă de a nu a părea nesuferită pentru cineva atât de deosebit. Poate par nesăbuită şi fără delicateţe, permiţând inimii mele să fie torturată astfel, gândind la cineva cu mult mai presus decât mine. Ştiind doar că nu-mi pot stăpâni inima dincolo de adâncurile ei, am îngăduit acestor cuvinte să ia formă, ca să le scriu cu pensula mea nepricepută şi să vi le trimit. Mă rog ca să mă socotiţi vrednică de milă şi vă implor să nu îmi trimiteţi cuvinte crude în răspuns. Vă rog să fiţi plin de compasiune, văzând în aceasta doar revărsarea sentimentelor mele umile. Consimţiţi să judecaţi divin şi drept – fie chiar şi cu cea mai puţină bunătate – această inimă care, singură în marea ei suferinţă, îndrăzneşte să vi se adreseze. În fiecare moment voi spera şi voi aştepta un răspuns îmbucurător, în ceea ce priveşte toate lucrurile ce le întreprindeţi, vă urez să vă fie favorabile.*

Această scrisoare pleacă astăzi, întâi august – de la o persoană de onoare cunoscută, către cel iubit şi dorit.

III

Am făcut apel la un prieten japonez, un savant budist, pentru a pune câteva întrebări cu privire la aspectele religioase ale incidentului. Chiar ca o mărturisire a slăbiciunii umane, această sinucidere mi se părea un act de eroism.

Prietenului meu nu i se părea la fel. Cuvintele sale erau de reproş. El mi-a amintit că cine sugera sinuciderea

ca un mijloc de eliberare din păcat era considerat de Buddha ca un proscris spiritual – nepotrivit pentru a trăi cu oamenii sfinţi. În ceea ce priveşte preotul mort, el era unul dintre cei pe care învăţătorul îi numea nebuni. Numai un nebun îşi putea imagina că prin distrugerea trupului el îşi distrugea, de asemenea, originea păcatului din sinea sa.

„Dar”, am protestat, „viaţa acestui om a fost pură... Să presupunem că el a căutat moartea pentru a nu permite altora să păcătuiască fără să ştie?”

Prietenul meu a zâmbit ironic. Apoi el a spus:

„A fost cândva o doamnă din Japonia, de viţă nobilă şi foarte frumoasă, care a dorit să devină călugăriţă. S-a dus la un anumit templu şi a făcut cunoscută dorinţa ei. Dar marele preot i-a spus: «Eşti încă foarte tânără. Ai trăit viaţa de la Curte. În ochii bărbaţilor eşti frumoasă, iar datorită chipului tău, vei fi ispitită pentru a te întoarce la plăcerile lumii. De asemenea, această dorinţă poate fi din cauza unei dureri de moment. De aceea, nu pot acum să aprob cererea ta. Însă ea a pledat atât de sincer, încât preotul a considerat că este cel mai bine să o părăsească imediat. În camera în care era acum singură se afla un *hibachi* mare – un vas cu mangal aprins. Ea a înfierbântat cleştele de fier din vasul pentru jăratec până când s-a înroşit, după care şi-a străpuns şi brăzdat oribil faţa, distrugându-şi frumuseţea pentru totdeauna. Atunci preotul, alarmat de mirosul de ars, a revenit în grabă şi a rămas profund îndurerat de ceea ce a văzut. Dar ea şi-a susţinut din nou cauza, fără niciun tremur în voce: «Pentru că eram frumoasă, aţi refuzat să mă acceptaţi.

Acum mă primiţi?» Ea a fost admisă în Ordin şi a devenit o călugăriţă sfântă... Ei bine, cine a procedat cu înţelepciune, femeia sau preotul pe care ai vrut să îl lauzi?”

„Dar a fost de datoria preotului”, am întrebat, „să-i desfigureze faţa?”

„Desigur, nu! Chiar acţiunea femeii ar fi fost foarte nedemnă dacă fusese făcută doar ca o protecţie împotriva ispitei. Automutilarea de orice fel este interzisă de legea

lui Buddha, iar ea a încălcat-o. Însă, atât timp cât ea şi-a ars faţa doar ca să poată accede dintr-odată Calea, şi nu din cauza fricii de a nu putea rezista păcatului prin propria voinţă, vina ei a fost una minoră. Pe de altă parte, preotul care şi-a luat viaţa a comis un mare păcat. El ar fi trebuit să încerce să-i convertească pe cei care l-au ispitit. A fost prea slab însă pentru a face acest lucru. Dacă a simţit că este imposibil să se abţină de la păcat ca preot, atunci ar fi fost mai bine pentru el să se întoarcă în lume şi astfel să încerce să urmeze legea celor care nu aparţineau Ordinului”.

„Potrivit budismului, prin urmare, el nu a obţinut niciun merit?” am întrebat.

„Nu este uşor să ne imaginăm acest lucru. Numai cei care nu cunosc Legea pot lăuda fapta sa”.

„Iar pentru cei care cunosc Legea, cum se judecă efectele, karma faptei sale?”

Prietenul meu s-a gândit puţin, apoi a spus cu un aer meditativ:

„Întregul adevăr despre sinuciderea aceea, nu îl putem cunoaşte pe deplin. Poate că nu a fost pentru prima dată”.

„Vrei să spui că, într-o viaţă anterioară, ar fi încercat să scape de păcat prin distrugerea corpului său?”

„Da. Sau în multe alte vieţi anterioare”.

„Dar în ceea ce priveşte vieţile sale viitoare?”

„Numai un Buddha ar putea răspunde la aceasta, cu siguranţa cunoaşterii”.

„Dar care este învăţătura?”

„Uiţi că nu este posibil pentru noi să ştim ceea ce a fost în mintea acelui om”.

„Să presupunem că el a căutat moartea numai pentru a scăpa de păcat?”

„Apoi, el va trebui să se confrunte din nou cu ispita, cu toată durerea ei, cu tot chinul ei chiar şi de o mie de mii de ori, până când va fi învăţat să se stăpânească. Nu există nicio scăpare prin moarte de necesitatea supremă a cuceririi sinelui”.

După despărţirea de prietenul meu, cuvintele sale au continuat să mă obsedeze, urmărindu-mă şi acum. Ele au făcut loc unor gânduri noi despre câteva teorii avansate în prima parte a acestei lucrări. Nu am fost încă în măsură să mă asigur că interpretarea sa ciudată a misterului erotic este mai puţin demnă de a fi luată în consideraţie decât interpretările noastre occidentale. Încă mă întreb dacă iubirile care duc la moarte nu ar putea să însemne altceva decât foamea fantomatică a pasiunilor îngropate. Nu ar putea să însemne, de asemenea, pedeapsa inevitabilă a păcatelor demult uitate?

X

UN CONSERVATOR

Amazakaru Hi no iru kuni ni Kite wa aredo.

Yamato-nishiki no Iro wa kawaraji.

I

El se născuse într-un oraş din interior, feuda unui daimyō cu un venit de trei sute de mii de koku anual, unde nu călcase încă picior de străin. Reşedinţa, *yashiki*, a tatălui său, un samurai de rang înalt, se afla în interiorul fortificaţiilor exterioare din jurul castelului prinţului. Era o reşedinţă spaţioasă, înconjurată de grădini de peisaj, iar într-una dintre ele se afla un mic altar al zeului oştirilor. Acum patruzeci de ani existau multe astfel de case. Pentru un ochi de artist, cele câteva ce rămăseseră păreau nişte palate din basme, iar grădinile lor erau ca visele paradisului budist.

Dar fiii samurailor erau sever disciplinaţi în zilele acelea, iar cel despre care vă vorbesc avea foarte puţin timp pentru visare. Perioada mângâierilor a fost dureros de scurtă pentru el. Chiar înainte de a îmbrăca prima sa *hakama* (piesă de vestimentaţie japoneză, ca un pantalon foarte larg) – o ceremonie importantă pentru epoca respectivă – a fost dezobişnuit pe cât posibil de influenţele tandre şi învăţat să-şi verifice impulsurile naturale de afecţiune copilărească. Prietenii săi mici l-ar fi întrebat în batjocură, „Mai ai nevoie de lapte?” dacă îl vedeau mergând împreună cu mama sa, deşi el îşi putea arăta

afecţiunea faţă de ea în casă, oricât de demonstrativ dorea, în orele pe care le petreceau împreună. Însă acestea nu au fost multe. Toate plăcerile trândave au fost aspru restricţionate în disciplina sa, chiar şi mângâierile, cu excepţia timpului când era bolnav, nu îi erau permise. Aproape din momentul în care putea vorbi i se ordona să considere datoria ca motivul călăuzitor al vieţii, autocontrolul ca prima cerinţă de comportament, durerea şi moartea ca probleme fără nicio valoare, în sensul egoist.

Exista un aspect mai înfiorător al acestei discipline spartane, conceput pentru a cultiva o severitate rece ce nu trebuia să se destindă niciodată în timpul tinereţii, cu excepţia intimităţii protejate de acasă. Băieţii erau obişnuiţi să vadă sânge. Erau luaţi pentru a asista la execuţii şi se aştepta din partea lor să nu manifeste nicio emoţie. Ei erau obligaţi, atunci când se întorceau acasă, să îşi reprime orice sentiment ascuns de repulsie, mâncând mult orez colorat ca sângele prin amestecul cu suc de prune sărat. Chiar şi lucruri mai dificile puteau fi cerute unui băiat foarte tânăr – de exemplu, să meargă singur la miezul nopţii până la un teren de execuţie şi să aducă de acolo capul unui condamnat la moarte ca o dovadă de curaj. Aceasta deoarece frica de cei morţi nu era mai puţin vrednică de dispreţ în ochii unui samurai decât teama de oamenii în viaţă. Copilul samurai era obligat să nu-i fie frică de nimic. În toate aceste teste atitudinea impusă era impasivitatea perfectă, iar lăudăroşenia era judecată la fel de aspru ca şi orice alt semn de laşitate.

Pe măsură ce creştea, băiatul era obligat să-şi găsească plăceri mai ales în acele exerciţii fizice ce erau pregătiri timpurii şi constante pentru război – tirul cu arcul şi echitaţia, lupta corp la corp şi antrenamentul cu sabia. Tovarăşi de joacă erau găsiţi pentru viitorul samurai; aceştia erau mai mari decât el, fii vasalilor, aleşi pentru îndemânarea de a-l ajuta în practica exerciţiilor de luptă. Era, de asemenea, datoria lor să-l înveţe cum să înoate, cum să manevreze o barcă, pentru a-şi dezvolta muşchii tineri. Cea mai mare parte a fiecărei zile era împărţită

pentru el între o astfel de pregătire fizică şi studiul clasicilor chinezi. Hrana sa, deşi variată, nu era niciodată îndestulătoare. Hainele, cu excepţia ocaziilor ceremoniilor foarte importante erau subţiri şi aspre şi nu i se permitea să folosească focul pentru a se încălzi doar el. Atunci când studia în timpul dimineţilor de iarnă, dacă mâinile îi erau prea reci pentru a folosi pensula de scris, i se ordona să le pună în apă rece ca gheaţa pentru a restabili circulaţia, iar dacă picioarele îi erau amorţite de ger, i se spunea să alerge în zăpadă pentru a le încălzi. Încă mai rigidă era formarea sa în eticheta specială a clasei militare, aducându-i-se de mic la cunoştinţă faptul că sabia scurtă de la centura sa nu era nici ornament şi nici jucărie. I se arăta cum să o folosească şi cum să-şi ia viaţa în orice moment, fără a da înapoi, ori de câte ori codul castei i-ar fi ordonat[21].

De asemenea, în materie de religie, formarea unui fiu de samurai era deosebită. El era educat să venereze zeii străvechi şi spiritele strămoşilor săi. De asemenea, era instruit în spiritul eticii chinezeşti şi pe lângă acestea i se predau noţiuni de filosofic şi credinţă budistă. Mai mult decât atât însă, el era învăţat că speranţa în rai şi teama de iad erau doar pentru ignoranţi, iar omul superior trebuie să fie influenţat în comportamentul său doar de dragostea de dreptate în sine, fără să urmărească vreun scop egoist, şi să recunoască pietatea ca o lege universală.

Încetul cu încetul, pe măsură ce copilăria se pârguia în tinereţe, comportamentul său era mai puţin supus supravegherii. Era lăsat din ce în ce mai mult să acţioneze conform propriei judecăţi – dar în deplină cunoştinţă că o

---

21„Este într-adevăr capul tatălui tău?” întrebă într-o zi un prinţ pe fiul unui samurai de numai şapte ani. Copilul a înţeles imediat situaţia. Capul tăiat nu de mult timp şi aşezat în faţa sa, nu era cel al tatălui său: daimyo se înşelase, mai era nevoie de încă o minciună. Atunci copilul, după ce a salutat capul cu toate semnele unei dureri respectuoase și-a tăiat pe loc viscerele. Toate îndoielile prințului au dispărut în fața acestei dovezi sîngeroase de pietate filială. Tatăl proscris a reușit să fugă, iar amintirea copilului este încă onorată în drama și poezia japoneză.

greşeală nu va fi uitată, că o jignire gravă nu va fi niciodată pe deplin iertată şi că o mustrare bine meritată, ar fi fost mai de temut decât moartea. Pe de altă parte, erau puţine pericole morale de care el trebuia păzit. Viciul de profesie era strict îndepărtat în multe din oraşele-castele şi chiar dacă această parte imorală a vieţii putea să se răsfrângă în romanele şi dramele populare, un samurai tânăr nu putea să ştie multe lucruri despre aceasta. El a fost învăţat să dispreţuiască literatura obişnuită ce se referea sau la emoţii dulcege sau la pasiuni, ca o lectură esenţial lipsită de bărbăţie, iar teatrul public era interzis pentru clasa sa[22]. Astfel, în această viaţă naturală de provincie din vechia Japonie, un samurai tânăr putea să crească cu o puritate a spiritului şi o sinceritate excepţionale.

Tinerii samurai creşteau astfel, cum este scris în aceste rânduri – neînfricaţi, politicoşi, plini de abnegaţie, dispreţuind plăcerea şi gata într-o clipă să-şi dea viaţa pentru dragoste, loialitate, sau onoare. Însă, deşi erau deja războinici cu corpul şi spiritul, erau puţin mai mari decât nişte băieţi, atunci când ţara a fost surprinsă de sosirea Corăbiilor Negre.

II

Politica lui Iyemitsu, de a interzice oricărui japonez să părăsească ţara sub pedeapsa cu moartea, a lăsat timp de două sute de ani naţiunea fără să ştie ce se întâmplă în lumea exterioară. Nu se cunoştea nimic despre forţele colosale ce se adunau dincolo de mări. Lunga existenţă a aşezării olandeze de la Nagasaki nu a iluminat câtuşi de puţin Japonia asupra poziţiei sale adevărate – un feudalism oriental din secolul al XVI-lea, ameninţat de o lume occidentală cu trei secole mai în vârstă. Istorisiri despre

---

22 Femeile samurai, cel puțin în unele provincii, puteau să meargă la teatrul public. Bărbații însă nu puteau să o facă - fără a comite o încălcare a bunelor maniere, însă în casele samurailor sau în grădinile unei yashiki se dădeau reprezentații private. Cunosc mai mulți samurai bătrîni fermecători, care nu au fost în viața lor la un teatru public și refuză toate invitațiile de a asista la un spectacol. Ei se supun încă regulilor educației de samurai.

minunile adevărate ale acelei lumi ar fi sunat în urechile japonezilor ca nişte poveşti inventate să încânte copiii sau să fie puse împreună cu basmele din vechime despre palatele fabuloase din Horai. Apariţia flotei americane, „Corăbiile Negre”, cum erau atunci denumite, a trezit în guvern o anumită conştiinţă a propriei slăbiciuni şi a pericolului venind din afară.

Zbuciumul naţional la vestea celei de-a doua sosiri a Corăbiilor Negre a fost urmat de consternare, când s-a descoperit că shogūnatul a mărturisit incapacitatea sa de a face faţă puterilor străine. Aceasta putea însemna un pericol chiar mai mare decât invazia mongolilor din timpul lui Hōjo Tokimune, atunci când oamenii s-au rugat la zei pentru ajutor, şi împăratul însuşi, la I se, a implorat spiritele părinţilor săi. Acele rugăciuni au fost împlinite cu un întuneric brusc, o mare de tunet şi venirea vântului puternic încă numit Kami-Kaze – „Vântul zeilor”, prin care flotele lui Kublai Khan au fost trimise în abis. De ce nu ar trebui să fie făcute şi acum rugăciuni, de asemenea? Şi ele au fost făcute, în nenumărate case şi la mii de altare, însă Fiinţele Superioare nu au dat niciun răspuns de data aceasta, iar Kami-Kaze nu au venit. Iar tânărul samurai, rugându-se în zadar înaintea micului altar al lui Hachiman din grădina tatălui său, s-a întrebat dacă zeii îşi pierduseră puterea sau dacă oamenii de pe Corăbiile Negre se aflau sub protecţia unor zei mai puternici.

III

Curând, a devenit evident că „barbarii” străini nu vor fi alungaţi. Au venit cu sutele, din Est precum şi din Occident; au fost luate toate măsurile posibile pentru protecţia lor, iar ei şi-au construit oraşe ciudate pe pământ japonez. Guvernul a impus chiar ca învăţătura occidentală să fie predată în toate şcolile. Studiul limbii engleze trebuia să fie o specialitate importantă a educaţiei publice, iar învăţământul public în sine urma să fie remodelat conform direcţiilor occidentale. Guvernul a declarat, de asemenea, că viitorul ţării va depinde de studiul şi de cunoaşterea limbilor şi a ştiinţei străinilor. În răstimpul,

apoi, dintre un astfel de studiu şi rezultatele sale de succes, Japonia ar rămâne practic sub dominaţie străină. Faptul nu a fost, într-adevăr, declarat public în atât de multe cuvinte, dar semnificaţia politicii a fost evidentă. După primele emoţii violente provocate de cunoaşterea situaţiei – după marea consternare a poporului şi furia reprimată a samurailor – a apărut o curiozitate intensă în ceea ce priveşte aspectul şi caracterul acelor străini obraznici care au fost în măsură să obţină ceea ce au dorit doar prin simpla afişare a unei forţe superioare. Această curiozitate generală a fost parţial îndeplinită de o imensă producţie şi distribuţie de stampe colorate ieftine, înfăţişând obiceiurile şi tradiţiile barbarilor, precum şi străzile extraordinare ale aşezărilor lor. Acest val de xilografii ar fi putut trece în ochii străinilor drept simple caricaturi. Dar caricatura nu a fost scopul conştient al artistului. El a încercat să-i înfăţişeze pe străini aşa cum îi vedea în realitate, iar el îi vedea ca monştri cu ochii verzi, cu părul roşu ca Shdjo[23] şi cu nasuri ca la Tengu[24], purtând haine de forme şi culori absurde şi locuind în clădiri cum sunt depozitele sau închisorile. Vândute cu sutele de mii în toată ţara, aceste stampe trebuie să fi creat multe idei stranii. Cu toate acestea, ca încercări de a descrie necunoscutul, erau doar nevinovate. Cineva ar putea să studieze acele desene vechi, în scopul de a înţelege cum am apărut în ochii japonezilor din acea epocă, cât de urât, cât de grotesc şi cât de ridicol.

Tânărul samurai din oraş a avut curând experienţa de a vedea un străin occidental adevărat, un profesor angajat pentru el de către prinţ. Era un englez. El venise sub protecţia unei escorte armate şi au fost date ordine să fie tratat ca o persoană importantă. El nu părea chiar atât de urât, aşa cum erau străinii din stampele japoneze: părul îi era roşu, într-adevăr, iar ochii de culoare ciudată, dar faţa

---

23 Ființe mitologice aseamănătoare maimuțelor, cu părul roșu, și cărora le plăcea starea de ebrietate.

24 Ființe mitologice de mai multe tipuri, presupuse a trăi în munți. Unele au nasuri lungi.

sa nu era neplăcută. Străinul a devenit dintr-odată, şi a rămas mult timp, un subiect de observaţie susţinută. Cât de atent era supravegheată fiecare acţiune a sa, nu ar fi putut să fie ghicită vreodată de oricine ar fi ignorat superstiţiile ciudate înainte de era Meiji, în legătură cu noi înşine. Deşi recunoscuţi ca fiind creaturi inteligente şi redutabile, occidentalii nu au fost în general consideraţi ca nişte fiinţe omeneşti; se credea că ei erau mai aproape de animale, decât de oameni. Ei aveau corpuri păroase de formă ciudată, dinţii lor erau diferiţi de cei ai oamenilor, organele lor interne erau, de asemenea, neobişnuite, iar ideile lor morale – cele ale unor spiriduşi. Temerea pe care străinii au inspirat-o în momentul acela, oamenilor obişnuiţi, nu însă şi pentru samurai, nu era fizică, ci mai degrabă superstiţioasă. Până şi ţăranul japonez în sinea sa nu a fost niciodată un laş. Însă pentru a şti sentimentele sale pe care le avea în acel moment pentru străini, trebuie să cunoaştem câte ceva despre credinţele vechi, comune în Japonia şi China, despre animale înzestrate cu puteri supranaturale şi capabile să-şi asume formă umană, despre existenţa unor rase pe jumătate omeneşti şi pe jumătate supraomeneşti şi despre fiinţele mitice din vechile cărţi ilustrate – spiriduşi cu barbă, având picioare şi braţe lungi (*ashinaga* şi *tenagaf* aşa cum erau reprezentaţi de ilustratorii de basme ciudate sau descrişi într-o manieră comică de pensula lui Hokusai. Aspectul noilor străini părea să confirme într-adevăr fabulele povestite de vreun Herodot chinez, iar hainele ce le purtau păreau să fie concepute cu scopul de a ascunde ceea ce ar fi dovedit că ei nu erau oameni. Astfel, noul profesor de limba engleză, complet neştiutor al situaţiei în care se afla, era studiat pe ascuns, la fel cum s-ar putea studia un animal curios! Cu toate acestea, din partea elevilor săi el nu avea parte decât de politeţe: ei îl tratau după codul chinez ce afirma că „nici măcar umbra unui profesor nu trebuie să fie călcată” în orice caz, ar fi contat puţin pentru studenţii samurai dacă profesorul lor era perfect uman sau nu, atât timp cât el putea să predea. Eroul Yoshitsune a

învăţat arta sabiei de la un Tengu. Fiinţele care nu erau omeneşti s-au dovedit a fi învăţaţi şi poeţi[25]. Dar în spatele măştii de politeţe ce nu era vreodată ridicată, obiceiurile străinului erau minuţios observate, iar aprecierea finală, bazată pe comparaţia acestor observaţii, nu a fost pe deplin măgulitoare. Profesorul însuşi nu şi-ar fi putut imagina niciodată comentariile făcute asupra sa de către elevii săi ce purtau două săbii şi nici nu ar fi ajuns la pacea spiritului său, în timp ce supraveghea compunerile în sala de clasă, dacă ar fi înţeles conversaţia lor:

„Vezi culoarea corpului său şi cât de moale este! A-i lua capul cu o singură lovitură ar fi foarte uşor”.

Odată l-au invitat să încerce modul lor de a lupta, doar pentru distracţie, el a presupus. În realitate însă, ei au vrut să-i testeze forţa fizică. El nu a fost foarte mult apeciat ca un atlet.

„El are braţe puternice cu siguranţă”, a spus unul.

„Dar el nu ştie cum să-şi folosească corpul său în timp ce utilizează braţele, iar coapsele sale sunt foarte slabe. A-i rupe spatele nu ar fi dificil”.

„Cred”, a spus altul, „că ar fi uşor de luptat cu străinii”.

„Cu săbiile ar fi foarte uşor”, a răspuns al treilea, „dar ei sunt mai pricepuţi decât noi în a folosi armele şi tunurile”.

„Putem învăţa toate acestea”, a spus primul vorbitor.

---

25 O legendă povestește că, atunci cînd Torydko, un mare poet, care a fost profesorul lui Sugiwara-no-Michizane (acum deificat ca Tenjin), trecea pe sub poarta numită Rajomon, de la palatul Imperial din Kyoto, a recitat cu voce tare acest unic vers, pe care tocmai îl crease:

„Vremea este luminoasa și frumoasă - și vîntul vălurește părul tinerelor sălcii.” Imediat o voce profundă și batjocoritoare de la poarta de acces a continuat poemul, astfel:

„S-a topit și a dispărut gheața; valurile piaptănă buclele mușchilor îmbătrîniți.” Torydko s-a uitat, dar nu a văzut pe nimeni. Odată ajuns acasă, a vorbit cu elevul său și a repetat cele două compoziții. Sugiwara-no-Michizan a lăudat-o pe a doua, spunînd:
„într-adevăr cuvintele primei compoziții sînt ale unui poet, dar cuvintele celei de-a doua sînt ale unui Demon!”

„Când vom învăţa tot ceea ce ţine de armată de la occidentali, nu va mai trebui să ne facem griji de soldaţii lor”.

„Străinii”, a observat un altul, „nu sunt rezistenţi ca noi. Ei obosesc repede şi se tem de frig. Toată iarna profesorul nostru trebuie să ţină un foc mare în camera sa. A rămâne acolo cinci minute îmi dă dureri de cap”.

Dar cu toate acestea, băieţii erau amabili cu profesorul lor şi l-au făcut să-i iubească.

IV

Schimbările au venit, aşa cum vin cutremurele mari, fără să prevină: transformarea fiefurilor conducătorilor locali, daimyō, în prefecturi, suprimarea clasei militare, reconstrucţia întregului sistem social. Aceste evenimente au umplut de tristeţe sufletul tânărului, deşi el nu a resimţit nicio dificultate de a-şi transfera loialitatea de la prinţ la împărat, iar averea familiei a rămas neafectată de şoc. Toată această reconstrucţie l-a făcut să înţeleagă importanţa pericolului prin care trecea naţiunea şi anunţa dispariţia sigură a vechilor idealuri înalte şi aproape a tuturor lucrurilor iubite, însă el ştia că este zadarnic să le regrete. Numai prin propria transformare ar putea spera naţiunea să îşi salveze independenţa. Era de datoria evidentă a patriotului să recunoască această necesitate şi de a se pregăti corespunzător pentru a-şi interpreta rolul în drama viitorului.

În şcoala de samurai el a învăţat mult limba engleză şi se ştia capabil să converseze cu englezii. El şi-a tăiat părul lung, şi-a pus deoparte săbiile şi a mers la Yokohama pentru a-şi continua studiul limbii engleze în condiţii mai favorabile. De la început, la Yokohama totul i s-a părut, în acelaşi timp, neobişnuit şi respingător. Chiar şi japonezii din port s-au schimbat datorită contactului străin: erau aspri şi grosolani. Ei se comportau şi vorbeau într-un mod în care un om obişnuit nu ar fi îndrăznit să-l facă în oraşul său natal. Străinii înşişi i-au impresionat mult mai neplăcut: era perioada în care noii colonişti îşi puteau aroga tonul cuceritorilor faţă de cei cuceriţi, iar viaţa în

„porturile deschise” era mult mai puţin mulţumitoare decât acum. Noile clădiri de cărămidă sau din lemn ornamentat cu stucaturi i-au reînviat amintiri neplăcute cu imaginile japoneze colorate ale obiceiurilor şi tradiţiilor străinilor; el nu a putut alunga rapid închipuirile sale din copilărie cu privire la occidentali. Logica, bazată pe cunoştinţe şi experienţe mai vaste, i-a permis să înţeleagă pe deplin ceea ce erau ei în realitate, însă pentru viaţa sa emoţională, sensul profund al unei naturi umane asemănătoare încă nu reuşea să apară. Sentimentul rasei este mai vechi decât dezvoltarea intelectuală, iar superstiţiile aferente nu sunt uşor de îndepărtat. Spiritul său de soldat, de asemenea, era trezit uneori de lucrurile urâte, auzite sau văzute – incidente ce făceau să fiarbă în el sângele părinţilor săi pentru a răzbuna o laşitate sau pentru a corecta o nedreptate. Însă el a învăţat să-şi învingă repulsiile, ca obstacole în calea cunoaşterii: era datoria patriotului să studieze calm natura duşmanilor ţării sale. S-a antrenat în cele din urmă să examineze fără prejudecată efectul pe care îl avea asupra sa viaţa nouă – calităţile sale, dar şi defectele, puterea însă nu mai puţin slăbiciunea sa. El a descoperit bunătate; el a găsit devotament pentru idealuri – idealuri ce nu erau ale sale, dar pe care ştia să le respecte pentru că ele cereau, ca şi religia strămoşilor săi, multă abnegaţie.

Datorită acestei înţelegeri, el a învăţat să îndrăgească un misionar în vârstă, pe deplin absorbit în lucrarea de educare şi prozelitism, căruia i-a acordat încrederea sa. Bătrânul era deosebit de nerăbdător să-l convertească pe acest samurai tânăr, în care desluşea aptitudini deosebite, şi nu a cruţat niciun efort pentru a câştiga încrederea băiatului. El l-a ajutat în multe feluri, l-a învăţat ceva din limbile franceză şi germană, greacă şi latină şi a pus în întregime la dispoziţia sa o importantă bibliotecă particulară. Utilizarea unei biblioteci străine, ce includea lucrări de istorie, de filosofic, de călătorie şi de ficţiune, nu era un privilegiu uşor de obţinut pentru studenţii japonezi de atunci. Acest lucru a fost apreciat cu

recunoştinţă, iar proprietarul bibliotecii nu a întâmpinat nicio dificultate puţin mai târziu să convingă pe elevul său privilegiat şi preferat de a citi o parte din Noul Testament. Tânărul şi-a exprimat surpriza să găsească printre doctrinele „Sectei Răului” precepte etice, cum ar fi cele ale lui Confucius. El a spus bătrânului misionar: „Această învăţătură nu este nouă pentru noi, dar este cu siguranţă foarte bună. Voi studia cartea şi voi medita asupra ei”.

V

Studiul şi meditaţia trebuie să-l fi condus pe tânăr mult mai departe decât el ar fi crezut posibil. După recunoaşterea creştinismului ca o mare religie, au venit recunoaşteri de alt ordin şi diferite închipuiri despre civilizaţia raselor care mărturisesc creştinismul. Atunci, pentru mulţi japonezi care gândeau, posibil chiar şi pentru spiritele energice care conduceau politica naţională, părea că Japonia era condamnată să treacă total sub dominaţie străină. Exista o speranţă într-adevăr, iar atât timp cât o umbră de speranţă rămânea, datoria era clară pentru toţi. Însă puterea ce putea fi folosită împotriva Imperiului era irezistibilă. Şi studiind proporţiile uriaşe ale acestei puteri, tânărul oriental nu a putut decât să se întrebe, cu o veneraţie învecinată cu teama, de unde şi cum a fost obţinută. Ar fi putut ea, aşa cum profesorul său în vârstă afirmase, să fie într-o legătură ocultă cu o religie superioară? Desigur, filosofia chineză antică, ce declarase că prosperitatea popoarelor era proporţională cu respectarea legii cereşti şi supunerea faţă de învăţătura înţelepţilor, susţinea o astfel de teorie. Şi dacă forţa superioară a civilizaţiei occidentale dovedea într-adevăr caracterul superior al eticii occidentale, nu era pur şi simplu de datoria fiecărui patriot să adopte această credinţă mai înaltă şi să lupte pentru transformarea întregii naţiuni? Un tânăr din acea epocă, educat în spiritul înţelepciunii chineze şi inevitabil neştiutor al istoriei evoluţiei sociale în Occident, nu şi-ar fi putut imagina vreodată că cele mai înalte forme de progres material au fost dezvoltate în principal printr-o competiţie

necruţătoare, dincolo de orice înţelegere a idealului creştin şi în contradicţie cu toate sistemele importante de etică. Chiar şi astăzi milioane, care nu raţionează din Vest îşi imaginează o legătură divină între puterea militară şi credinţa creştină, iar declaraţiile făcute de la tribunele noastre insinuează că tâlhăria politică are o justificare divină, iar inventarea explozivilor puternici este de inspiraţie cerească. Încă supravieţuieşte printre noi superstiţia că rasele care mărturisesc creştinismul sunt predestinate divin să jefuiască sau să extermine rase ale căror credinţe sunt diferite. Unii oameni îşi exprimă uneori convingerea că noi încă ne închinăm la Thor şi Odin – singura diferenţă fiind că Odin a devenit un matematician, iar ciocanul lui Thor (Mjollnir) funcţionează acum prin puterea aburilor. Însă misionarii declară că aceste persoane sunt atei şi oameni cu o viaţă fără ruşine.

Oricum ar fi, a sosit un timp când tânărul samurai a decis să se declare creştin, trecând peste împotrivirea familiei sale. A fost un pas îndrăzneţ, dar formarea sa de la început i-a conferit fermitate. El nu a putut fi abătut din decizia sa nici măcar de durerea părinţilor lui. Respingerea credinţei strămoşeşti însemna mai mult decât încercări temporare pentru el: aceasta însemna dezmoştenirea, dispreţul foştilor prieteni, pierderea rangului şi toate consecinţele unei sărăcii amare. El a văzut ceea ce credea a fi datoria lui de patriot şi de căutător al adevărului, urmând-o fără teamă sau regret.

VI

Cei care speră să substituie propria lor credinţă occidentală uneia pe care o demontează cu ajutorul cunoştinţelor împrumutate de la ştiinţa modernă, nu îşi imaginează că argumentele folosite împotriva credinţei vechi pot fi utilizate cu aceeaşi forţă împotriva celei noi. El însuşi incapabil de a ajunge la niveluri mai ridicate ale gândirii moderne, misionarul mediocru nu poate anticipa rezultatul învăţăturii sale ştiinţifice modeste asupra unui spirit oriental, mai puternic de la natură decât al său. Prin urmare este uimit şi şocat să descopere că adeziunea

elevului său la creştinism este cu atât mai redusă, cu cât el este mai inteligent. A distruge credinţa proprie într-un spirit delicat, deja satisfăcut de cosmogonia budistă, deoarece el ignoră ştiinţa, nu este extrem de dificil. Dar, pentru a substitui în acelaşi spirit, emoţiile religioase occidentale celor orientale, dogmatismele prezbiteriene sau baptiste eticii chineze sau budiste, nu este posibil. Dificultăţile psihologice în această privinţă nu sunt recunoscute niciodată de către evangheliştii noştri moderni. În secolele precedente, atunci când credinţa iezuiţilor şi a călugărilor nu era mai puţin superstiţioasă decât credinţa pe care ei se străduiau să o înlocuiască, existau aceleaşi obstacole profunde. Şi preotul spaniol, realizând chiar minuni prin sinceritatea sa imensă şi zelul său înflăcărat, era obligat să admită că, pentru realizarea deplină a visului său, avea nevoie de sabia soldatului spaniol. Astăzi condiţiile sunt mult mai puţin favorabile pentru orice misiune de convertire decât erau în secolul al XVI-lea. Educaţia a fost secularizată şi remodelată pe o bază ştiinţifică, iar religiile noastre se schimbă în simple recunoaşteri sociale ale necesităţilor etice. Funcţiile clerului se transformă progresiv în cele ale unei poliţii morale, iar mulţimea clopotniţelor nu dovedeşte o dezvoltare a credinţei noastre, ci numai o creştere mai mare a respectului nostru pentru convenţii. Niciodată convenţiile Occidentului nu vor putea deveni cele ale Extremului Orient şi niciodată nu vor fi admişi misionarii străini pentru a lua rolul de poliţie de moravuri. Deja cele mai liberale dintre bisericile noastre, cele care aparţin de marile culturi, încep să recunoască inutilitatea comunităţilor religioase de evanghelizare. Însă nu este necesar să fie abandonate dogmatismele vechi pentru a înţelege adevărul: o educaţie aprofundată ar trebui să fie suficientă pentru a-l descoperi. Cea mai educată dintre naţiuni, Germania, nu trimite niciun misionar pentru a lucra în interiorul Japoniei. Un rezultat al eforturilor misionare, mult mai important decât raportul anual indispensabil al noilor convertiri a fost reorganizarea

religiilor indigene, iar un ordin recent al guvernului insistă asupra educaţiei superioare a clerilor nativi. Într-adevăr, cu mult înainte de acest mandat sectele mai bogate au stabilit şcoli budiste urmând modul de organizare occidental, iar Shinshu se putea lăuda deja cu cărturarii săi, educaţi la Paris sau la Oxford – persoane ale căror nume sunt familiare cunoscătorilor limbii sanscrite din întreaga lume. Cu siguranţă, Japonia va avea nevoie de forme superioare de credinţă decât cele medievale, dar acestea trebuie să fie ele însele evoluate faţă de formele străvechi – începând din interior şi niciodată din exterior. Un budism puternic fortificat de ştiinţa occidentală va satisface nevoile viitoare ale rasei.

Tânărul convertit la Yokohama s-a dovedit a fi un remarcabil exemplu de eşec al misionarilor. În câţiva ani, după ce a sacrificat o avere pentru a deveni un creştin – sau mai precis, membru al unei secte religioase străine – el a renunţat în mod public la credinţa acceptată cu un preţ atât de mare. El a studiat şi a înţeles spiritele mari ale epocii mai bine decât profesorii săi religioşi, care nu mai puteau să răspundă la întrebărilor sale, în afară de asigurarea că din lucrările pe care ei le-au recomandat pentru a studia, unele părţi erau, în totalitate, periculoase pentru credinţă. Însă, cum ei nu au putut dovedi erorile presupuse a exista în astfel de cărţi, avertismentele lor nu au folosit la nimic. Fusese convertit la dogmatism printr-un raţionament imperfect; cu un raţionament mai vast şi mai profund, el şi-a aflat calea dincolo de dogmatism. El a părăsit biserica, după ce a declarat deschis că principiile acesteia nu erau bazate pe raţiune sau pe fapte adevărate şi că se simţea obligat să accepte opiniile oamenilor pe care profesorii săi i-au numit duşmani ai creştinismului. A fost un mare scandal pentru „revenirea” sa la erezie.

Adevărata „revenire” era încă departe. Spre deosebire de mulţi alţii care trăiseră o experienţă similară, ştia că problema religioasă se îndepărtase de el, iar tot ce învăţase era doar alfabetul din ceea ce rămăsese de învăţat. El nu pierduse credinţa în valoarea relativă a

convingerilor – în valoarea religiei ca forţă de conservare şi de înfrânare. O percepţie deformată a unui adevăr – adevărul unei relaţii ce există între civilizaţii şi religiile lor – îl înşelaseră de la început, ducându-l pe calea ce l-a condus către convertirea sa. Filosofia chineză îl învăţase ceea ce sociologia modernă admite ca fiind adevărat, că societăţile fără sacerdoţiu nu s-ar fi dezvoltat vreodată, iar budismul l-a făcut să înţeleagă că până şi iluziile – pildele, formele şi simbolurile prezentate oamenilor de condiţie socială modestă – au valoarea lor şi justificarea lor în a ajuta la dezvoltarea bunătăţii omeneşti. Din acest punct de vedere, creştinismul nu îşi pierduse deloc interesul pentru el. Chiar punând sub semnul întrebării ceea ce profesorul său îi spusese despre valoarea morală superioară a naţiunilor creştine, nicidecum ilustrată în viaţa din porturile deschise, el a dorit să vadă cu ochii lui influenţa religiei asupra principiilor morale în Occident, să viziteze ţări europene şi să studieze cauzele dezvoltării şi puterii lor.

Acest lucru el l-a făcut mai devreme decât şi-a propus. Stimularea intelectuală ce îl făcuse un sceptic în materie religioasă îl făcuse, de asemenea, un liber-cugetător în politică. El şi-a atras mânia guvernului, afirmând public opoziţia sa faţă de politica momentului şi, ca alţi imprudenţi sub impulsul ideilor noi, a fost obligat să părăsească ţara. Astfel, a început pentru el o serie de peregrinări destinate să-l ducă în jurul lumii. Coreea i-a oferit un prim refugiu, apoi China, unde a trăit ca profesor, iar în cele din urmă s-a aflat la bordul unui vapor cu destinaţia Marsilia. Avea puţini bani, dar nu s-a întrebat cum urma să trăiască în Europa. Tânăr, înalt, atletic, cumpătat şi deprins cu greutăţile, se simţea sigur de sine. În plus, avea scrisori către oameni din străinătate care i-ar fi putut netezi drumul.

Trebuiau însă să treacă ani lungi înainte de a-şi putea revedea ţara natală.

VII

În timpul acestor ani a văzut civilizaţia occidentală

aşa cum puţini japonezi au văzut-o vreodată, pentru că el a rătăcit prin Europa şi America, trăind în multe oraşe şi practicând numeroase activităţi – folosindu-şi câteodată creierul, dar cel mai adesea mâinile – ceea ce i-a permis să studieze aspectele cele mai înălţătoare, dar şi cele mai de jos, cele mai bune şi cele mai rele ale vieţii din jurul său. Însă el a privit cu ochii Extremului Orient, iar modalităţile sale de judecată nu au fost la fel ca ale noastre. Căci chiar aşa cum Occidentul priveşte Extremul Orient, tot aşa Extremul Orient priveşte Occidentul – cu această singură diferenţă: ceea ce fiecare preţuieşte cel mai mult în sine, este cel mai puţin susceptibil de a fi apreciat de către celălalt. Şi ambii au parţial dreptate şi parţial greşesc, şi nu a existat niciodată, şi nu poate fi vreodată, înţelegere reciprocă perfectă.

Occidentul i s-a părut cu mult mai mare decât anticipase – o lume de giganţi. Ceea ce deprimă chiar şi pe cel mai întreprinzător occidental, care se găseşte, fără mijloace de existenţă sau prieteni, singur într-un oraş mare, trebuie să fi deprimat adesea pe exilatul oriental: această nelinişte vagă trezită de sentimentul de a fi invizibil pentru milioane de oameni grăbiţi, de vuietul neîncetat al unui trafic în care vocile se îneacă, de monstruozităţile unei arhitecturi fără un suflet, de afişajul dinamic al bogăţiei forţând mintea şi mâna ca pe simple maşini ieftine, la limitele extreme ale posibilului. Poate că el a văzut astfel de oraşe aşa cum Dore a văzut Londra: o maiestate sumbră de obscurităţi arcuite şi adâncuri de granit deschizându-se în adâncuri granit cât vezi cu ochii, cu mări de muncă în tumult la baza lor şi spaţii monumentale afişând acumulate lent de-a lungul secolelor. Cât despre frumuseţe, nu era nimic pentru a-l seduce între aceste stânci nesfârşite de piatră ce puneau zidurile lor în faţa răsăritului şi apusului soarelui, cerului şi vântului. Tot ceea ce ne atrage spre oraşele mari îl respingea sau îl apăsa;

chiar şi luminosul Paris l-a umplut curând de plictiseală. Acesta a fost primul oraş străin în care a făcut

un sejur lung. Arta franceză, oglindind concepţia estetică a celei mai talentate rase europene, l-a surprins mult, dar nu l-a fermecat deloc. Ceea ce l-a surprins îndeosebi au fost studiile de nud, în care el a recunoscut doar o mărturisire deschisă a unei slăbiciuni umane, care, alături de lipsa de loialitate sau de laşitate, formarea sa stoică îl învăţase să le dispreţuiască cel mai mult. Literatura franceză modernă i-a dat alte motive de a se mira. Putea înţelege puţin arta excepţională a romancierului; valoarea operei în sine nu era însă vizibilă pentru el. Iar dacă el ar fi putut să o înţeleagă ca un european, nu ar fi fost mai puţin convins că o astfel de aplicare a geniului la producerea unei opere dovedea depravarea socială. Şi, treptat, în viaţa de lux a capitalei în sine, el a găsit dovada convingerii pe care i-o sugerase arta şi literatura epocii. A vizitat locurile de divertisment, teatrele, opera; el le-a privit cu ochii unui ascet şi ai unui soldat, şi se întreba de ce concepţia occidentală a valorii vieţii era atât de puţin diferită de concepţia extrem-orientală de nebunie şi moleşire. El a văzut balurile mondene şi expunerile de rigoare, intolerabile simţului de pudoare din Extremul Orient – calculate artistic pentru a sugera ceea ce ar face o femeie japoneză să moară de ruşine. Era surprins de criticile pe care le auzise despre corpurile dezbrăcate pe jumătate, naturale, sănătoase şi pudice ale japonezilor care trudeau sub soarele verii. A văzut un număr mare de catedrale şi biserici, iar aproape de ele palatele de viciu şi aşezăminte îmbogăţite prin vânzarea ascunsă de obscenităţi artistice. A ascultat cuvântările unor mari predicatori şi a auzit proferându-se blasfemii împotriva credinţei şi a dragostei, de către cei care urau preoţii. El a văzut cercurile bogăţiei şi cercurile sărăciei, dar şi abisurile ce le separau. „Influenţa moderatoare” a religiei nu a văzut-o. Această lume nu avea credinţă. Era o lume de bătaie de joc, de mascaradă şi de egoism, în căutare de plăcere, condusă nu de religie, ci de către poliţie, o lume în care nu era bine pentru un om să se nască.

Anglia, mai mohorâtă, mai impunătoare, mai

redutabilă, i-a oferit alte probleme la care să se gândească. A studiat bogăţia ei, crescând la nesfârşit, şi coşmarurile mizeriei ce se multiplicau la infinit în umbra sa. A văzut porturile vaste, ghiftuite cu bogăţiile a o sută de ţări, obţinute îndeosebi prin jefuire. El i-a cunoscut pe englezi, ca şi pe străbunii lor, ca pe o rasă de prădători şi s-a gândit la soarta milioanelor sale de locuitori, dacă vor fi trebuit să se afle, măcar pentru o singură lună, incapabile de a constrânge alte rase pentru a-i hrăni. El a văzut prostituţia şi beţia ce fac hidoasă noaptea în cel mai mare oraş al lumii, s-a mirat de ipocrizia convenţională ce pretindea că nu le vede, de religia ce exprima mulţumirea sa faţă de condiţiile existente, de ignoranţa ce trimite misionari acolo unde nu este nevoie şi de enormele organisme de binefacere ce ajută boala şi viciul să-şi răspândească natura lor adevărată. El a văzut, de asemenea, declaraţia unui englez[26], care călătorise în multe ţări, că o zecime din populaţia Angliei era formată din criminali de profesie şi nevoiaşi. Şi aceasta în ciuda nenumăratelor biserici şi a înmulţirii incomparabile de legi! Desigur, civilizaţia engleză a arătat mai puţin decât alţii pretinsa putere a acelei religii despre care el a fost învăţat să creadă că era inspiraţia progresului. Străzile engleze i-au spus însă o altă poveste: nu se vedeau astfel de imagini pe străzile oraşelor budiste. Nu: această civilizaţie însemna o perpetuă şi crudă luptă între cei simpli şi cei făţarnici, între cei slabi şi

26 „Deși am progresat foarte mult dincolo de starea de sălbăticie prin realizări intelectuale, nu am avansat la fel în morală.... Nu este prea mult să spunem că masa populațiilor nu a avansat deloc dincolo de codul sălbatic al moralei, iar în multe cazuri s-a scufundat sub acesta. O moralitate deficitară este cea mai mare pată a civilizației moderne... întreaga noastră civilizație socială și morală rămîne într-o stare de barbarie... Sîntem cea mai bogată țară din lume și totuși aproape a douăzecea parte din populația noastră este constituită din săraci, iar a treizecea parte este formată din criminali cunoscuți. Adăugați la acestea criminalii care scapă de identificare și săracii care trăiesc în principal sau parțial datorită instituțiilor filantropice private (care, potrivit dr. Hawkesley, cheltuiesc șapte milioane de lire sterline anual doar în Londra), și putem fi siguri că mai mult de o zecime din populația noastră o formează de fapt săracii și criminalii.” - Alfred Russel Wallace.

cei puternici; forţa şi viclenia se asociau pentru a împinge fragilitatea într-un iad larg deschis şi vizibil. Niciodată în Japonia nu a existat nici măcar un vis bolnav pentru astfel de condiţii. Cu toate acestea, el trebuia să recunoască faptul că rezultatele pur materiale şi intelectuale ale acestor condiţii erau surprinzătoare. Deşi el vedea răul dincolo de tot ce şi-ar fi putut imagina posibil, a văzut, de asemenea, multe lucruri bune, la săraci şi bogaţi deopotrivă. Enigma stupefiantă a tuturor acestora, precum şi nenumăratele contradicţii, au fost peste puterile sale de interpretare.

I-au plăcut englezii mai mult decât oamenii din alte ţări pe care le vizitase, iar manierele aristocraţiei engleze i-au dat impresia că nu diferă de cele ale samurailor japonezi. Dincolo de răceala lor formală, a putut să discearnă capacităţi imense de prietenie şi de amabilitate de durată – amabilitate de care a avut parte de multe ori; profunzimea puterii emoţionale se risipea rar, iar curajul deosebit i-a condus la cucerirea unei jumătăţi de lume. Înainte de părăsi însă Anglia pentru America, pentru a studia un domeniu încă mai vast al realizării umane, diferenţele nesemnificative de naţionalitate au încetat să-l intereseze. Acestea dispăreau în percepţia lui tot mai mare asupra civilizaţiei occidentale ca un întreg uimitoar – prin orice formă s-ar fi manifestat: imperială, monarhică sau democratică – munca aceloraşi necesităţi necruţătoare cu aceleaşi rezultate uluitoare şi bazate peste tot pe idei total inversate faţă de cele din Extremul Orient. O astfel de civilizaţie putea să o evalueze ca o persoană care nu avea nici măcar o singură emoţie în armonie cu ea – ca şi cel căruia nu-i place nimic din ea, deşi locuieşte acolo, şi nimic de regretat în momentul când o părăsea pentru totdeauna. Ea era tot atât de departe de sufletul său ca şi viaţa de pe altă planetă, sub un alt soare. Însă putea înţelege costul său în ceea ce priveşte durerea umană, să simtă ameninţarea greutăţii sale şi să intuiască anvergura prodigioasă a puterii sale intelectuale. Iar el o ura – îi ura mecanismul său enorm şi perfect calculat, stabilitatea sa

utilitară, convenţiile sale, lăcomia sa, cruzimea sa oarbă, ipocrizia sa imensă, josnicia necesităţilor sale şi insolenţa bogăţiei sale. Din punct de vedere moral, ea era monstruoasă; convenţional, era brutală. Îi arătase adâncimi de degradare insondabile, dar niciun ideal egal cu cele din tinereţea sa. Totul se rezuma la o luptă mare între lupi – şi că ar fi putut exista în ea cât de cât bunătatea reală, părea mai puţin decât miraculos. Adevăratul caracter sublim al Occidentului era doar intelectual; înălţimi foarte reci şi abrupte ale cunoaşterii pure, sub zăpezile eterne unde idealurile mor. Cu siguranţă, vechea civilizaţie japoneză a bunăvoinţei şi a datoriei era incomparabil mai bună în înţelegerea fericirii, în ambiţiile sale morale, cu credinţa sa mai profundă, curajul său voios, simplitatea şi lipsa sa de egoism, cu sobrietatea şi mulţumirea sa. Superioritatea occidentală nu era etică. Ea se baza pe forţele intelectului dezvoltate prin suferinţe incalculabile şi utilizate pentru distrugerea celor slabi de către cei puternici.

Totuşi, această ştiinţă occidentală, a cărei logică el o ştia a fi de necontestat, îl asigura de expansiunea din ce în ce mai mare a puterii acestei civilizaţii, ca şi de o irezistibilă, inevitabilă şi nemărginită inundaţie de durere în lume. Japonia ar trebui să înveţe noile forme de acţiune, de a stăpâni noile forme de gândire sau va dispărea cu totul. Nu are altă alternativă. Iar apoi incertitudinea tuturor incertitudinilor i-a revenit, întrebarea cu care toţi înţelepţii au trebuit să se confrunte: *Universul este moral*? La această întrebare budismul a dat cel mai profund răspuns.

Chiar dacă procesul cosmic ar fi moral sau imoral, aşa cum este măsurat prin emoţiile umane neînsemnate, o credinţă fermă a rămas în el, pe care nicio logică nu putea să o afecteze: convingerea că omul trebuie să urmărească cu toată puterea lui cel mai înalt ideal moral până la o limită necunoscută, chiar dacă sorii, în drumurile lor ar trebui să lupte împotriva sa. Necesităţile Japoniei ar obliga-o să stăpânească ştiinţa străină, să preia mult din

civilizaţia materială a duşmanilor ei, însă aceleaşi necesităţi nu o pot obliga să arunce complet ideile sale de bine şi de rău, de datorie şi de onoare. Treptat, un scop în sine a luat formă în mintea lui – un proiect ce trebuia să facă din el peste ani, un conducător şi un profesor: să se străduiască din toate puterile sale pentru păstrarea a tot ce a avut mai bun în viaţa din trecut, şi să se opună fără teamă introducerii în continuare a tot ce nu poate fi esenţial pentru păstrarea identităţii naţionale sau ce nu poate fi de ajutor pentru propria dezvoltare a naţiunii. El putea să nu reuşească, şi asta fără ruşine, dar putea spera cel puţin să salveze ceva de valoare din epava în derivă. Risipa vieţii occidentale l-a impresionat mai mult decât lăcomia sa de plăceri şi capacitatea ei de a suferi: în sărăcia curată a ţării sale el a văzut forţa, iar în cumpătarea sa lipsită de egoism, singura şansa de a concura cu Occidentul. Civilizaţia străină îl învăţase să înţeleagă, aşa cum el nu ar fi putut altfel înţelege, valoarea şi frumuseţea propriei sale civilizaţii. Aştepta cu nerăbdare momentul când i se va fi permis de a reveni în ţara sa de naştere.

VIII

Puţin înainte de răsăritul soarelui, prin întunericul transparent al unei dimineţi de aprilie fără nori, el a văzut din nou munţii pământului său natal – vârfuri înalte de sierre în depărtare, de un violet-negru ce se detaşa din cercul unei mări de cerneală. În urma vaporului ce îl aducea din exil, orizontul se acoperea încet cu o flacără roz. Pe punte erau deja câţiva străini, dornici de a vedea prima şi cea mai frumoasă privelişte a muntelui Fuji de pe Pacific – pentru că, prima vedere a lui Fuji în zori, nu este ceva ce poate fi uitat, în această viaţă sau în următoarea. Ei urmăreau procesiunea lungă a lanţurilor de munţi şi priveau, peste mirajul în dinţi de fierăstrău, noaptea profundă, unde stelele continuau să lucească încet – dar, tot nu puteau să vadă Fuji. „Ah!”, a spus râzând un ofiţer pe care l-au întrebat, „voi priviţi prea jos! mai sus – mult mai sus!” Atunci ei s-au uitat în sus, sus, sus, în inima

cerului, şi au văzut vârful puternic colorându-se în roz, ca fantasma unui mugur minunat de lotus în strălucirea zilei ce se năştea: un spectacol al cărui şoc i-a redus la tăcere. Repede, zăpada veşnică s-a poleit cu aur, apoi s-a albit, când soarele a atins-o cu razele sale deasupra curburii pământului, peste lanţurile muntoase sumbre, peste stelele înseşi. Aşa se părea, pentru că baza gigantului rămăsese invizibilă. Noaptea dispăruse cu totul, lumina albastră şi delicată scălda tot cerul gol, iar culorile se trezeau din somn – înaintea spectatorilor se deschidea golful luminos din Yokohama, cu piscul sacru, cu baza întotdeauna invizibilă, suspendat peste toate, ca o imagine fantomă în arcul zilei infinite.

Cuvintele răsunau încă în urechile pribeagului, „*Ah*! *voi priviţi prea jos*! – *mai sus* – *mult mai sus*!” – ritmând vag o imensă, o irezistibilă emoţie ce creştea în inima sa. Apoi, totul s-a estompat: el nu a mai văzut nici Fuji deasupra, nici culmile apropiate dedesubt, ce îşi preschimbau albastrul vaporos în verde, nici mulţimea vapoarelor din golf, nimic din Japonia modernă. A

văzut Japonia străveche. Vântul ţării sale, delicat parfumat cu miros de primăvară, s-a aruncat spre el atingându-i sângele, trezindu-i din celulele memoriei sale de mult timp închise umbrele a tot ceea ce abandonase cândva şi se străduise să uite. El a văzut feţele celor răposaţi din familia sa: le cunoştea de ani de zile vocile dincolo de morminte. Era din nou un băieţel în *yashiki* a tatălui său, trecând dintr-o cameră luminoasă într-alta, jucându-se în spaţiile unde umbrele frunzelor tremurau pe rogojini sau afundându-şi privirea în pacea de vis verde a grădinii sale de peisaj. A simţit încă o dată atingerea uşoară a mâinii mamei sale călăuzindu-i paşii mici către locul rugăciunii de dimineaţă, înaintea altarului familial, înaintea tăbliţelor cu numele strămoşilor săi, iar buzele bărbatului au murmurat din nou, cu un sens nou şi neaşteptat, rugăciunea simplă a copilului.

XI

ÎN AMURGUL ZEILOR

Ştiţi ceva despre *josses*?

„*Josses*?"

„Da, idoli, idoli japonezi – *josses*?

„Ceva", am răspuns, „dar nu foarte mult".

„Ei bine, vreţi să veniţi şi să vă uitaţi la colecţia mea? Colecţionez *josses* de douăzeci de ani şi am ceva ce merită văzut. Nu sunt de vânzare, totuşi – în afară de Muzeul Britanic".

L-am urmat pe colecţionarul de obiecte rare printre rarităţile din magazinul său şi pe partea cealaltă a unei curţi pavate, într-un *go-down*, un depozit deosebit de mare[27]. Ca în toate astfel de depozite era întuneric: cu greu puteam distinge prin obscuritate, treptele unei scări înclinate. El se oprise la baza scării.

„Veţi avea posibilitatea de a-i vedea mai bine într-o clipă", a spus el. „Am construit acest loc special pentru ei, însă acum este aproape neîncăpător. Ei sunt toţi la al doilea nivel. Urcaţi-vă, dar aveţi grijă – scara nu este bună".

Am urcat, am ajuns într-un fel de crepuscul, sub un acoperiş foarte înalt şi m-am trezit faţă în faţă cu zeii.

În amurgul din marele depozit, spectacolul era mai mult decât ciudat: el era spectral. Arhaţi, Buddha, Bodhisattva şi formele unei mitologii mai vechi decât ei, umpleau tot spaţiul din umbră. Ei nu erau rânduiţi după ierarhie, ca într-un templu, ci amestecaţi fără ordine, ca într-o panică tăcută. Dincolo de sumedenia de capete, de aureole rupte şi mâini înălţate în ameninţare sau pentru rugăciune – o confuzie sclipitoare de aur prăfuit, pe jumătate luminată de orificiile de ventilare împăienjenite din pereţii grei – la început nu am putut desluşi prea mult, apoi, pe măsură ce întunericul se risipea, am început să disting personajele. Am văzut pe Kwannon, sub multe forme; pe Jizd, cu multe nume; Shaka, Yakushi, Amida, Buddha şi discipolii lor. Erau foarte vechi, iar meşteşugul lor nu era doar japonez, nici dintr-un singur loc sau timp:

---

27 Un nume dat depozitelor ignifuge din porturile libere ale Extremului Orient. Cuvîntul este derivat din limba malaiează - gâdong.

erau forme din Coreea, China, India – comori aduse de peste mări în zilele bogate ale misiunilor budiste timpurii. Unii erau aşezaţi pe flori de lotus, florile de lotus ale Naşterii Aparente. Alţii călăreau leoparzi, tigri, lei sau monştri mistici – simbolizând fulgerele, reprezentând moartea. Unul dintre ei, cu trei capete şi cu multe mâini, sinistru şi splendid, părea că se deplasează prin întuneric pe un tron de aur, înălţat de o falangă de elefanţi. Am văzut-o pe Fudo, învăluită într-un altar de foc şi pe Maya-Fujin călărind păunul ei ceresc şi, amestecându-se ciudat cu aceste viziuni budiste, ca un anacronism Limbo, efigii în armură ale unor daimyō şi imagini ale înţelepţilor din China. Erau forme uriaşe exprimând furia, ţinând strâns trăsnete şi ridicându-le până la acoperiş: regi Deva, ca nişte personificări ale puterii uraganelor şi Ni-o, paznici ai porţilor templelor dispărute demult. De asemenea, erau forme voluptuos feminine: graţia luminoasă a membrelor pliate în cupele lor de lotus, supleţea degetelor însumând cifrele Legii Drepte, erau idealuri eventual inspirate, într-o armonie uitată, de farmecul unei dansatoare indiene. Se puteau distinge aşezaţi pe rafturi, pe pereţii dezgoliţi de zidărie, o mulţime de forme mai mici: figuri de demoni cu ochi care ardeau în întuneric ca ochii unei pisici negre şi figuri pe jumătate om şi jumătate pasăre, cu aripi şi cioc de vultur – *Tengu* ai plăsmuirii japoneze.

„Ce spuneţi?" a întrebat colecţionarul de obiecte rare, cu un chicotit de satisfacţie, văzând surpriza mea evidentă.

„Este o colecţie foarte importantă", am răspuns.

El m-a bătut pe umăr şi a exclamat triumfător în urechea mea: „M-a costat cincizeci de mii de dolari".

Dar imaginile în sine îmi spuneau că mai mare a fost costul lor pentru evlavia uitată, în pofida preţului ieftin pentru munca artistică în Est. De asemenea, mi-au spus despre milioanele de morţi care au săpat cu picioarele lor treptele ce duceau la sanctuarele lor, despre mamele îngropate care obişnuiau să agaţe veşminte de copii mici înaintea altarelor lor, despre generaţii de copii învăţate să

murmure rugăciuni pentru ei, despre nenumăratele necazuri şi speranţe încredinţate lor. Fantome ale cultului de secole i-au urmat în exil; un miros uşor şi dulce de tămâie bântuia locul prăfuit.

„Ce părere aveţi despre asta?” întrebă vocea colecţionarului.

„Mi se pare că este cea mai bună din lot”.

El a arătat spre o figurină aşezată pe un lotus triplu de aur – Avalokitesvara: ea „care îşi pleacă ochii la murmurul rugăciunii.”... *Furtunile şi ura se supun în faţa numelui ei. Incendiul este stins prin numele ei. Demonii dispar la auzul numelui ei. În numele ei, omul poate sta neclintit pe cer, ca un soare*... Delicateţea membrelor, blândeţea zâmbetului au fost visurile paradisului indian.

„Kannon”, am răspuns, „şi este foarte frumoasă”.

„Cineva va trebui să-mi plătească un preţ foarte frumos pentru ea”, a spus el, cu o clipire şireată. „M-a costat destul. De regulă însă, iau aceste lucruri destul de ieftin. Nu se găsesc mulţi să le cumpere şi ele trebuie vândute în particular, să ştiţi: aceasta îmi dă un avantaj. Vedeţi acel *joss* din colţ – personajul mare şi negru? Ce este aceasta?

„Emmei-Jizo” am răspuns – „Jizd, cel care dăruieşte o viaţă lungă. Trebuie să fie foarte vechi”.

„Ei bine”, a spus el, luându-mă din nou de umăr, „persoana de la care am luat această piesă a fost întemniţată pentru că mi l-a vândut”.

Apoi a izbucnit într-un râs copios – sau amintindu-şi de inteligenţa sa în tranzacţie sau gândindu-se la credulitatea nefericită a persoanei care vânduse statuia contrar legii, nu m-am putut decide.

„După aceea”, a reluat „au vrut să-l ia înapoi şi mi-au oferit mai mult decât am dat pentru el. Dar, l-am păstrat. Nu ştiu totul despre *josses*, însă cunosc valoarea lor. Nu există un alt idol ca acesta în întreaga ţară. British Museum va fi bucuros să-l ia”.

„Când aveţi de gând să oferiţi colecţia către British Museum? „mi-am îngăduit să-l întreb.

„Ei bine, vreau mai întâi să fac o reprezentaţie”, a răspuns el. „Se pot face bani dintr-un spectacol cu *josses* la Londra. Oamenii din Londra nu au văzut aşa ceva în viaţa lor. Apoi, cei din biserici ne pot ajuta dacă sunt direcţionaţi bine: ei vor face reclamă misiunii. «Idoli păgâni din Japonia!»... Cum vă place copilul?”

Mă uitam la o mică imagine auriu colorată a unui copil gol, în picioare, cu o mână mică orientată în sus, iar cealaltă în jos – reprezentând un Buddha nou născut. *Sclipitor ca lumina el s-a născut, aşa cum Soarele se înalţă la răsărit*... S-*a ridicat şi a făcut atent şapte paşi, iar urmele paşilor săi pe pământ au rămas incandescente ca şapte stele*. *Şi el a vorbit cu cea mai clară rostire, spunând*: „*Această naştere este naşterea unui Buddha*. *Pentru mine nu există renaştere*. *Doar această ultimă dată sunt eu născut pentru izbăvirea tuturor, de pe pământ şi din cer*”.

„Acesta este ceea ce ei numesc Tanjo-Shaka”, am spus. „Se pare că este din bronz”.

„Este din bronz”, a răspuns el, lovind-o uşor cu degetele pentru a face metalul să sune. „Numai bronzul este mai valoros decât preţul pe care l-am plătit”.

M-am uitat la cei patru Deva ale căror capete aproape că atingeau acoperişul şi m-am gândit la povestea apariţiei lor spusă în Mahavagga. *Într-o noapte frumoasă, cei patru mari regi au intrat în dumbrava sfântă, umplând tot locul cu lumină şi, după ce l-au salutat respectuos pe Cel Binecuvântat, s-au aşezat în cele patru direcţii, ca patru ruguri aprinse*.

„Cum aţi reuşit să urcaţi aceste patru artefacte mari pe scări?” l-am întrebat.

„Oh, le-am tras pe sus! Avem o gură de magazie. Dificultatea reală însă, a fost aducerea lor cu trenul aici. A fost prima lor călătorie pe calea ferată... Priviţi însă la aceştia de aici: ei vor face senzaţie la spectacol!

M-am uitat şi am văzut două imagini de lemn mici, de aproximativ trei picioare înălţime.

„De ce credeţi că vor face senzaţie?” am întrebat inocent.

„Nu vedeţi ce sunt? Ei datează din vremea persecuţiilor. *Demoni japonezi călcând Crucea*!”

Ei erau doar paznici ai porţilor templelor dispărute demult, însă picioarele lor erau aşezate pe suporturi în formă de X.

„V-a spus cineva că aceştia au fost demoni călcând pe cruce?” mi-am permis să-l întreb.

„Ce altceva fac ei?” a răspuns el evaziv. „Priviţi la crucile de sub picioare!”

„Dar ei nu sunt diavoli”, am insistat, „iar aceste cruci au fost puse sub picioarele lor pur şi simplu pentru a le da echilibru”.

Nu a spus nimic, însă părea dezamăgit şi mi-a părut puţin rău pentru el. *Demoni călcând pe Cruce*, ca un titlu pe manşeta unui poster londonez, anunţând sosirea „idolilor din Japonia”, ar fi putut cu siguranţă să conteze pentru a atrage ochiul publicului.

„Acesta este mai uimitor”, am spus, arătând spre un grup frumos – Maya cu Buddha copil ieşind din coapsa sa, conform tradiţiei. *Fără dureri, Bodhisattva a fost născut din partea ei dreaptă*. *Aceasta a fost în a opta zi din luna a patra*.

„Asta-i de bronz, de asemenea”, a remarcat el, atingând-o.

„Idolii de bronz sunt rarităţi acum. Obişnuiam să-i cumpărăm şi să-i vindem pentru metalul din care erau făcuţi. Aş fi vrut să păstrez pe unii dintre ei! Ar fi trebuit să vezi bronzurile, în acele zile, venind de la temple – clopote şi vase şi *josses*. Atunci am încercat să cumpărăm Daibutsu din Kamakura”.

„Pentru bronzul vechi?” am întrebat.

„Da. Am calculat greutatea metalului şi am format un sindicat. Prima noastră ofertă a fost de treizeci de mii. Am fi putut realiza un profit mare, pentru că este o cantitate mare de aur şi argint în acea lucrare. Preoţii au vrut să vândă, dar oamenii nu i-au lăsat”.

„Este una dintre minunile lumii”, am spus. „Într-adevăr, l-aţi fi stricat?”

„Desigur. De ce nu? Ce altceva ai putea face cu el?... Aceea de acolo seamănă cu Fecioara Maria, nu-i aşa?”

El a arătat spre imaginea aurită a unei femei strângând un copil la piept.

„Da”, am răspuns; „dar este Kishibojin, zeiţa care iubeşte copiii mici”.

„Oamenii vorbesc despre idolatrie”, a continuat el gânditor. „Am văzut multe lucruri ca acestea în capelele romano-catolice. Mi se pare că religia este aproape aceeaşi în întreaga lume”.

„Cred că ai dreptate”, am spus.

„Desigur, povestea lui Buddha este ca şi povestea lui Hristos, nu-i aşa?”

„Într-o anumită măsură”, am încuviinţat.

„Numai că, el nu a fost crucificat”.

Nu am răspuns; gândindu-mă la text, *în toată lumea nu este vreun loc nici cât o sămânţă de muştar, unde el să nu-şi fi abandonat corpul de dragul vieţuitoarelor*. Apoi, mi s-a părut dintr-odată că aceasta era absolut adevărat. Pentru că Buddha din budismul profund nu este Gautama, nici chiar vreun Tathăgata, ci pur şi simplu divinitatea din om. Crisalide ale infinitului suntem cu toţii: fiecare conţine un Buddha fantomatic, iar milioanele nu sunt decât unitatea. Întreaga omenire este un potenţial Buddha ce va veni, visând de-o veşnicie în iluzie, iar zâmbetul învăţătorului va face lumea frumoasă din nou, atunci când egoismul va muri. Fiecare sacrificiu nobil aduce mai aproape ora trezirii sale, iar cine pe bună dreptate nu crede – amintindu-şi de nenumăratele secole de existenţă ale omului – există până acum vreun loc pe pământ unde viaţa să nu fi fost dată cu generozitate, pentru dragoste sau datorie?

Am simţit din nou mâna colecţionarului pe umărul meu.

„Oricum”, a strigat el, pe un ton vesel, „vor fi apreciate la British Museum, ce spuneţi?”

„Sper. Ar trebui să fie apreciate”.

Apoi mi le-am imaginat închise undeva, în vasta

necropolă a zeilor morţi, în perspectiva sumbră a unei ceţi galbene, într-o cameră cu divinităţi uitate din Egipt sau Babilon şi tremurând uşor în vuietul din Londra – şi toate acestea cu ce scop? Poate pentru a ajuta un alt Alma Tadema să picteze frumuseţea unei alte civilizaţii dispărute; probabil pentru a ajuta la ilustrarea unui dicţionar englez al budismului; poate pentru a inspira un viitor laureat cu o metaforă surprinzătoare, ca figura de stil a lui Tennyson: „taurul asirian uns şi cârlionţat". Cu siguranţă că nu vor fi păstrate în zadar. Gânditorii unei epoci mai puţin convenţionale şi egoiste ar învăţa un nou respect pentru ei. Fiecare idol ce a luat naştere din credinţa umană rămâne învelişul unui adevăr etern divin, şi chiar învelişul în sine poate deţine o putere fantomatică. Seninătatea calmă, sensibilitatea lipsită de pasiuni a acestor feţe de Buddha ar putea încă oferi pace sufletului unui Occident obosit de crezuri transformate în convenţii, dornic de venirea unui alt învăţător care să proclame, „*Am acelaşi sentiment atât pentru cei de sus cât şi pentru cei de jos, pentru ce este moral cât şi pentru ce este imoral, pentru cei depravaţi ca şi pentru cei virtuoşi, pentru aceia care împărtăşesc puncte de vedere sectare şi opinii false cât şi pentru cei ale căror convingeri sunt bune şi adevărate*".

XII

IDEEA DE PREEXISTENŢĂ

„Dacă un Bhikkhu ar dori, O, fraţilor, să-şi amintească diferitele sale stări vremelnice din timpurile trecute – cum ar fi o naştere, două naşteri, trei, patru, cinci, zece, douăzeci, cincizeci, o sută sau o mie, sau o sută de mii de naşteri – sub toate aspectele lor şi în toate detaliile lor, să-l lăsăm să fie dedicat stării de linişte a inimii – să-l lăsăm să privească prin lucruri, să-l lăsăm să fie mult mai singur". – *Akankheyya Sutta*.

I

Dacă ar fi să întreb pe orice Occidental care meditează, care a trăit câţiva ani în atmosfera de viaţă reală a budismului, ce idee fundamentală diferenţiază în

special modurile orientale de gândire de ale noastre, sunt sigur că ar răspunde „Ideea de Preexistenţă”. Această idee, mai mult decât oricare alta, pătrunde întreaga fiinţă mentală a Extremului Orient. Ea este universală ca un curent de aer, colorând fiecare emoţie, influenţând, direct sau indirect, aproape fiecare acţiune. Simbolurile sale sunt mereu vizibile, chiar şi în detalii de decor artistic şi, adeseori, în timpul zilei sau în timpul nopţii, unele ecouri ale limbii sale ajung neinvitate la ureche. Modul de a vorbi al oamenilor – cuvintele lor obişnuite, proverbele lor, exclamaţiile lor pioase sau profane, confesiunile lor de durere, speranţă, bucurie, sau disperare – toate sunt în acord cu aceasta. Ea defineşte în egală măsură expresia urii sau cuvintele de afecţiune, iar termenul *inga* sau *innen* – însemnând karma ca inevitabilă răsplată – apare natural pe buze ca o interpretare, ca o consolare sau ca un reproş. Ţăranul care urcă din greu un drum abrupt, simţind greutatea căruciorului său întinzându-i fiecare muşchi, murmură răbdător: „Din moment ce aceasta este *inga*, trebuie să o suport”. Servitorii certându-se se întreabă, unul pe celălalt, „Din cauza cărui *inga* locuiesc acum cu unul ca tine?” Omului incapabil sau vicios i se reproşează *inga* sa, iar nenorocirile celor înţelepţi sau virtuoşi se explică prin acelaşi cuvânt budist. Infractorul îşi mărturiseşte fapta spunând: „Ceea ce am făcut, am ştiut că este rău, dar *inga* mea a fost mai puternică decât inima mea”. Îndrăgostiţi! care sunt despărţiţi caută moartea cu convingerea că unirea lor în această viaţă este interzisă de rezultatele păcatelor lor dintr-o viaţă anterioară; victima unei nedreptăţi încearcă să-şi domolească furia justificată prin convingerea că ispăşeşte o greşeală uitată, ce trebuia să fie ispăşită în ordinea eternă a lucrurilor... De asemenea, chiar şi cele mai obişnuite trimiteri la un viitor spiritual implică credinţa generală a unui trecut spiritual. Mama îi avertizează pe cei mici la joacă, cu privire la efectul comportamentului lor urât asupra naşterilor lor viitoare, în calitate de copii ai altor părinţi. Pelerinul sau cerşetorul de pe stradă acceptă pomana pe care i-o daţi,

rugându-se ca naşterea voastră viitoare să fie norocoasă. Vârstnicul *inkyo* (persoană retrasă din viaţa activă), a cărui vedere şi auz încep să slăbească, vorbeşte vesel despre schimbarea iminentă, ce îi va asigura un corp tânăr şi viguros. Iar expresii ca: *yakusoku*, semnificând ideea budistă de soartă; *mae no yo*, viaţa anterioară; *akirame*, renunţare, apar la fel de frecvent în limbajul comun japonez aşa cum sunt folosite cuvintele „bine" şi „rău" în limba engleză vorbită.

Trăind mult timp în acest mediu psihologic, veţi descoperi că el a pătruns în propriul gând şi a efectuat înăuntru diverse modificări. Toate conceptele de viaţă ce fac trimitere la ideea de preexistenţă – toate aceste convingeri care, cu toate că au fost studiate cu simpatie, trebuie să vă fi părut mai mult decât stranii la început – în cele din urmă îşi pierd caracterul curios sau fantastic, cu care noutatea le-a investit cândva, şi se prezintă sub un aspect perfect normal. Ele explică atât de multe lucruri, ca şi cum ar părea raţionale, şi destul de raţionale unele sunt cu siguranţă, măsurate fiind prin gândul ştiinţific al secolului al nouăsprezecelea. Pentru a le judeca însă corect, este mai întâi necesar să înlăturăm din minte toate ideile occidentale de metempsihoză. Aceasta deoarece nu există nicio asemănare între vechile concepţii occidentale despre suflet – pitagoreice sau platonice, de exemplu – şi concepţia budistă. Şi tocmai datorită acestei lipse de asemănare, credinţele japoneze se dovedesc a fi acceptabile. Diferenţa profundă între gândirea occidentală de modă veche şi gândirea orientală în această privinţă este că, pentru un budist, sufletul normal – sufletul singur, fragil, timid şi transparent sau imaginea-fantomă – nu există. Eul oriental nu este individual. Nu este nici măcar un număr multiplu determinat ca sufletul gnostic. El este un agregat sau compozit de o complexitate de neconceput – suma concentrată a gândirii creatoare a vieţilor anterioare, dincolo de orice evaluare.

II

Puterea interpretativă a budismului şi acordul

exclusiv al teoriilor sale cu faptele ştiinţei moderne, apar mai ales în acel domeniu de psihologie în care Herbert Spencer a fost cel mai mare dintre toţi exploratorii. O mare parte din viaţa noastră psihologică este alcătuită din sentimente pe care nu le-ar putea explica vreodată teologia occidentală. De acest fel sunt cele ce determină copilul încă fără grai să plângă la vederea unor feţe sau să zâmbească la vederea altora. Cum sunt acele simpatii sau antipatii resimţite atunci când întâlnim persoane străine, acele respingeri sau atracţii numite „primele impresii”, pe care copiii inteligenţi sunt înclinaţi să le anunţe cu sinceritate alarmantă, în ciuda tuturor asigurărilor că „oamenii nu trebuie să fie judecaţi după aparenţe”: o doctrină în care niciun copil nu crede în inima lui. A numi aceste sentimente instinctive sau intuitive, în sensul teologic al instinctului sau intuiţiei, nu explică absolut nimic – doar taie întrebarea asupra misterului vieţii, la fel ca şi ipoteza deosebită a creaţiei. Ideea că un impuls personal sau o emoţie ar putea fi mai mult decât individuală, exceptând posesia demonică, pare încă o erezie monstruoasă a ortodoxiei de modă veche. Cu toate acestea, este acum sigur că cele mai multe dintre sentimentele noastre profunde sunt dincolo de individul în sine – atât cele pe care le clasificăm pasionale, cât şi acelea pe care le considerăm sublime. Individualitatea pasiunii erotice este absolut refuzată de ştiinţă, iar ceea ce este adevărat despre dragostea la prima vedere este, de asemenea, valabil pentru ură: ambele sunt peste individul în sine. Pe lângă acestea sunt acele impulsuri vagi ce rătăcesc, venind şi plecând odată cu primăvara, şi acele depresii vagi simţite toamna – rămăşiţe, poate, dintr-o epocă în care migraţia umană urma cursul anotimpurilor sau chiar de la o eră anterioară apariţiei omului. Dincolo de individul în sine sunt, de asemenea, acele emoţii simţite de cineva care, după ce şi-a petrecut cea mai mare parte a unei vieţi la câmpie sau în preerii, priveşte pentru prima dată un şir de piscuri acoperite de zăpadă; sau senzaţia unui locuitor din interiorul unui continent, când vede

prima dată oceanul şi aude eternul său tunet. Încântarea, întotdeauna armonizată cu veneraţie, evocată de un peisaj uimitor sau admiraţia aceea tăcută, amestecată cu o melancolie de nedescris, creată de splendoarea unui apus de soare tropical – nu pot fi interpretate niciodată de experienţa individuală. Analiza psihologică a arătat că, într-adevăr, aceste emoţii sunt extraordinar de complexe şi întreţesute cu experienţele personale de multe feluri, dar în oricare dintre situaţii valul mai profund al sentimentului nu este niciodată individual: este o înălţare din acea mare de viaţă ancestrală din care am venit. În aceeaşi categorie psihologică s-ar putea să aparţină, de asemenea, un sentiment deosebit ce a tulburat minţile oamenilor cu mult înainte de timpul lui Cicero, şi le tulbură câteodată chiar în propria noastră generaţie – sentimentul de a fi văzut deja un loc vizitat de fapt pentru prima dată. O impresie ciudată de familiaritate cu privire la străzile unui oraş străin sau formele unui peisaj din altă ţară ne vin în minte cu un fel de şoc delicat şi ciudat, lăsând memoria răscolită pentru explicaţii. Ocazional, mai presus de orice îndoială, senzaţii similare sunt produse de renaşterea sau recombinarea fostelor relaţii în conştiinţă, dar par a fi multe cele ce rămân în întregime misterioase, atunci când încercăm să le explicăm cu experienţa proprie.

Chiar şi în cele mai obişnuite dintre senzaţiile noastre sunt enigme ce nu vor fi vreodată rezolvate de către cei care apără doctrina absurdă că toate sentimentele şi cunoaşterea aparţin de experienţa individuală şi că mintea copilului nou-născut este o *tabula rasa*. Plăcerea provocată de parfumul unei flori, de anumite nuanţe de culoare, de anumite tonuri de muzică; aversiunea involuntară sau frica trezită de la prima înfăţişare a unei vieţi periculoase sau crude; chiar şi teroarea fără nume din vise – sunt toate inexplicabile luând în considerare ipotezele învechite de viaţă. Cât de profund ajung în viaţa rasei unele dintre aceste senzaţii, cum ar fi plăcerile date de mirosuri şi culori, au fost sugerate de Grant Allen în „Estetica fiziologică” şi în tratatul său

fermecător despre simţul culorii. Însă cu mult înainte ca acestea să fi fost scrise, profesorul său, cel mai mare dintre toţi psihologii, dovedise clar că ipoteza-experienţă a fost complet de inadecvată pentru a aprecia multitudinea categoriilor de fenomene psihice. „Dacă este posibil”, observă Herbert Spencer, „este chiar mai greşit în ceea ce priveşte emoţiile, decât în ceea ce priveşte percepţiile. Doctrina că toate dorinţele şi toate sentimentele sunt generate de experienţele individuale este atât de evident în contradicţie cu faptele, încât nu pot decât să mă mir cum cineva s-ar fi aventurat vreodată să o susţină”. A fost domnul Spencer, de asemenea, care ne-a arătat că unele cuvinte precum „instinct”, „intuiţie”, nu au nicio semnificaţie reală în sensul vechi, ele trebuind să fie utilizate în continuare într-o accepţie foarte diferită. Instinct, în limbajul psihologiei moderne, înseamnă „memorie organizată”, iar memoria în sine este „instinct incipient” – suma impresiilor ce urmează să fie moştenite de următorul individ care succede în lanţul vieţii. Astfel, ştiinţa recunoaşte memoria moştenită: nu în semnificaţia fantomatică de amintire a detaliilor fostelor vieţi, ci într-o minuţioasă adăugire la viaţa psihologică însoţită de schimbări amănunţite în structura sistemului nervos moştenit. „Creierul uman este un registru organizat de experienţe infinit de numeroase, primite în timpul evoluţiei vieţii, sau, mai degrabă, în timpul evoluţiei acelei serii de organisme prin care s-a ajuns la organismul uman. Efectele cele mai uniforme şi frecvente ale acestor experienţe au fost perpetuate, capital şi dobândă, şi s-au ridicat treptat până la inteligenţa ridicată ce se află în stare latentă în creierul copilului – pe care acesta le va exersa în viaţa sa, poate le va întări sau chiar complica – şi pe care, cu adaosuri semnificative, le va lăsa moştenire generaţiilor viitoare[28]”. Astfel, avem un teren fiziologic solid pentru ideea de preexistenţă şi ideea unui Eu multiplu. Este incontestabil faptul că în fiecare creier individual este păstrată memoria moştenită a unei absolut

28 Herbert Spencer, Principiile Psihologiei: „Sentimentele.”

de neconceput multitudini de experienţe primite de la toate creierele din care aceasta descinde. Însă această asigurare ştiinţifică a sinelui în trecut nu este exprimată într-un sens materialist. Ştiinţa este distrugătoarea materialismului: ea a dovedit că materia este de nepătruns şi mărturiseşte că misterul minţii este de nerezolvat, chiar în timp ce este obligată să admită o unitate fundamentală de simţire. Din unităţile simple de simţire, mai în vârstă decât noi cu milioane de ani, au fost create, fără îndoială, toate emoţiile şi facultăţile omului. Aici ştiinţa, în concordanţă cu budismul, confirmă eul complex, şi, la fel ca budismul, explică enigmele psihice din prezent prin experienţele psihice din trecut.

III

Pentru prea multe persoane trebuie să pară că, ideea de suflet ca un multiplu infinit ar face imposibilă orice idee de religie, în sensul occidental. Aceia care nu pot să scape de concepte teologice vechi îşi imaginează fără îndoială că, până şi în ţările budiste, în pofida evidenţei textelor budiste, credinţa oamenilor de rând se bazează într-adevăr pe ideea de suflet ca o singură entitate. Însă Japonia dovedeşte remarcabil contrariul. Oamenii obişnuiţi needucaţi, chiar şi cei mai săraci de la ţară, care nu au studiat metafizica budistă, consideră şinele ca fiind compus. Şi mai remarcabil este faptul că, în credinţa primitivă, Shinto, există o doctrină asemănătoare, iar diferite forme de credinţă par să caracterizeze gândirea chinezilor şi coreenilor. Toate aceste popoare din Extremul Orient par să considere sufletul compus, fie în sensul budist, fie în sensul primitiv reprezentat de Shinto (un fel de spirit multiplicat prin diviziune) sau în sensul fantastic elaborat de astrologia chineză. În Japonia am fost pe deplin satisfăcut de faptul că credinţa este universală. Nu este necesar să citez aici din textele budiste, din cauza credinţelor generale sau populare, şi nu filosofia unui crez, ce poate singur să facă dovada că fervoarea religioasă este compatibilă şi în concordanţă cu noţiunea de suflet compus. Desigur, ţăranul japonez nu crede şinele psihic un

lucru aproape tot atât de complex cum îl consideră filosofia budistă sau cum ştiinţa occidentală îl dovedeşte a fi*. Însă el crede despre sine ca fiind alcătuit din mai multe părţi*. Lupta din interiorul său între impulsurile bune şi rele, el o explică ca pe un conflict între diferitele conştiinţe fantomatice ce alcătuiesc eul său, iar speranţa sa spirituală este de a separa sinele său mai bun de sinele său mai rău – Nirvāṇa, sau fericirea supremă, putând fi atinsă numai prin supravieţuirea a ceea ce este mai bun din el.

Oriunde credinţa supravieţuieşte în rândul claselor educate, în aceleaşi idei există definiţie şi sinteză. Aş putea cita, ca exemplu, două selecţii din compuneri, scrise de studenţi în vârstă de douăzeci şi trei, respectiv douăzeci şi şase de ani. Aş putea cita la fel de uşor mai multe, dar următoarele vor fi suficiente pentru a indica ceea ce vreau să spun: – „Nimic nu este mai absurd decât a declara nemurirea sufletului. Sufletul este un amestec compozit. Deşi elementele sale sunt eterne, noi ştim că ele nu se amestecă de două ori exact în acelaşi fel. Toate lucrurile compuse trebuie să îşi schimbe caracterul şi condiţiile lor”.

„Viaţa umană este compusă. Sufletul este făcut dintr-o combinaţie de energii. Atunci când un om moare, sufletul său poate să rămână neschimbat sau poate fi modificat în conformitate cu ce se combină. Unii filosofi spun că sufletul este nemuritor, alţii că este muritor. Atât unii cât şi ceilalţi au dreptate. Sufletul este muritor sau nemuritor în funcţie de schimbarea combinaţiilor ce îl compun. Energiile elementare din care este format sufletul sunt, într-adevăr, veşnice, dar natura sufletului este determinată de caracterul combinaţiilor în care intră aceste energii”.

Ideile exprimate acum în aceste compoziţii vor apărea cititorului occidental, la prima vedere, cu siguranţă cele ale unui ateu. Cu toate acestea, ele sunt, într-adevăr, compatibile cu cea mai sinceră şi mai profundă credinţă. Este vorba despre utilizarea cuvântului englezesc „suflet”, neînţeles deloc aşa cum îl înţelegem noi toţi, ce creează falsa impresie. „Suflet”, în sensul folosit de tinerii scriitori, înseamnă o combinaţie aproape infinită a ambelor

tendinţe, de bine şi de rău – un compus condamnat la dezintegrare nu numai prin simplul fapt de a fi un compus, dar şi de legea eternă a progresului spiritual.

IV

Că ideea de preexistenţă, ce a fost timp de mii de ani un factor atât de răspândit în viaţa spirituală orientală, nu ar fi reuşit să se dezvolte în Occident până în zilele noastre, este explicată în mod satisfăcător de teologia occidentală. Totuşi, nu ar fi corect să spunem că teologia a reuşit să interpreteze noţiunea de preexistenţă într-un mod absolut respingător pentru mintea occidentală. Deşi doctrina creştină, ce susţine că fiecare suflet a fost special creat din nimic pentru a se potrivi fiecărui corp nou, nu a permis declaraţii deschise în preexistenţă, bunul-simţ obişnuit a recunoscut o contradicţie de dogmă în fenomenele de ereditate. În acelaşi mod, în timp ce teologia a decis că animalele sunt puse automat în mişcare de un fel de mecanism pur şi simplu de neînţeles numit instinct, oamenii, în general, recunosc faptul că animalele au raţiune. Teoriile asupra instinctului şi intuiţiei susţinute cu o generaţie în urmă par astăzi cu totul barbare. Ele au fost percepute a fi inutile ca interpretări, însă ca dogme au folosit la verificarea şi prevenirea speculaţiilor eretice. Poemul „Fidelitate" scris de Wordsworth precum şi minunatele sale „Promisiuni de nemurire" demonstrează timiditatea extremă şi imaturitatea noţiunilor occidentale asupra acestor subiecte, chiar şi la începutul secolului. Dragostea câinelui pentru stăpânul său este într-adevăr „mai mare decât orice apreciere umană", dar din motive la care Wordsworth nici nu a visat. Deşi senzaţiile sale nealterate din copilărie sunt cu siguranţă aluzii la ceva mult mai minunat decât ideea confesională a lui Wordsworth despre nemurire, celebra sa strofa despre acestea a fost condamnată pe bună dreptate, de către domnul John Morley, ca fiind un nonsens. Înainte de decăderea teologiei, nicio idee raţională despre moştenirea psihologică, despre adevărata natură a instinctului sau despre unitatea vieţii, nu ar fi putut să-şi croiască drumul

către recunoaşterea generală.

Însă odată cu acceptarea doctrinei evoluţiei, formele vechi de gândire s-au destrămat; idei noi de pretutindeni au apărut pentru a lua locul dogmelor uzate, iar acum avem spectacolul unei mişcări intelectuale generale în direcţii ciudat de paralele cu filosofia orientală. Rapiditatea fără precedent şi multiformitatea progresului ştiinţific în ultimii cincizeci de ani a provocat o egală înviorare intelectuală fără precedent în rândul celor neintegraţi în mediul ştiinţific. Că cele mai avansate şi mai complexe organisme au fost dezvoltate din cele mai mici şi mai simple; că o bază fizică unică a vieţii este substanţa întregii lumi vii; că nicio linie de separare nu poate fi trasată între regnul animal şi cel vegetal; că diferenţa dintre fiinţă şi nefiinţă este doar o diferenţă de grad, nu şi de natură; că materia nu este mai de neînţeles decât spiritul, cât timp ambele nu sunt decât manifestări ale uneia şi aceleiaşi realităţi necunoscute – acestea au devenit deja locuri comune ale noii filosofii. După prima recunoaştere chiar de teologie a evoluţiei fizice, a fost uşor să se prevadă că recunoaşterea evoluţiei psihice nu ar putea fi amânată la nesfârşit, deoarece bariera ridicată de dogma veche pentru a opri oamenii să privească în trecut, a fost distrusă. Iar pentru studentul de astăzi al psihologiei ştiinţifice, ideea de preexistenţă trece din domeniul teoriei în domeniul faptelor, dovedind că explicaţia budistă a misterului universal este la fel de plauzibilă ca oricare alta. „Numai gânditorii foarte pripiţi”, a scris regretatul profesor Huxley, „o vor respinge pe motiv de absurditate inerentă, întocmai ca doctrina evoluţiei în sine, aceea a transmigraţiei îşi are rădăcinile în lumea realităţii şi poate solicita un astfel de sprijin cum ar fi argumentul important al analogiei, capabil de a-l furniza[29]”.

Acum acest sprijin, ca cel dat de profesorul Huxley, este deosebit de puternic. El nu ne oferă vreo străfulgerare de suflet zburând de la întuneric spre lumină, de la moarte la o nouă naştere, prin miriade de milioane de

29 Evoluție și etică, p. 61 (ed. 1894).

ani, însă păstrează ideea principală a preexistenţei aproape exact în forma enunţată de Buddha însuşi. În doctrina orientală, personalitatea psihică, ca şi propriul corp, este un întreg condamnat la dezintegrare. Prin personalitatea psihică mă refer aici la ceea ce distinge o minte de alta – pe „mine” de „tine”: ceea ce noi numim sine. Pentru budism acesta este un amestec temporar de iluzii. Ceea ce îl defineşte este karma. Ceea ce se reîncarnează este karma – totalul general al actelor şi gândurilor din nenumărate existenţe anterioare – din fiecare existenţă – fiecare dintre ele, ca un întreg dintr-un mare sistem spiritual de adunare şi scădere, poate afecta tot ceea ce a rămas. Ca un magnetism, karma este transmisă de la formă la formă, de la un fenomen la alt fenomen, determinând condiţiile prin combinaţii. Misterul fundamental al efectelor capabile de concentrare şi creative ale karmei, budistul îl recunoaşte a fi de nepătruns, dar coeziunea efectelor el declară a fi produse de *tanhă*, dorinţa de viaţă, similar cu ceea ce Schopenhauer numeşte „voinţa” de a trăi. Acum găsim în „Biologia” lui Herbert Spencer o paralelă curioasă pentru această idee. El explică transmiterea de tendinţe şi variaţiile lor, printr-o teorie de polarităţi – polarităţile unităţii fiziologice dintre această teorie a polarităţilor şi teoria budistă *tanhă*, diferenţele fiind mult mai puţin semnificative decât asemănarea. Karma sau ereditatea, *tanhă* sau polaritatea, sunt inexplicabile în ceea ce priveşte natura lor finală: budismul şi ştiinţa sunt aici, dintr-odată. Faptul demn de atenţie este că ambele recunosc aceleaşi fenomene sub nume diferite.

V

Complexitatea extraordinară a metodelor prin care ştiinţa a ajuns la concluzii atât de ciudate în armonie cu gândirea orientală străveche, poate sugera îndoială dacă aceste concluzii ar putea fi vreodată făcute inteligibile în mod clar minţilor occidentale. Desigur, s-ar părea că, aşa cum doctrinele reale ale budismului pot fi predate majorităţii credincioşilor doar prin forme, de asemenea,

filosofia ştiinţei poate fi comunicată maselor numai prin sugestie – sugestia unor astfel de fapte sau înţelegerea faptelor, cum ar trebui să apeleze la orice minte naturală inteligentă. Istoria progresului ştiinţific asigură eficienţa acestei metode şi nu există niciun motiv puternic pentru presupunerea că, deoarece procesele avansate ale ştiinţei rămân deasupra mentalului colectiv al claselor neştiinţifice, concluziile unei astfel de ştiinţe nu vor fi, în general, acceptate. Dimensiunile şi greutăţile planetelor, distanţele şi alcătuirea stelelor, legea gravitaţiei, semnificaţia căldurii, luminii şi culorii, natura sunetului şi o serie de alte descoperiri ştiinţifice, sunt familiare miilor de persoane care nu cunosc detaliile sau metodele prin care au fost obţinute aceste cunoştinţe. Avem din nou dovada că fiecare mare mişcare progresivă a ştiinţei în timpul secolului a fost urmată de modificări considerabile în convingerile populare. Deja bisericile, deşi agăţându-se încă de ipoteza unui suflet special creat, au acceptat doctrina principală a evoluţiei fizice. Nici dogma în credinţă, nici regresiunea intelectuală nu pot fi de aşteptat, în mod raţional, în viitorul imediat. Trebuie să fie căutate alte modificări de idei religioase şi este chiar probabil ca acestea să fie făcute rapid, mai degrabă decât lent. Natura lor exactă, într-adevăr, nu poate fi prezisă, dar tendinţele intelectuale existente implică faptul că doctrina evoluţiei psihologice trebuie să fie acceptată, deşi nu dintr-odată, astfel încât să se stabilească o limită finală speculaţiilor ontologice. Astfel, întreaga concepţie a sinelui va fi în cele din urmă transformată prin ideea de preexistenţă, dezvoltată ca atare.

VI

O analizare mai detaliată a acestor probabilităţi poate fi speculată. Acestea nu vor fi, poate, recunoscute ca probabilităţi de persoane care privesc ştiinţa ca pe un distrugător, mai degrabă decât ca pe un modificator. Însă, astfel de gânditori uită că sentimentul religios este ceva infinit mai profund decât dogma. Acesta supravieţuieşte tuturor zeilor şi tuturor formelor de credinţă şi doar el

lărgeşte, adânceşte şi adună putere odată cu expansiunea intelectuală. Că o simplă doctrină religioasă va trece în cele din urmă în nefiinţă este o concluzie la care conduce studiul evoluţiei, dar o religie considerată ca sentiment sau chiar ca o credinţă într-o putere necunoscută, ce modelează atât un creier cât şi o constelaţie, poate vreodată să dispară complet, nu este de conceput în prezent. Războaiele ştiinţei cu privire la interpretările eronate ale fenomenelor, nu fac decât să amplifice misterul cosmic şi dovedesc că orice, oricât de mic, este infinit minunat şi de neînţeles. Şi este această tendinţă indubitabilă a ştiinţei de a extinde credinţe şi de a mări emoţia cosmică, ce justifică presupunerea că modificările ulterioare ale ideilor religioase occidentale vor fi total diferite de orice modificări efectuate în trecut. Concepţia occidentală a sinelui va orbita în jurul a ceva asemănător cu concepţia orientală despre sine, iar toate noţiunile metafizice neînsemnate despre personalitate sau individualitate ca realităţi *per se* vor fi anihilate. Deja înţelegerea curentă tot mai mare a datelor despre ereditate, după cum spune ştiinţa, indică drumul prin care cel puţin unele din aceste modificări vor fi atinse. În disputa viitoare despre marea întrebare a evoluţiei psihologice, inteligenţa obişnuită va urma ştiinţa de-a lungul liniei de minimă rezistenţă ce va fi, fără îndoială, studiul eredităţii – deoarece fenomenele ce trebuie să fie considerate, deşi neinterpretabile în sine, sunt cunoscute experienţei generale şi permit răspunsuri parţiale la nenumărate enigme vechi. Astfel, este destul de posibil să ne imaginăm o formă viitoare de religie occidentală susţinută de întreaga putere a filosofiei sintetice, considered sufletul un compus şi propovăduind o nouă lege spirituală asemănătoare doctrinei karma.

O obiecţie la această idee, totuşi, va apărea imediat în multe minţi. O astfel de modificare a credinţei confirmată, ar însemna o cucerire bruscă şi transformarea sentimentelor în idei. „Lumea”, spune Herbert Spencer, „nu este condusă de idei, ci de sentimente, pentru care

ideile servesc doar ca ghizi”. Cum trebuie noţiunile despre o schimbare, cum ar fi presupusă aceasta, să fie reconciliate cu cunoştinţele obişnuite despre sentimentul religios existent în Occident şi cu forţa de emotivitate religioasă?

Dacă ideile despre preexistenţă şi ale sufletului au fost într-adevăr potrivnice sentimentului religios din Occident, nu poate fi dat niciun răspuns satisfăcător. Dar sunt ele atât de opuse? Ideea de preexistenţă cu siguranţă nu este; mintea occidentală este deja pregătită pentru aceasta. Este adevărat că noţiunea de sine ca fiind un compus, destinat dizolvării, poate apărea puţin mai bună decât ideea materialistă de anihilare – cel puţin pentru cei aflaţi încă în imposibilitatea de a renunţa la vechile obiceiuri de gândire. Cu toate acestea, o reflecţie imparţială va arăta că nu există niciun motiv emoţional pentru a ne teme de dezintegrarea Eului. De fapt, deşi fără să ştie, chiar pentru această dezintegrare, creştini şi budişti deopotrivă, se roagă mereu. Cine nu a dorit adeseori să se elibereze de părţile rele ale naturii sale, de tendinţe de nebunie sau de cele greşite, de impulsuri de a spune sau a face lucruri nedrepte – de acea moştenire abjectă ce se agaţă încă de omul superior, împovărându-i cele mai bune aspiraţii ale sale? Cel puţin în ceea ce ne dorim cu toată convingerea: separarea, eliminarea, moartea, nu reprezintă mai puţin sigur o parte din moştenirea psihologică, al adevăratului sine, decât sunt acele posibilităţi ce ajută la realizarea idealurilor nobile. Mai curând decât un sfârşit de temut, disoluţia de sine este unul dintre scopurile către care eforturile noastre ar trebui îndreptate. Nicio filosofie nouă nu ne poate interzice să sperăm însă că cele mai bune elemente ale sinelui vor vibra căutând conexiuni superioare, pentru a intra în combinaţii din ce în ce mai înalte, până la sosirea revelaţiei supreme, şi vom discerne, printr-o viziune infinită – prin dispariţia oricărei forme de sine – Realitatea Absolută.

Pentru moment ştim că până şi aşa-numitele

elemente în sine evoluează şi nu avem nicio dovadă că ceva moare pe deplin. Faptul că existăm este certitudinea că am fost şi că vom fi. Am supravieţuit nenumăratelor evoluţii şi universurilor fără număr. Ştim că în cosmos totul este lege. Nicio întâmplare nu decide ce unităţi vor forma nucleul planetar sau ce va simţi soarele, ce va fi încătuşat în granit şi bazalt sau ceea ce se va înmulţi în plante şi în animale. În măsura în care raţiunea se poate aventura să deducă prin analogie, istoria cosmică a fiecărei unităţi finale, psihologice sau fizice, se determină la fel de sigur şi de exact ca în doctrina budistă a karmei.

VII

Influenţa ştiinţei nu va fi singurul factor în modificarea credinţelor religioase occidentale: filosofia orientală va furniza cu siguranţă altele. Erudiţia sanscrită, chineză, pali şi munca neobosită a filologilor din toate părţile Orientului au familiarizat rapid Europa şi America cu toate formele elevate ale gândirii orientale. Budismul este studiat cu interes pretutindeni în Occident, iar rezultatele acestor studii se reflectă din ce în ce mai categoric în creaţii culturale de înaltă ţinută culturală. Şcolile de filosofie nu sunt mai puţin vizibil afectate decât literatura perioadei. Dovadă că o reconsiderare a problemei eului este peste tot precumpănitoare asupra minţilor occidentale, poate fi găsită nu numai în proza meditativă a timpului, în poezia sa, dar şi în romantismul său. Idei ce păreau imposibile cu o generaţie în urmă schimbă gândirea actuală, distrugând gusturile vechi şi elaborând sentimente mai înălţătoare. Arta creatoare, lucrând mai inspirat, ne spune ce senzaţii noi absolute şi rafinate, ce entuziasm de neimaginat până acum, ce minunată aprofundare a puterii emoţionale pot fi obţinute în literatura de specialitate odată cu recunoaşterea ideii de preexistenţă. Chiar şi în ficţiune aflăm că am trăit numai într-o emisferă, că am gândit doar pe jumătate, că avem nevoie de o nouă credinţă care să unească trecutul cu viitorul peste paralela mare a prezentului, şi în felul acesta să completeze lumea noastră emoţională într-o sferă

perfectă. Convingerea clară că eul este multiplu, oricât de paradoxală ar părea această declaraţie, este pasul absolut necesar pentru o convingere mai cuprinzătoare că mai mulţi alcătuiesc unul singur, că viaţa este unitate, că nu există nici finit, ci numai infinit. Până când acea mândrie oarbă ce imaginează şinele unic va fi depăşită, iar sentimentul individual şi egoismul vor fi complet destrămate, la cunoaşterea Eului ca infinit – adevăratul Cosmos – nu se va ajunge niciodată.

Foarte probabil, convingerea emoţională simplă că am fost în trecut, se va dezvolta cu mult înaintea convingerii intelectuale de unicitate a eului ca o ficţiune de egoism. Cu toate acestea, natura sinelui trebuie să fie în cele din urmă recunoscută, deşi rămâne misterul său. Ştiinţa postulează o unitate psihologică ipotetică la fel ca pe o unitate fiziologică ipotetică, dar oricare entitate postulată ce sfidează puterea totală de estimare matematică – pare să se risipească fantasmatic. Chimistul, ca ipoteză de lucru, trebuie să-şi imagineze un atom fundamental, dar atomul poate fi un simbol, un centru de forţă – ba mai mult, un gol, un turbion, o vacuitate, la fel ca în conceptul budist. *„Forma este vacuitate, iar vacuitatea este formă. Ceea ce este formă, este spaţiu gol, iar ceea ce este un spaţiu gol, este formă. Percepţie şi concepţie, nume şi cunoştinţe – toate acestea sunt vid*? Atât pentru ştiinţă cât şi pentru budism, cosmosul se disipează într-o vastă imagine fantastică – nimic altceva decât un joc de forţe necunoscute şi incomensurabile. Credinţa budistă, cu toate acestea, răspunde la întrebările „de unde?” şi „în ce direcţie?” în propria sa manieră, şi prezice la fiecare ciclu mare al evoluţiei, o perioadă de expansiune spirituală, în care amintirea fostelor naşteri se întoarce şi tot viitorul se deschide simultan înaintea viziunii dezvăluite, chiar până la cerul cerurilor. Aici ştiinţa tace. Însă tăcerea ei este tăcerea gnosticilor – Sige, Fiica profunzimilor şi Maica Spiritului.

Ceea ce ne putem permite noi înşine să credem, cu acordul deplin al ştiinţei, este că ne aşteaptă revelaţii

minunate. Recent noi simţuri şi aptitudini au fost descoperite – simţul muzicii, capacităţile mereu în expansiune ale matematicianului. În mod natural este de aşteptat ca, în continuare, aptitudini mai mari, poate inimaginabile acum, să evolueze la descendenţii noştri. Se ştie că anumite capacităţi mentale, moştenite, fără îndoială, se dezvoltă doar la o vârstă înaintată, iar media de viaţă a rasei umane este în continuă creştere. Cu o longevitate crescută, cu siguranţă că ar putea lua formă în fiinţa umană, pe neaşteptate, competenţe nu mai puţin minunate decât capacitatea de a ne aminti fostele naşteri. Visele budismului pot fi cu greu depăşite, deoarece acestea ating infinitul, dar cine poate afirma că ele nu vor fi realizate?

NOTE

Ar putea fi necesar pentru a reaminti unora dintre cititorii celor menţionate înainte că anumite cuvinte: „suflet”, „sine”, „ego”, „transmigrate”, „ereditate”, deşi folosite în mod liber de către mine, exprimă înţelesuri cu totul străine filosofiei budiste. „Suflet”, în sensul din limba engleză al cuvântului, nu există pentru budist. „Sine” este o iluzie, sau mai degrabă o sumă de iluzii. „Transmigraţia”, ca trecere a sufletului de la un corp la altul, este negată în mod expres în textele budiste de necontestată autoritate. Prin urmare, va fi evident că analogia reală ce există între doctrina karmei şi faptele ştiinţifice ale eredităţii este departe de a fi completă. Karma înseamnă supravieţuirea, nu a aceleiaşi individualităţi compuse, ci a tendinţelor sale ce se recombină pentru a forma o nouă individualitate compusă. Existenţa nouă nu ia în mod necesar o formă umană: karma nu se transmite de la părinte la copil. Ea este independentă de linia de ereditate, deşi condiţiile fizice de viaţă par să depindă de karma. Fiinţa karmică a unui cerşetor poate renaşte în corpul unui rege, iar aceea a unui rege în corpul unui cerşetor. Totuşi, condiţiile fiecărei reîncarnări au fost predeterminate de influenţa karmei.

Se poate formula întrebarea: Care este atunci

elementul spiritual în fiecare fiinţă ce rămâne neschimbat – nucleul spiritual, ca să spunem aşa, învelit de karma – puterea ce se îndreaptă către virtute? Dacă sufletul şi trupul deopotrivă sunt în mod egal compuşi trecători, iar karma (ea însăşi temporară) singura sursă de personalitate, ce valorează sau semnifică doctrina budistă? Ce anume este afectat de karma, ce este supus sub influenţa iluziei – ce progresează – ce ajunge în Nirvāṇa? Nu este un *sine*? Nu în sensul nostru al cuvântului. Realitatea a ceea ce noi numim sine este negată de budism. Ceea ce formează şi dezintegrează karma, ceea ce se îndreaptă către virtute, ceea ce ajunge în Nirvāṇa, nu este eul nostru în sensul occidental al cuvântului. Atunci ce este? Este divinitatea din fiecare fiinţă. În limba japoneză se numeşte Muga-no-Taiga – Marele Sine fără egoism. Nu există un alt sine adevărat. Şinele înfăşurat în iluzie este numit Nyorai-Zo – (Tathāgata-Garba) – Buddha încă nenăscut, ca atunci când cineva este în stare embrionară. Infinitul există potenţial în fiecare fiinţă. Aceasta este realitatea. Celălalt sine este o falsitate – o minciună – un miraj. Doctrina anihilării se referă numai la anihilarea iluziilor. Iar acele senzaţii, sentimente şi gânduri, ce aparţin doar de viaţa trupului, acestea sunt iluziile ce fac şinele iluziv complex. Prin dezintegrarea totală a acestui sine fals – ca printr-o rupere a unor văluri, apare Viziunea asupra Infinitului. Nu există un „suflet" anumit: Sufletul Atotcuprinzător Infinit este singurul principiu etern în orice fiinţă – în rest, toate sunt vis.

Ce rămâne în Nirvāṇa? Potrivit unei şcoli a budismului, identitatea potenţială în infinit – astfel încât un Buddha, după ce a ajuns la Nirvāṇa, poate reveni pe pământ. În conformitate cu altă şcoală, identitate mai degrabă decât potenţial, dar nu în sensul nostru de „personal". Un prieten japonez spune: „Iau o bucată de aur, şi spun că este un întreg. Aceasta înseamnă că ea produce o impresie unitară asupra organelor mele vizuale, în realitate, în multitudinea de atomi ce o compun, fiecare atom este totuşi distinct, separat şi independent de orice

alt atom. Chiar şi în starea de iluminare a unui Buddha există nenumăraţi atomi psihici. Ei sunt unul cu o condiţie – ca fiecare să aibă existenţa sa independentă”.

În Japonia însă, religia primitivă a afectat atât de mult categoria generală a credinţelor budiste, încât nu este incorect să se vorbească despre „ideea de sine” japoneză. Este necesar doar ca modul Shinto de a gândi în mod obişnuit, să fie luat în considerare în acelaşi timp. În Shinto există cea mai clară dovadă a concepţiei despre suflet. Însă acest suflet este un compus – nu doar un „pachet de senzaţii, percepţii şi acte ce exprimă voinţa”, ca o fiinţă karmică, ci un număr de suflete unite pentru a forma o personalitate de spirite. Spiritul unui om mort poate să apară singur sau multiplicat. Acesta îşi poate separa componentele, fiecare dintre ele rămânând capabilă de o anumită acţiune independentă. O astfel de separare, cu toate acestea, pare a fi temporară, diferitele suflete ale compusului unindu-se în mod natural, chiar şi după moarte, şi reunindu-se după orice separare voluntară. Majoritatea poporului japonez este constituită atât din budişti cât şi din shintoişti. Cu toate acestea, convingerile primitive cu privire la sine sunt cu siguranţă cele mai puternice, iar în amestecul celor două credinţe rămân vizibil de recunoscut. Ele au furnizat, probabil, pentru imaginaţia obişnuită, o explicaţie uşoară şi naturală a dificultăţilor doctrinei karmice, deşi nu sunt pregătit să spun până la ce nivel. Fie că este constatat în forma sa primitivă, precum şi în forma de credinţă budistă, şinele nu este un principiu transmis de la părinte la urmaşi – şi nicio moştenire mereu dependentă de descendenţa fiziologică.

Aceste date vor indica cât de mare este diferenţa dintre ideile orientale şi ale noastre despre subiectul eseului precedent. Ele vor arăta, de asemenea, că orice consideraţie generală asupra analogiilor reale existente între această combinaţie stranie de convingeri din Extremul Orient şi concepţia ştiinţifică a secolului al nouăsprezecelea ar putea fi cu greu făcută inteligibilă printr-o corectitudine strict filosofică în folosirea

termenilor privind ideea de sine. Într-adevăr, nu există cuvinte europene capabile să redea sensul exact al termenilor budişti ce aparţin de idealismul budist.

Poate că ar fi considerat neîntemeiat să ne abatem de la poziţia aceea atât de răspicat enunţată de profesorul Huxley în eseul său despre „Senzaţie şi organele ce conduc senzaţia: „Într-o analiză finală, se pare că o senzaţie este echivalentul în termeni de conştiinţă pentru un mod de mişcare a materiei centrilor senzitivi. Dacă cercetarea este însă împinsă un pas mai departe, şi se pune întrebarea, Ce, atunci, ştim noi despre materie şi mişcare? – nu există decât un singur răspuns posibil. Tot ce ştim despre mişcare este că aceasta este un nume pentru anumite schimbări în relaţiile senzaţiilor noastre vizuale, tactile şi musculare. Tot ceea ce ştim despre materie este că aceasta este substanţa ipotetică a fenomenelor fizice, *presupunere ce este la fel ele abstractă precum este o speculaţie metafizică că ar fi o substanţă a minţii*". Dar speculaţiile metafizice cu siguranţă nu vor înceta, din cauza recunoaşterii ştiinţifice că adevărul fundamental este dincolo de distanţa la care poate ajunge cunoaşterea umană. Mai degrabă, pentru acest motiv, ele vor continua. Poate că, nu vor înceta vreodată cu totul. Fără acestea nu pot fi modificări ulterioare ale credinţelor religioase, iar fără modificări nu poate exista un progres religios în armonie cu gândirea ştiinţifică. Prin urmare, speculaţiile metafizice mi se par nu numai justificate, dar şi necesare.

Fie că acceptăm sau refuzăm o *substanţă* a minţii; fie că ne imaginăm gândul produs ca acţiune a unor elemente necunoscute prin celulele creierului, aşa cum muzica se face prin acţiunea vântului prin coardele unei harpe; fie că privim mişcarea în sine ca un mod special de vibraţie inerent şi specific unităţilor din structura cerebrală – cu toate acestea, misterul este infinit, iar budismul rămâne o ipoteză de lucru nobilă, de înaltă ţinută etică, în acord deplin cu aspiraţiile omenirii şi cu legile de progres etic. Credem sau nu credem în realitatea denumită universul material, semnificaţia etică a legilor inexplicabile ale

eredităţii – ale transmiterii direcţiilor, atât ale rasei, cât şi cele personale, în celulele de reproducere nespecializate – încă rămâne să justifice doctrina karmei. Oricare ar fi componenta conştiinţei, relaţia sa cu toate trecuturile şi cu tot ce va fi viitor este de necontestat. Şi nici nu poate doctrina Nirvāṇei să înceteze vreodată să domine respectul profund al gânditorului imparţial. Ştiinţa a descoperit dovada că substanţa cunoscută nu este mai puţin un produs al evoluţiei decât al minţii – şi că toate aşa-numitele „elemente” ale noastre au evoluat dintr-o „formă primară nediferenţiată a materiei”. Iar această dovadă este surprinzător de sugestivă asupra adevărului ce fundamentează doctrina budistă a provenienţei şi a iluziei – evoluţia tuturor formelor din Forma lipsită de formă, evoluţia tuturor fenomenelor materiale din Unitatea imaterială – şi revenirea în final „în acea stare, lipsită de dorinţi, de rău, de stagnare – în care impresiile de individualitate nu mai sunt cunoscute – VIDUL SUPREM”.

XIII

ÎN VREMEA HOLEREI

I

Aliatul de bază al Chinei în cel mai recent război fiind orb şi surd nu ştia nimic, şi continuă să nu ştie nimic, despre tratate sau despre pace. A urmat armatele ale Japoniei care se întorceau, a invadat imperiul victorios şi a ucis aproape 30.000 de persoane în timpul anotimpului secetos. Şi încă ucide, iar rugurile funerare ard continuu. Uneori, fumul şi mirosul vin aduse de vânt în grădina mea de sus de pe dealurile din spatele oraşului, doar ca să îmi amintească faptul că preţul incinerării unui adult de dimensiunea mea este de 80 de sen – cam o jumătate de dolar american la actualul curs de schimb.

De la balconul de sus al casei mele, întreaga lungime a unei străzi japoneze, cu şirurile sale de mici magazine, este vizibilă până jos în golf. Din casele de pe acea stradă am văzut cum erau evacuaţi bolnavi de holeră şi transportaţi la spital – ultimul (chiar în această dimineaţă), vecinul meu de peste drum, care avea un magazin de

porţelanuri. A fost scos cu forţa, în ciuda lacrimilor şi ţipetelor familiei sale. Legile sanitare interzic tratarea holerei acasă; şi totuşi oamenii încearcă să îşi ascundă boala, în ciuda amenzilor şi a altor penalităţi, deoarece spitalele publice destinate bolnavilor de holeră sunt supraaglomerate şi conduse dur, iar pacienţii sunt separaţi total de toţi cei pe care îi iubesc. Dar poliţia nu este des înşelată: aceasta descoperă imediat cazurile neraportate şi îşi face apariţia cu lectici şi hamali. Pare crud, dar legea sanitară trebuie să fie aspră. Soţia vecinului meu a urmat lectica, plângând, până când poliţia a obligat-o să se întoarcă la micul său magazin rămas pustiu. Acum este închis şi probabil că nu va mai fi deschis niciodată de către proprietarii săi.

Astfel de tragedii se încheie la fel de brusc precum încep. Cei îndoliaţi, imediat ce legea o permite, le îndepărtează pateticele bunuri, şi dispar; iar viaţa obişnuită a străzii îşi continuă cursul, zi şi noapte, exact ca şi cum nimic special nu s-ar fi întâmplat. Vânzătorii ambulanţi, cu coşurile, găleţile sau cutiile şi beţele lor de bambus, trec pe lângă casele goale strigându-şi îndemnurile obişnuite; procesiunile religioase trec cântând fragmente de sutra; ajutorul de frizer orb suflă din fluierul melancolic; paznicul particular ce-şi zăngăne echipamentul sub steagurile fixate în streaşină; băiatul care vinde dulciuri încă bate din tobă şi cântă un cântec de dragoste cu o voce dulce şi tânguitoare, ca a unei fetiţe:

„*Tu şi cu mine împreună*... Am rămas mult; şi totuşi în momentul plecării am crezut că abia m-am întors.

„*Tu şi cu mine împreună*... încă mă gândesc la ceai. Ceai vechi sau nou de Uji se poate să fi părut celorlalţi, dar pentru mine era ceai Gyokord, din frumoasa foarte galbenă de yamabuki.

„*Tu şi cu mine împreună*... Sunt telegrafistul; tu eşti cea care aşteaptă mesajul. Mi-am trimis inima şi tu ai primit-o. Ce ne mai pasă acum dacă stâlpii vor cădea, dacă firele se vor rupe?”

Iar copiii se distrează ca de obicei. Se fugăresc unii

pe alţii ţipând şi râzând; dansează în cor; prind libelule şi le leagă de aţe lungi; cântă despre povara războiului, despre decapitarea chinezilor:

„*Chan-chan bozu no Kubi o bane*!"

Uneori, un copil dispare, dar supravieţuitorii îşi continuă joaca. Şi aceasta este înţelepciune.

Nu costă decât 44 de sen ca să incinerezi un copil. Fiul unuia dintre vecinii mei a fost incinerat acum câteva zile. Micile pietre cu care obişnuia să se joace zac acolo în soare aşa cum le-a lăsat… Curioasă această dragoste a copilului pentru pietre! Pietrele sunt jucării nu numai pentru copiii săracilor, ci pentru toţi copiii dintr-o anumită perioadă a existenţei: indiferent cât de multe jucării i s-ar da, orice copil japonez vrea uneori să se joace cu pietre. În mintea copilului, o piatră este un lucru minunat şi aşa ar şi trebui să fie, din moment ce chiar şi pentru înţelegerea matematicianului nimic nu poate fi mai minunat decât o piatră obişnuită. Micuţul ştrengar bănuieşte că piatra ar fi mai mult decât ce pare, ceea ce este o bănuială excelentă; şi dacă nerodul de adult nu i-a spus în mod neadevărat că joaca lui nu merită să te gândeşti la ea, nu s-ar plictisi niciodată de ea şi întotdeauna ar găsi ceva nou şi extraordinar în ea. Numai o minte foarte luminată ar putea răspunde la toate întrebările copilului legate de pietre.

Conform credinţei populare, iubita vecinului meu se joacă acum cu mici pietre spectrale în Albia Uscată a Râului Sufletelor, întrebându-se, poate, de ce nu fac nicio umbră. Adevărata poezie din legenda Sai-no-Kawara este absoluta naturaleţe a ideii sale principale – continuarea fantomatică a piesei în care toţi copilaşii japonezi se joacă cu pietre.

II

Vânzătotul de muştiucuri obişnuia să-şi facă rondul cu două cutii mari suspendate de un băţ de bambus sprijinit pe umărul său: o cutie conţinea muştiucuri de diferite diametre, lungimi şi culori, împreună cu uneltele pentru potrivirea lor ţevile metalice; iar cealaltă cutie conţinea un copil, propriul său copil. Uneori l-am văzut

trăgând cu ochiul peste marginea cutiei şi zâmbind la trecători; alteori l-am văzut întins, bine înfăşat şi adormind imediat, pe fundul cutiei; iar alteori l-am văzut jucându-se cu jucării. Mulţi oameni, mi s-a spus, obişnuiau să-i dea jucării. Una dintre ele semăna în mod curios cu o placă mortuară (z7 âOz); şi pe aceasta am observat-o întotdeauna în cutie, indiferent dacă copilul era adormit sau treaz.

Deunăzi am descoperit că vânzătorul de muştiucuri şi-a abandonat băţul de bambus şi cutiile suspendate. Venea pe stradă cu un cărucior acţionat manual suficient de mare ca să-i adăpostească marfa şi copilul, şi construit evident pentru acest scop cu două compartimente. Poate copilul a devenit prea greu pentru metoda mai primitivă de transport. Deasupra căruciorului flutura un mic steag alb, pe care scria cu litere cursive *Ki-seru-rao kae* (schimbări de muştiucuri), şi o scurtă rugăminte pentru un „ajutor onorabil”, *O-tasuke o negaimasu*. Copilul părea a fi bine şi bucuros şi am văzut din nou obiectul construit ca o placă, ce mi-a atras atât de des atenţia înainte. Era acum legat vertical de o cutie înaltă în cărucior, cu faţa la patul copilului. În timp ce priveam căruciorul apropiindu-se, m-am simţit deodată convins că placa era în realitate un *mai*: soarele se reflecta din plin pe ea şi nu era nicio confuzie în privinţa textului budist convenţional. Aceasta mi-a stârnit curiozitatea şi i-am cerut lui Manyemon să-i spună vânzătorului de muştiucuri că avem un număr de pipe care au nevoie de muştiucuri noi, ceea ce era adevărat. Imediat, căruciorul a ajuns în faţa porţii noastre şi m-am dus să mă uit la el.

Copilului nu-i era teamă, nici măcar de faţa unui străin – era un băiat drăguţ. Gângurea şi râdea şi îşi întindea braţele, fiind evident obişnuit să fie mângâiat; şi în timp ce mă jucam cu el m-am uitat mai atent la placă. Era un mai Shinshu, care purta kaimyo-ul unei femei, sau nume postum; iar Manyemon mi-a tradus caracterele chinezeşti: *Venerata şi de rang bun în Casa Perfecţiunii, a 31-a zi a celei de-a treia luni a celui de-al 28-lea an Meiji.*

Între timp, un servitor a adus pipele care aveau nevoie de noi muştiucuri şi m-am uitat la faţa artizanului în timp ce lucra. Era faţa unui bărbat trecut de prima jumătate a vieţii, cu acele linii adâncite, sugestive, din jurul gurii, albii uscate ale vechilor zâmbete, care dau feţelor atât de multor japonezi o expresie indescriptibilă de bunătate resemnată. Imediat, Manyemon a început să pună întrebări şi când Manyemon pune întrebări, doar dacă eşti foarte şiret poţi să nu-i răspunzi. Uneori, în spatele acelui drag şi inocent cap bătrân cred că văd începutul unei aureole – aureola lui Bosatsu.

Vânzătorul de muştiucuri răspundea spunându-ţi propria poveste. La două luni după naşterea băiatului, soţia sa a murit. În ultima sa oră de viaţă a spus: „Din momentul în care voi muri şi până când vor trece trei ani, te rog să laşi întotdeauna copilul unit cu Umbra mea: să nu-l laşi niciodată să se despartă de *ihai-ul* meu, pentru a putea continua să am grijă de el şi să-l alăptez – din moment ce ştii că ar trebui hrănit la sân timp de trei ani. Aceasta este ultima mea rugăminte, te implor să nu uiţi”. Dar mama fiind moartă, tatăl nu a mai putut munci aşa cum voia şi în acelaşi timp să aibă grijă de un copil atât de mic, care avea nevoie continuă de atenţie atât ziua, cât şi noaptea, iar el era prea sărac ca să angajeze o dădacă. Astfel că l-a luat cu el la vândut muştiucuri de pipă, căci astfel putea câştiga ceva bani fără să lase copilul singur nici măcar un minut. Nu-şi permitea să cumpere lapte, astfel că l-a hrănit timp de mai bine de un an cu fiertură de orez şi sirop de orez.

Am spus că micuţul părea foarte sănătos şi neafectat de lipsa laptelui.

„Asta”, a spus Manyemon, cu un ton de convingere care friza dojana, „pentru că mama sa moartă l-a hrănit. Cum să vrea lapte?”

Iar băiatul a râs uşor, ca şi cum ar fi fost conştient de prezenţa unei mângâieri fantomatice.

XIV

CÂTEVA GÂNDURI DESPRE CULTUL STRĂMOŞILOR

„Pe o distanţă de 12 leghe în jurul Crângului de arbori Sala, nu mai există nici măcar un loc cât înţepătura unui fir de păr care să nu fie plin de zeităţi puternice”. – *Mahaparinibbana Sutta*.

I

Faptul că practicarea cultului strămoşilor – în forme diverse şi nu foarte evidente – supravieţuieşte încă în unele dintre cele mai civilizate state din Europa nu este atât de cunoscut încât să excludă ideea că orice rasă non-ariană care practică un cult atât de primitiv trebuie neapărat să rămână în stadiul primitiv al gândirii religioase. Criticii Japoniei sunt cei care au emis o asemenea judecată pripită şi s-au declarat incapabili să reconcilieze realitatea progresului său ştiinţific şi succesul sistemului său educaţional avansat cu continuarea practicării cultului strămoşilor. Cum pot coexista credinţele şintoismului şi cunoştinţele ştiinţei moderne? Cum pot cei care au devenit oameni de ştiinţă să respecte în continuare altarul familiei sau să se închine în faţa templului şintoist din comunitatea lor? Oare toate acestea să însemne mai mult decât conservarea ordonată a formelor după ce credinţa ne-a părăsit? Nu este oare o certitudine că şintoismul, odată cu progresul educaţiei, chiar şi numai ca ceremonial, trebuie să înceteze să mai existe?

Cei care pun astfel de întrebări par să uite faptul că întrebări similare pot fi formulate şi în legătură cu continuarea oricărei credinţe occidentale, iar îndoieli similare pot fi exprimate şi în ceea ce priveşte posibilitatea supravieţuirii sale pentru încă un secol. Doctrinele şintoiste nu sunt nici pe departe mai ireconciliabile cu ştiinţa modernă decât sunt doctrinele creştinismului ortodox. Examinate perfect imparţial, m-aş încumeta chiar să spun că sunt mai puţin ireconciliabile în mai multe privinţe. Ele intră mai puţin în conflict cu ideile noastre umane despre dreptate; şi, la fel ca doctrina budistă a karmei, oferă unele analogii foarte frapante cu realităţile ştiinţifice ale eredităţii – analogii care dovedesc că

şintoismul conţine un element de adevăr la fel de profund ca orice singur element de adevăr din oricare mare religie a lumii.

Exprimate în cea mai simplă formă posibil, elementul de adevăr deosebit din şintoism este credinţa că lumea viilor este guvernată în mod direct de lumea morţilor.

Faptul că orice impuls sau acţiune umană este opera unui zeu şi că toţi cei trecuţi în nefiinţă devin zei sunt ideile de bază ale cultului. Nu trebuie să uităm însă că termenul *Kami*, deşi tradus prin „zeitate”, „divinitate” sau „zeu”, nu are în realitate un astfel de sens, precum cel al cuvintelor traduse: nu are nici măcar înţelesul acelor cuvinte când se referă la credinţele antice ale Greciei şi Romei. Semnifică ceea ce este „deasupra”, „superior”, „sus”, „eminent”, în sens nereligios; în sens religios înseamnă un spirit omenesc care a dobândit o putere supranaturală după moarte. Cel mort reprezintă „forţele de deasupra”, „cei superiori” – *Kami*. Există aici o concepţie care seamănă foarte bine cu noţiunea spiritualistă modernă de spirite, numai că ideea şintoistă nu este cu adevărat democratică. *Kami* sunt spirite care variază foarte mult în ce priveşte demnitatea şi puterea, aparţinând unor ierarhii spirituale precum cele ale vechii societăţi japoneze. Deşi în esenţă superiori muritorilor în anumite privinţe, aceştia din urmă sunt totuşi capabili să-i îmbuneze sau să-i supere, să le facă pe plac sau să-i jignească şi uneori chiar să le îmbunătăţească propria condiţie spirituală. Din acest motiv venerarea postumă nu este niciodată obiect de batjocură, ci o realitate pentru mentalitatea japoneză. În timpul acestui an[30], de exemplu, mai mulţi oameni de stat şi soldaţi remarcabili au fost avansaţi la un grad mai înalt imediat după ce au murit; şi numai ce am citit alaltăieri, în ziarul oficial, că „Majestatea Sa a fost încântat să confere postmortem Ordinul Soarelui Răsare Clasa a II-a general. -mr. Baron Yamane, care a murit recent la Formosa”. Astfel de acte imperiale nu trebuie privite numai ca formalităţi menite să cinstească

30 Scris în septembrie 1896.

memoria oamenilor curajoşi şi patrioţi şi nici să fie considerate doar o distincţie conferită familiei celui care a încetat din viaţă. Ele sunt esenţiale în şintoism şi ilustrează sensul intim al relaţiei dintre lumile vizibile şi invizibile, care este trăsătura religioasă specială a Japoniei ce o distinge de toate celelalte state civilizate. Pentru gândirea japoneză, morţii nu sunt mai puţin reali decât viii. Ei participă la viaţa de fiecare zi a oamenilor, împărtăşind cele mai umile suferinţe şi cele mai umile bucurii. Iau parte la masele de familie, veghează la bunăstarea gospodăriei, asistă şi se bucură de prosperitatea descendenţilor lor. Sunt prezenţi la procesiunile publice şi la toate sărbătorile sacre şintoiste, la jocurile militare şi la toate evenimentele organizate special pentru ei. Şi toată lumea crede că ei se bucură de ofrandele care li se oferă sau de onorurile care le sunt conferite.

Pentru scopul acestui mic eseu, va fi suficient să considerăm *Kami* ca fiind spiritele celor morţi – fără să facem nicio încercare de a diferenţia aceşti *Kami* de acele zeităţi primordiale despre care se credea că au creat pământul. Odată cu această interpretare generală a termenului „Kami”, revenim deci la principala idee şintoistă, că toţi cei care au murit locuiesc încă pe pământ şi îl conduc, influenţând nu numai gândurile şi acţiunile oamenilor, ci şi condiţiile naturii. „Ei decid”, scria Motowori, „schimbarea anotimpurilor, vântul şi ploaia, norocul şi nenorocul statelor şi oamenilor”. Pe scurt, ei sunt forţele nevăzute din spatele tuturor fenomenelor.

II

Cea mai interesantă subteorie a acestui spiritualism antic este aceea care explică impulsurile şi acţiunile oamenilor ca fiind datorate influenţei celor morţi. Această ipoteză nu poate fi declarată iraţională de niciun gânditor modern, din moment ce poate pretinde că îşi găseşte justificarea în doctrina ştiinţifică a evoluţiei psihologice, conform căreia orice creier viu reprezintă lucrarea structurală a nenumărate vieţi încheiate, respectiv fiecare caracter este o sumă mai mult sau mai puţin imperfect

echilibrată de nenumărate experienţe ale morţilor cu binele şi răul. Dacă nu negăm moştenirea psihologică, nu putem contesta faptul că impulsurile şi sentimentele, precum şi capacităţile mai înalte evoluate prin intermediul sentimentelor nu au fost efectiv modelate de cei morţi şi lăsate nouă moştenire de către ei; şi nici faptul că direcţia generală a activităţilor noastre mentale a fost determinată de puterea tendinţelor speciale lăsate nouă moştenire. În acest sens, morţii sunt într-adevăr *Kami* ai noştri şi toate acţiunile noastre sunt cu adevărat influenţate de ei. În sens figurat, putem spune că orice minte este o lume a spiritelor, spirite incomparabil mai numeroase decât milioanele recunoscute de *Kami* superiori şintoişti şi că populaţia spectrală a unui grăunte de materie cenuşie este mai numeroasă decât putea realiza imaginaţia bogată a învăţărilor medievali despre numărul de îngeri care încap pe vârful unui ac. Ştiinţific, ştim că în interiorul unei singure celule minuscule poate fi stocată întreaga viaţă a unei rase – suma tuturor senzaţiilor trecute de-a lungul a milioane de ani; poate chiar (cine ştie?) a milioane de planete moarte.

Dar diavolii nu ar fi mai prejos decât îngerii în ceea ce priveşte simpla putere de a se aduna în vârful unui ac. Ce spune această teorie a şintoismului despre oamenii şi faptele diabolice? Motowori a răspuns: „De fiecare dată când ceva nu merge bine în această lume, de vină sunt acţiunile zeilor răului, numiţi Zeii Minciunii, a căror putere este atât de mare, încât Zeiţa

Soarelui şi Zeul Creaţiei nu pot face nimic uneori pentru a-i împiedica; cu atât mai puţin sunt capabili oamenii să se împotrivească întotdeauna influenţei lor. Prosperitatea răului şi eşecurile binelui, care par să fie contrare justiţiei obişnuite, sunt astfel explicate”. Toate faptele rele se datorează influenţei zeităţilor malefice; iar oamenii răi pot deveni *Kami* răi. Nu există lucruri care nu au sens în acest cel mai simplu cult dintre câte există[31],

31 Nu iau în considerare decît credința pură șintoistă, așa cum a fost expusă de învățații șintoiști. Dar s-ar putea să fie necesar să reamintesc

nimic complicat sau greu de înţeles. Nu este sigur că toţi oamenii vinovaţi de comiterea unor fapte rele devin automat „zei ai minciunii" din motive care vor fi văzute de aici încolo; dar toţi oamenii, buni sau răi, devin *Kami*, sau influenţe. Şi toate faptele rele sunt rezultatul influenţelor malefice.

Aşadar, această învăţătură este în acord cu anumite realităţi care ţin de ereditate. Cele mai bune abilităţi ale noastre sunt cu siguranţă moştenite de la cei mai buni strămoşi ai noştri; trăsăturile noastre malefice sunt moştenite de la naturile în care răul, sau ceea ce numim acum rău, a predominat cândva. Cunoaşterea etică a evoluat în noi prin cerinţele de civilizaţie care impun să întărim puterile lăsate moştenire nouă de cele mai bune experienţe ale celor morţi, şi să diminuăm forţa tendinţelor josnice pe care le moştenim. Avem obligaţia de a venera şi de a asculta de *Kami-i* noştri buni şi de a ne strădui să ne opunem zeilor minciunii. Cunoaşterea existenţei acestora este la fel de veche ca raţiunea umană. Într-o formă sau alta, doctrina spiritelor rele şi a celor bune care sunt prezente lângă orice suflet este comună în majoritatea marilor religii. Credinţa noastră medievală a dezvoltat ideea într-o măsură care trebuie să lase o amprentă asupra limbajului nostru pentru totdeauna; şi totuşi, credinţa în îngerii păzitori şi demonii care ne ispitesc reprezintă evoluţionist numai dezvoltarea unui cult odinioară simplu precum religia Kami. Iar această teorie a credinţei medievale este la fel de plină de adevăr. Forma cu aripile albe care ne şopteşte lucruri bune în urechea dreaptă, silueta neagră care murmură lucruri rele în cea stângă nu au fost proprii omului din secolul al XIX-lea, dar au stăruit

---

cititorului că atît budismul, cît și șintoismul se împletesc în Japonia, nu numai între ele, ci și cu diverse opinii chineze. Nu se știe dacă ideile pur șintoiste există acum în forma lor originală în credința populară. Nu ne-am lămurit în ceea ce privește doctrina sufletelor multiple din șintoism - dacă combinarea lor fizică a fost gîndită inițial ca fiind dizolvată de moarte. Opinia mea, rezultat al investigațiilor întreprinse în diferite părți ale Japoniei, este că odinioară se credea că sufletul multiplu rămîne multiplu și după moarte.

în mintea sa; şi le cunoaşte vocile şi le simte îndemnurile la fel de bine şi la fel de des ca şi predecesorii săi din Evul Mediu.

Obiecţia etică modernă la adresa şintoismului este aceea că şi *Kami* buni, şi *Kami* răi trebuie respectaţi. „Aşa cum mikadoul venera zeii cerului şi ai pământului, tot astfel şi supuşii săi se rugau zeilor buni pentru a obţine binecuvântarea şi desfăşurau ritualuri în cinstea zeilor răi pentru a preveni supărarea lor... Din moment ce există şi zei răi şi zei buni, este necesar să-i îmbunăm prin ofrande constând în mâncare bună, cu muzică de harpe şi flaute, cântând şi dansând, precum şi cu orice altceva ar putea să-i bine dispună[32]". De fapt, în Japonia modernă, *Kami* răi par să primească puţine ofrande sau onoruri, în ciuda indicaţiei ferme că trebuie să fie îmbunaţi. Acum se va înţelege de ce primii misionari au caracterizat acest cult drept unul satanist – deşi, în imaginarul şintoist, ideea de diavol, în înţelesul occidental al cuvântului, nu a prins contur niciodată. Aparenta slăbiciune a doctrinei se află în învăţătura că nu trebuie să se intre în conflict cu spiritele rele – o învăţătură în esenţă ofensatoare pentru spiritul romano-catolic. Dar între spiritele rele din credinţa creştină şi cea şintoistă este o mare diferenţă. Un *Kami* rău este doar spiritul unui om decedat şi nu se consideră că este în întregime malefic, din moment ce îmbunarea lui este posibilă. Conceptul de rău absolut, deplin, nu este propriu Orientului îndepărtat. Răul absolut este cu siguranţă străin naturii umane şi de aceea este imposibil să sălăşluiască în spiritele umane. *Kami* răi nu sunt diavoli. Sunt simple spirite care influenţează pasiunile oamenilor; şi numai în acest sens sunt zeităţile pasiunilor. În prezent, şintoismul este cel mai natural dintre toate religiile şi de aceea, în anumite privinţe, cel mai raţional. Nu consideră că pasiunile sunt rele în sine, ci rele numai în conformitate cu cauza, condiţiile şi gradul indulgenţei lor. Fiind spirite, zeii sunt de fapt oameni, având calităţi şi defecte omeneşti în diferite proporţii. Predomină calităţile, iar suma

32 Motowori, tradus de Satow.

influenţei calităţilor şi defectelor înclină mai degrabă spre partea binelui decât a răului. Pentru a aprecia raţiunea acestei viziuni este necesară o părere foarte bună, tolerantă despre omenire – o astfel de părere, ca şi condiţiile vechii societăţi a Japoniei ar fi justificate. Niciun pesimist nu ar fi putut practica un şintoism pur. Doctrina este optimistă; şi oricine are o credinţă generoasă în umanitate nu va găsi nicio vină pentru absenţa ideii de rău implacabil din învăţăturile sale.

Caracterul etic raţional al şintoismului se dezvăluie numai în recunoaşterea necesităţii de a îmbuna spiritele rele. Experienţa antică şi cunoaşterea modernă se coalizează în a ne avertiza împotriva greşelii fatale de a încerca să eradicăm sau să neutralizăm anumite tendinţe ale naturii umane, tendinţe care, dacă sunt cultivate morbid sau eliberate de orice constrângere, conduc la nebunie, crimă şi nenumărate alte rele sociale. Pasiunile animalice, impulsurile de tip maimuţă şi tigru, precedă societatea omenească şi sunt complice la aproape toate crimele comise împotriva sa. Însă ele nu pot fi anihilate şi nici înfometate în siguranţă. Orice încercare de a le extirpa ar însemna totodată şi un efort de a distruge unele dintre cele mai înalte facultăţi emoţionale cu care rămân indisolubil legate. Impulsurile primare nu pot fi nici măcar amorţite decât cu preţul puterilor intelectuale şi emoţionale care dau vieţii umane toată frumuseţea şi gingăşia sa, dar care sunt, cu toate acestea, înrădăcinate adânc în solul arhaic al pasiunii. Tot ce e mai înalt în noi şi-a avut începuturile în tot ce e mai prejos. Ascetismul, prin lupta împotriva instinctelor naturale, a creat monştri. Doctrina teologică, orientată în mod iraţional împotriva slăbiciunilor umane, nu a făcut decât să agraveze tulburările sociale; iar legile împotriva plăcerii nu au făcut decât să provoace dezmăţ. Istoria eticii arată foarte clar că propriul *Kami* rău trebuie să fie îmbunat. Pasiunile rămân încă la nivel de individ mult mai puternice decât raţiunea, deoarece sunt incomparabil mai vechi – pentru că odinioară au fost esenţiale în autoconservare, întrucât au

creat acel strat primar al conştiinţei, din care s-au dezvoltat treptat sentimentele noastre mai nobile. Nu vor putea fi niciodată supuse legii; dar vai de cel care le-ar nega drepturile lor imemoriale!

III

Din aceste credinţe primitive, dar – aşa cum pot fi acum percepute – deloc iraţionale despre moarte, au evoluat sentimente morale necunoscute civilizaţiei occidentale. Ele merită să fie luate în considerare, deoarece se vor dovedi a fi în armonie cu cele mai avansate concepţii despre etică, şi mai ales cu acea imensă, şi totuşi indefinită expansiune a simţului datoriei care a urmărit înţelegerea evoluţiei. Nu ştiu dacă avem vreun motiv pentru a ne felicita datorită absenţei din viaţa noastră a sentimentelor în chestiune; sunt chiar înclinat să cred că s-ar putea să considerăm necesar din punct de vedere moral să cultivăm sentimentele de acelaşi tip. Una dintre surprizele pe care ni le rezervă viitorul va fi cu siguranţă o întoarcere la credinţe şi idei abandonate cu mult timp în urmă pe baza simplei presupuneri că nu sunt adevărate, credinţe numite încă barbare, păgâne, medievale de către cei care le condamnă dintr-o obişnuinţă tradiţională. An după an, cercetătorii ne aduc noi dovezi referitoare la faptul că sălbaticul, barbarul, idolatrul, călugărul, fiecare în parte şi toţi împreună, au ajuns pe diferite căi mai aproape de un anumit aspect al adevărului etern decât orice gânditor al secolului al XIX-lea. Aflăm acum, de asemenea, că teoriile astrologilor şi alchimiştilor au fost în parte, şi nu integral eronate. Avem chiar motive să presupunem că niciun vis nu a fost visat vreodată despre lumea invizibilă, nicio ipoteză despre nevăzut nu a fost imaginată vreodată, şi ştiinţa viitorului să nu dovedească faptul că au conţinut o sământă de adevăr.

Cel mai important dintre toate sentimentele morale ale şintoismului este cel al recunoştinţei faţă de trecut, un sentiment care nu are nicio corespondenţă reală în viaţa noastră emoţională. Ne cunoaştem trecutul mai bine decât şi-l cunosc japonezii pe al lor; avem miriade de cărţi care

consemnează sau iau în considerare orice incident sau condiţie: dar nu se poate spune în niciun sens că îl iubim sau suntem recunoscători pentru el. Recunoaşterile critice ale meritelor şi defectelor sale – câteva rare entuziasmări despre frumuseţile sale; multe denunţări vehemente ale greşelilor sale: acestea reprezintă suma gândurilor şi sentimentelor noastre despre el. Atitudinea învăţaţilor noştri adoptată în cursul analizei este în mod necesar rece; aceea a artei noastre, deseori mai mult decât generoasă; a religiei noastre, reprobatoare în mare parte. Indiferent de punctul de vedere din care îl studiem, atenţia noastră este orientată în principal asupra lucrării morţilor – fie munca vizibilă care ne face inimile să bată mai tare ca de obicei atunci când o privim, fie rezultatele gândurilor şi faptelor lor în legătură cu societatea timpului lor. La omenirea trecută ca unitate, la milioanele de mult îngropaţi, priviţi ca rude adevărate, fie nu ne gândim deloc, fie ne gândim doar cu acelaşi gen de curiozitate acordat subiectului raselor extincte. Suntem însă interesaţi de menţiunile referitoare la vieţile unor persoane care au marcat istoria; emoţiile noastre sunt reaprinse de amintirea marilor căpitani, oameni de stat, descoperitori, reformatori, dar numai pentru că magnitudinea a ceea ce au realizat este pe placul propriilor noastre ambiţii, dorinţe, egotisme, şi nu al sentimentelor noastre altruiste, în 99% dintre cazuri. Nu ne batem capul cu anonimii trecuţi în nefiinţă cărora le datorăm cel mai mult – nu simţim nici recunoştinţă, nici dragoste pentru ei. Ne este chiar greu să ne convingem că dragostea pentru predecesorii noştri poate fi o emoţie reală, puternică, profundă, care să ne modeleze viaţa, religioasă, în orice formă de societate umană, ceea ce cu siguranţă este în Japonia. Simpla idee este complet străină de modul nostru de gândire, simţire şi acţiune. În parte, motivul pentru care se întâmplă asta este acela că nu avem o credinţă comună în existenţa unei relaţii spirituale active între noi şi predecesorii noştri. Dacă suntem profani, nu credem în spirite. Dacă suntem profund credincioşi, ne gândim la cei morţi ca fiind îndepărtaţi de noi prin

judecată, ca fiind complet separaţi de noi în timpul vieţii noastre. Este adevărat că în rândurile ţărănimii din ţările romano-catolice există încă credinţa că morţilor li se permite să se întoarcă pe pământ o dată pe an, în noaptea Pomenirii credincioşilor răposaţi. Dar chiar şi în conformitate cu această credinţă, ei nu sunt consideraţi a fi legaţi de cei vii prin nicio legătură mai strânsă decât amintirea; şi ne gândim la ei – după cum stau mărturie colecţiile noastre de folclor – mai mult cu teamă decât cu dragoste.

În Japonia, sentimentul faţă de cei decedaţi este complet diferit. Este un sentiment de dragoste plină de recunoştinţă şi profund respectuoasă. Este probabil cel mai adânc şi mai puternic dintre emoţiile rasei – care orientează în mod special viaţa la nivel naţional şi formează caracterul naţional. Patriotismul ţine de acest sentiment. Pietatea filială depinde de el. Dragostea pentru familie îşi are rădăcinile în el. Loialitatea se bazează pe el. Soldatul care deschide calea camarazilor săi în timp ce se avântă în luptă strigând *Teikoku manzai*\, dându-şi viaţa, fiul sau fiica care fără să murmure îşi sacrifică bucuria vieţii pentru un părinte care poate nu merită sau este chiar plin de cruzime, un adept devotat care mai degrabă renunţă la prieteni, familie şi bogăţie decât să-şi încalce promisiunea făcută cu ani în urmă unui maestru care acum a fost atins de sărăcie, soţia care se îmbracă în rochia albă ceremonială, rosteşte o rugăciune şi îşi înfige un cuţit în gât pentru a ispăşi un rău pe care soţul ei l-a făcut unor străini – toţi aceştia ascultă de voinţa şi aud aprobarea martorilor invizibili. Chiar şi între studenţii sceptici ai noii generaţii, acest sentiment supravieţuieşte multor pierderi ale credinţei, iar vechile simţăminte sunt încă exprimate: „Nu trebuie să ne facem niciodată de ruşine strămoşii”; „este de datoria noastră să ne cinstim strămoşii”. În timpul angajării mele anterioare ca profesor de limba engleză, s-a întâmplat nu o dată ca necunoaşterea semnificaţiei reale a acestor fraze să mă determine să le modific în compunerile scrise. Sugeram, de exemplu, că expresia „a cinsti

memoria strămoşilor noştri” era mai corectă decât fraza dată. Îmi amintesc că într-o zi am încercat chiar să explic de ce nu ar trebui să vorbim despre strămoşi ca şi cum ar fi vorba despre părinţii noştri aflaţi încă în viaţă! Este posibil ca elevii mei să mă fi suspectat că încerc să mă amestec în credinţa lor, căci japonezii nu consideră niciodată că un strămoş a devenit „doar o amintire”: pentru ei, morţii lor sunt încă în viaţă.

Se aflau acolo gata să genereze în noi siguranţa absolută că morţii noştri se află încă alături de noi – văzând orice faptă, cunoscându-ne toate gândurile, auzind orice cuvânt pe care îl rostim, capabili de compasiune pentru noi sau de mânie împotriva noastră, capabili de a ne ajuta şi încântaţi să primească ajutorul nostru, capabili de a ne iubi şi având mare nevoie de dragostea noastră – este destul de sigur că propriile noastre concepţii despre viaţă şi datorie vor fi schimbate considerabil. Ar trebui să ne recunoaştem obligaţiile faţă de trecut într-un mod foarte solemn. Aşadar, pentru o persoană din Orientul îndepărtat, prezenţa constantă a spiritelor celor decedaţi este o credinţă ce datează de mii de ani: vorbeşte cu ele zilnic; încearcă să le facă fericite; şi, dacă nu e criminal profesionist, nu uită cu adevărat niciodată datoria pe care o are faţă de ele. Nicio persoană care se achită permanent de această îndatorire, spune Hirata, nu va arăta lipsă de respect faţă de zei sau faţă de propriii părinţi aflaţi încă în viaţă. „Un astfel de om va fi de asemenea loial prietenilor săi, bun şi blând cu soţia şi copiii, întrucât esenţa acestei devoţiuni se află în adevărata pietate filială”. Şi în acest simţământ trebuie căutat secretul acelui foarte straniu sentiment propriu caracterului japonez. Mult prea străin de lumea noastră a sentimentelor decât splendidul curaj cu care este întâmpinată moartea sau serenitatea cu care sunt făcute cele mai grele sacrificii, este emoţia adâncă şi simplă a băiatului care, aflat în faţa unui altar şintoist pe care nu l-a mai văzut niciodată, simte deodată cum îi dau lacrimile. Este conştient în acel moment de ceea ce nu recunoaştem niciodată – datoria uriaşă a prezentului faţă

de trecut şi obligaţia morală de a-i iubi pe cei morţi.

IV

Dacă ne gândim puţin la poziţia noastră de datornici şi la modalitatea adoptată pentru a accepta acea poziţie, devine evidentă o diferenţă izbitoare între sentimentele morale specifice Occidentului, respectiv Orientului îndepărtat.

Nimic nu este mai îngrozitor decât această realitate ca mister când acea realitate năvăleşte pentru prima dată în conştiinţa noastră. Din întunericul necunoscut ne ridicăm pentru un moment în lumina soarelui, ne uităm la noi, ne bucurăm şi suferim, transmitem vibraţia fiinţei noastre altor fiinţe şi cădem înapoi în întuneric. La fel un val se ridică, prinde lumina, transmite mişcarea sa şi se scufundă la loc în mare. La fel o plantă răsare din lut, îşi desface frunzele spre lumină şi aer, florile, seminţele şi devine din nou lut. Numai că valul nu are cunoaştere, planta nu are percepţii. Fiecare viaţă umană nu pare să fie nimic mai mult decât o curbă parabolică a deplasării din pământ înapoi în pământ, dar în acel scurt interval de schimbare percepe universul. Partea îngrozitoare a acestui fenomen este aceea că nimeni nu ştie nimic despre ea. Niciun muritor nu poate explica această cea mai banală, şi totuşi cea mai de neînţeles dintre realităţi – viaţa în sine; cu toate acestea, orice muritor care poate gândi a fost obligat uneori să se gândească la ea în legătură cu sine.

Am desluşit misterul – văd cerul şi pământul, bărbaţii şi femeile şi faptele lor, şi ştiu că trebuie să mă întorc la mister; şi ceea ce înseamnă aceasta nici măcar cei mai mari filosofi – nici măcar Herbert Spencer – nu pot să îmi spună. Cu toţii suntem nişte enigme pentru noi înşine şi pentru ceilalţi, iar spaţiul, mişcarea şi timpul sunt şi ele enigme, iar materia este şi ea o enigmă. Despre ce este înainte şi după nu ne pot spune nici cel abia născut, nici cel trecut în nefiinţă. Copilul este prost; craniul doar rânjeşte. Natura nu ne poate consola în niciun fel. Din lipsa sa de formă ies forme care se întorc la starea informă – asta este tot. Planta devine lut, lutul devine o plantă.

Când planta se transformă în lut, ce se întâmplă cu vibraţia care a reprezentat viaţa sa? continuă să existe nevăzută, precum forţele care desenează modele de ferigă pe un geam îngheţat?

În cercul orizontului al acestei enigme infinite, nenumărate alte enigme mai mici vechi de când lumea au aşteptat venirea omului. Oedip a trebuit să înfrunte Sfinxul, omenirea, mii şi mii – toţi ghemuiţi între oasele aflate de-a lungul căii Timpului, şi fiecare dintre ei cu o enigmă mai adâncă şi mai ascunsă. Nu toţi sfincşii au fost îmbunaţi; miriade bordează calea viitorului pentru a devora vieţi încă nenăscute; dar milioane dintre ei au fost îmbunaţi. Suntem capabili acum să trăim fără teama terifiantă permanentă din cauza cunoaşterii relative care ne ghidează, cunoaştere smulsă din fălcile distrugerii.

Toată cunoaşterea noastră este lăsată moştenire. Cei morţi ne-au lăsat dovezi despre tot ce au fost capabili să înveţe despre ei înşişi şi despre lume – despre legile morţii şi ale vieţii –, despre lucrurile care trebuie obţinute şi cele care trebuie evitate, despre modalităţile de a face existenţa mai puţin dureroasă decât a intenţionat Natura, despre bine şi rău, tristeţe şi bucurie, despre greşeala de a fi egoist, înţelepciunea bunătăţii, obligaţia de a face sacrificii. Ne-au lăsat informaţii despre tot ce au putut descoperi referitor la climate şi anotimpuri şi locuri – soarele şi luna şi stelele –, la mişcările şi structura universului. Ne-au lăsat moştenire de asemenea şi deziluziile lor, care au servit mult timp motivului bun de a ne salva să nu cădem în deziluzii şi mai mari. Ne-au lăsat povestea greşelilor şi eforturilor lor, a trimfurilor şi eşecurilor lor, a durerilor şi bucuriilor lor, a iubirilor şi urilor lor – ca avertisment sau ca exemplu. Au aşteptat din partea noastră să le arătăm simpatie, deoarece au trudit având cele mai bune dorinţe şi speranţe pentru noi, şi pentru că ne-au creat lumea în care trăim. Au curăţat pământul, au stârpit monştrii, au domesticit şi învăţat animalele cele mai utile pentru noi. *„Mama lui Kullervo s-a trezit în mormântul său şi din adâncul pământului a strigat*

la el – «Ţi-am lăsat câinele legat de un copac şi acum poţi merge cu el la vânătoare»[33]? Au aclimatizat la fel copacii şi plantele şi au descoperit locuri şi puterile metalelor. Mai târziu au creat tot ceea ce numim civilizaţie, având încredere în noi că vom corecta acele greşeli pe care nu le-au putut evita. Suma eforturilor lor este incalculabilă şi tot ce ne-au dat ar trebui să fie cu siguranţă foarte sacru, foarte preţios, măcar şi pentru motivul că i-a costat o infinită durere şi gândire. Şi totuşi ce occidental visează să spună zilnic, asemenea credinciosului şintoist: *„Voi strămoşii generaţiilor şi ai familiilor noastre şi ai neamurilor noastre, către voi, fondatorii căminelor noastre, ne îndreptăm bucuria mulţumirilor noastre”*?

Niciunul. Aceasta numai pentru faptul că suntem de părere că cei morţi nu pot auzi, deoarece nu am fost instruiţi de generaţii să ne exercităm puterile ce ţin de reprezentarea mentală simpatetică decât într-un cerc restrâns, cel al familiei. Cercul occidental al familiei este foarte mic comparativ cu cercul oriental al familiei. În secolul al XIX-lea, familia occidentală este aproape dezintegrată; aceasta înseamnă practic doar soţul, soţia şi copiii minori. Familia orientală nu se referă numai la părinţi şi la copii, ci şi la bunici şi rudele lor, şi la străbunici şi la toţi cei decedaţi înaintea lor. Această idee despre familie cultivă într-o asemenea măsură reprezentarea simpatetică, încât gama emoţiilor aparţinând unei astfel de reprezentări se poate extinde, la fel ca în Japonia, la multe grupuri şi subgrupuri ale familiilor aflate în viaţă, şi chiar, în vremuri de pericol naţional, la întreaga naţiune ca o mare familie: un sentiment mult mai adânc decât ceea ce numim patriotism. Ca emoţie religioasă, sentimentul este extins la infinit peste tot ce înseamnă trecut; sentimentul amestecat de iubire, loialitate şi recunoştinţă nu este mai puţin real, dar e inevitabil mai vag decât sentimentele pe care le avem faţă de rudele în viaţă.

În Occident, după distrugerea societăţii antice, nu

33 Kalevala; Runa 36.

mai putea rămâne niciun sentiment de acest fel. Credinţele care îi condamnau pe antici să ajungă în iad şi interziceau lauda lucrărilor lor – doctrina care ne-a instruit să mulţumim pentru tot Dumnezeului Evreilor – au creat obiceiuri legate de gândire şi obiceiuri legate de desconsiderare faţă de alţii, ambele ostile oricărui sentiment de recunoştinţă faţă de trecut. Apoi, odată cu decăderea teologiei şi zorii unei înţelegeri mai largi, a apărut învăţătura că morţii nu au avut de ales în ceea ce au făcut – au trebuit să ţină cont doar de necesitate şi am primit de la ei doar din necesitate rezultatele necesităţii. Nici măcar în prezent nu recunoaştem că necesitatea în sine ar trebui să ne oblige să manifestăm simpatie faţă de cei care s-au supus ei, şi că rezultatele sale lăsate moştenire sunt tot atât de patetice pe cât sunt de preţioase. Rareori ne vin în minte astfel de gânduri chiar şi legate de munca celor aflaţi în viaţă şi care ne servesc. Luăm în considerare costul unui lucru cumpărat sau obţinut de noi; la costul lui exprimat în efortul producătorului nu ne dăm permisiunea de a ne gândi: am râde de orice conştientizare pe acest subiect. Iar egala noastră insensibilitate faţă de semnificaţia patetică a muncii din trecut şi a muncii din prezent explică din plin modul de viaţă risipitor al civilizaţiei noastre – consumarea nesăbuită prin lux a ani de muncă pentru o plăcere de o oră, inumanitatea a mii de bogătaşi nechibzuiţi, fiecare dintre ei împrăştiind anual pe satisfacerea unor dorinţe total inutile preţul a sute de vieţi umane. Canibalii civilizaţiei sunt inconştient mai cruzi decât cei din sălbăticie şi au nevoie de mult mai multă carne. Umanitatea mai adâncă – emoţia cosmică a umanităţii – este în esenţă duşmanul luxului inutil şi total opusă oricărei forme de societate care nu impune nicio limită satisfacerii simţurilor sau plăcerilor egoismului.

În Orientul îndepărtat, pe de altă parte, datoria morală a simplităţii vieţii a fost învăţată din timpurile străvechi, deoarece cultul strămoşilor a dezvoltat şi cultivat această emoţie cosmică a umanităţii care ne

lipseşte, dar pe care cu siguranţă vom fi obligaţi să o dobândim mai târziu, pur şi simplu pentru a ne salva de la exterminare. Două zicale ale lui Ieyasu exemplifică trăirea orientală. Pe când era practic stăpânul imperiului, cel mai mare dintre toţi soldaţii şi oamenii de stat japonezi a fost văzut într-o zi curăţând şi netezind o pereche veche şi prăfuită de *hakama* (pantaloni) de mătase. „Ceea ce mă vezi tu că fac", a spus el unui servitor, „nu fac pentru că mă gândesc la valoarea îmbrăcămintei în sine, ci pentru că mă gândesc la tot ceea ce a fost necesar pentru a fi produsă. Este rezultatul trudei unei femei sărace, şi de aceea o preţuiesc. *Dacă în timp ce folosim aceste lucruri nu ne gândim la timpul şi efortul care au fost necesare pentru a le realiza, atunci nerecunoştinţa noastră ne pune pe acelaşi nivel cu animalele*? Din nou, în zilele măririi sale, auzim despre el că şi-ar fi certat soţia pentru că dorea să-i reînnoiască îmbrăcămintea mult prea des. „Când mă gândesc", a protestat el, „la mulţimea din jurul meu şi la generaţiile care vor veni după mine, simt că este de datoria mea să fiu foarte cumpătat, de dragul lor, cu bunurile care se află în posesia mea". Iar acest spirit al simplităţii nu a părăsit încă Japonia. Chiar şi împăratul şi împărăteasa, în intimitatea apartamentelor lor, continuă să trăiască la fel de simplu ca supuşii lor şi să aloce cea mai mare parte a veniturilor lor pentru alinarea suferinţelor publice.

V

Datorită învăţăturilor evoluţiei va fi dezvoltată în ultimă instanţă în Occident o recunoaştere morală a îndatoririi faţă de trecut asemănătoare celei pe care cultul strămoşilor l-a creat în Orientul îndepărtat. Căci şi astăzi cine a stăpânit primele principii ale noii filosofii nu se poate uita la cel mai neînsemnat dintre produsele realizate de mâna omului fără să nu perceapă ceva din istoria sa evolutivă. Cel mai simplu instrument îi va părea nu simplul produs al capacităţii individuale a tâmplarului sau olarului, a fierarului sau cuţitarului, ci produsul unui experiment continuat de-a lungul a mii de ani cu ajutorul metodelor,

materialelor şi formelor. Şi nici nu va fi posibil pentru el să ia în considerare timpul şi efortul care au fost necesare pentru evoluţia oricărui dispozitiv mecanic, şi totuşi să nu simtă niciun sentiment generos. Generaţiile viitoare trebuie să se gândească la moştenirea materială a trecutului în relaţie cu omenirea trecută în nefiinţă.

Dar în dezvoltarea acestei „emoţii cosmice", un factor mult mai puternic decât recunoaşterea îndatorării noastre materiale faţă de trecut va fi recunoaşterea îndatorării noastre spirituale. Întrucât şi celor trecuţi în nefiinţă le datorăm lumea noastră imaterială – lumea care sălăşluieşte în noi –, lumea a toate acestea este adorabilă în impuls, emoţie, gând. Cine înţelege ştiinţific ce este bunătatea umană şi teribilul cost al realizării ei poate găsi în cele mai nesemnificative etape ale celor mai umile vieţi acea frumuseţe, care este divină, şi poate simţi că, dintr-un anumit punct de vedere, morţii noştri sunt adevăraţi zei.

Atât timp cât am presupus sufletul femeii ca fiind unul în sine – ceva special creat pentru a se potrivi unei anumite fiinţe fizice –, frumuseţea şi uimirea mamei-iubiri nu ne vor putea fi revelate niciodată pe de-a-ntregul. Dar prin intermediul unei cunoaşteri mai adânci, trebuie să percepem că dragostea lăsată moştenire de miriade de milioane de mame trecute în nefiinţă a fost apreciată într-o singură viaţă; că numai în acest fel poate fi interpretată dulceaţa infinită a vorbirii pe care o aude bebeluşul, infinita blândeţe a privirii mângâietoare care îi întâlneşte privirea. Nefericit este muritorul care nu ştia aceste lucruri; şi totuşi, care muritor poate vorbi despre ele în mod adecvat! Cu adevărat este mama-iubire divină; căci tot ce este denumit divin de către recunoaşterea umană este însumat în acea dragoste; şi orice femeie care rosteşte şi transmite expresia ei cea mai înaltă este mai mult decât mama omului: este *Mater Dei*.

Este inutil să mai vorbesc aici despre aparenţa spectrală a primei iubiri, iubirea sexuală, care este iluzie, deoarece pasiunea şi frumuseţea celor morţi reînvie în ea, pentru a uimi, înşela şi fermeca. Este cu adevărat

minunată, dar nu este bună în întregime, pentru că nu este pe de-a-ntregul adevărată. Adevăratul farmec al femeii în sine este acela care vine mai târziu, când toate iluziile au pălit pentru a face loc realităţii, mai agreabilă decât iluzia, care a evoluat în spatele cortinei lor fantomă. Ce este magia divină a femeii astfel percepută? Numai afecţiunea, farmecul, credinţa, lipsa de egoism, intuiţiile a milioane de inimi îngropate. Toate vii din nou, toate pulsând din nou, fiecare cu bătaia ei proaspătă şi caldă.

Unele facultăţi uimitoare demonstrate în viaţa socială cea mai înaltă spun în alt mod povestea structurii sufletului, construită de vieţile morţilor. Minunat este bărbatul care poate fi cu adevărat „orice lucru pentru toţi oamenii” sau femeia care se poate transforma în 20, 50, 100 de femei diferite, înţelegând totul, pătrunzând totul, negreşind niciodată în a-i evalua pe alţii, părând să nu aibă un sine individual, ci nenumăraţi, capabilă să întâlnească fiecare tip de personalitate cu un suflet acordat exact la ritmul celui ce trebuie întâlnit. Astfel de caractere sunt rare, dar nu atât de rare încât să fie improbabil ca un călător să întâlnească una sau două dintre ele în orice societate cultivată pe care are şansa să o studieze. În esenţă, sunt fiinţe multiple, atât de vizibil multiple, încât şi cei care se gândesc la Ego ca fiind unic trebuie să le descrie ca fiind „extrem de complexe”. Totuşi, această manifestare a 40 sau 50 de caractere diferite în aceeaşi persoană este un fenomen atât de remarcabil (cu atât mai remarcabil cu cât se manifestă în mod obişnuit în tinereţe cu mult înainte ca o experienţă asociată să poată explica acest lucru), încât nu pot decât să fiu uimit de cât de puţine persoane realizează în mod real semnificaţia sa.

La fel se întâmplă cu ceea ce a fost numit „intuiţiile” unor tipuri de genii, mai ales cele care înţeleg reprezentarea emoţiilor. Un Shakespeare va rămâne întotdeauna de neînţeles în ceea ce priveşte teoria antică a sufletelor. Taine a încercat să-l explice prin expresia „o imaginaţie perfectă”, iar fraza este adevărată. Dar care este semnificaţia unei imaginaţii perfecte? Multiplicitatea

enormă a vieţii sufletului, existenţe trecute nenumărate reînviate în una singură. Nimic altceva nu poate explica aceasta... Totuşi nu în lumea intelectului pur povestea complexităţii spirituale este cea mai admirabilă, ci în lumea care vorbeşte emoţiilor noastre cele mai simple despre onoarea dragostei, simpatie, eroism.

„Dar printr-o astfel de teorie”, pot observa unii critici, „sursa impulsurilor care duc la eroism este în acelaşi timp şi sursa impulsurilor care îi aduc pe oameni la închisoare. Amândouă aparţin morţilor”. Acest lucru este adevărat. Am moştenit atât răul, cât şi binele. Fiind micşti, încă evoluând, încă fiind în devenire, moştenim imperfecţiunile. Dar supravieţuirea celui mai puternic în privinţa impulsurilor este cu siguranţă dovedită de condiţia morală medie a umanităţii, folosind sintagma „cel mai puternic” în sensul său etic. În ciuda întregii suferinţe, a viciului şi crimei, nicăieri atât de îngrozitor de dezvoltat decât în timpul aşa-numitei noastre civilizaţii creştine, acest fapt trebuie să fie evident pentru oricine a trăit mult, a călătorit mult şi a gândit mult, că masa umanităţii este bună şi deci că vasta majoritate a impulsurilor lăsate moştenire nouă de vechea umanitate este bună. De asemenea, este sigur că, cu cât este mai normală o condiţie socială, cu atât mai bună este umanitatea. În trecut, Kami buni au reuşit întotdeauna să-i împiedice pe Kami răi să controleze lumea. Şi odată cu acceptarea acestui adevăr, ideilor noastre viitoare despre rău şi bine trebuie să se dezvolte imens. La fel cum eroismul sau orice act de bunătate pură pentru un final nobil trebuie să-şi asume o preţiozitate până acum nesuspectată, şi o crimă reală trebuie să ajungă să fie privită ca o crimă mai puţin împotriva individului sau a societăţii existente decât împotriva sumei de experienţe umane şi a întregii lupte din trecut a aspiraţiei etice. Bunătatea reală va fi, ca urmare, mult mai preţuită, iar crimele reale judecate mult mai puţin tolerant. Iar învăţătura şintoistă iniţială, referitoare la faptul că nu este necesar niciun cod etic, că conducerea justă a comportamentului uman poate fi cunoscută

întotdeauna prin consultarea inimii, este o învăţătură asupra căreia avem îndoieli că va fi acceptată de o omenire mai perfectă decât cea din prezent.

VI

„Evoluţia”, poate spune cititorul, „arată într-adevăr prin doctrina sa a eredităţii că viii sunt într-un sens controlaţi cu adevărat de cei morţi. Dar mai arată şi că cei morţi se află în noi, nu fără noi. Fac parte din noi; nu există nicio dovadă că ei au o existenţă care să nu fie şi a noastră. Recunoştinţa faţă de trecut ar fi deci recunoştinţă faţă de noi înşine; dragostea pentru cei morţi ar fi dragoste de sine. Şi astfel încercarea voastră de analogie devine absurdă”.

Nu. Cultul strămoşilor în forma sa primitivă poate fi un simbol doar al adevărului. Poate fi un index sau să prezică numai noua îndatorire morală pe care cunoaşterea mai largă trebuie să o autorizeze: datoria reverenţei şi obedienţei faţă de trecutul de sacrificiu al experienţei etice umane. Dar poate fi şi ceva mai mult. Realităţile eredităţii nu pot oferi decât o jumătate de explicaţie în privinţa realităţilor psihologiei. O plantă produce 10, 20, 100 de plante fără să-şi dea viaţa în acest proces. Un animal dă naştere la mulţi pui, şi totuşi trăieşte cu toate capacităţile sale fizice şi micile puteri de gândire nediminuate. Copiii se nasc, iar părinţii le supravieţuiesc. Cu siguranţă viaţa mentală nu este mai puţin moştenită decât cea fizică; şi totuşi celulele reproducătoare, cel mai puţin specializate dintre toate celulele, la plante sau la animale, nu confiscă niciodată, ci doar repetă fiinţa parentală. Multiplicându-se continuu, fiecare comunică şi transmite întreaga experienţă a unei rase; şi totuşi lasă întreaga experienţă a rasei în urma sa. Aici este minunea inexplicabilă: automultiplicarea fiinţei fizice şi psihice – viaţă după viaţă ieşite din viaţa părintelui, fiecare urmând să devină completă şi reproductivă. Dacă întreaga viaţă parentală ar fi dată progeniturilor, s-ar putea spune că ereditatea favorizează doctrina materialismului. Dar asemenea zeutăţilor legendei hinduse, Şinele se multiplică şi totuşi

rămâne acelaşi, la capacitate integrală, pentru continuarea multiplicării.

Şintoismul are propria doctrină a sufletelor care se multiplică prin scindare, dar realităţile emanaţiei psihologice sunt infinit mai minunate decât orice teorie.

Marile religii au recunoscut că ereditatea nu poate explica întreaga problematică a sinelui, nu poate explica soarta sinelui original rezidual. Astfel că s-au unit în general în a menţine fiinţa interioară independentă de fiinţa exterioară. Ştiinţa nu mai poate decide în întregime problemele pe care le-au ridicat, aşa cum nu mai poate decide nici natura Realităţii-în-sine. Din nou putem întreba în zadar, Ce se întâmplă cu forţele care au constituit vitalitatea unei plante care a murit? Mult mai dificilă este întrebarea, Ce se întâmplă cu senzaţiile care au format viaţa spirituală a unui om care a decedat? – din moment ce nimeni nu poate explica nici măcar cea mai simplă senzaţie. Nu ştim decât că în timpul vieţii anumite forţe active din interiorul plantei sau al corpului omului se ajustează singure în mod continuu la forţele exterioare; şi că după ce forţele interioare nu mai pot răspunde la presiunile forţelor exterioare, atunci corpul în care cele din urmă erau depozitate s-a dizolvat în elementele din care a fost făcut. Nu ştim nimic mai mult despre natura supremă a acelor elemente decât ştim despre natura supremă a tendinţelor care le-au unit. Dar suntem mai îndreptăţiţi să credem că principiile fundamentale ale vieţii persistă după disoluţia formelor pe care le-au creat, decât să credem că încetează să mai existe. Teoria generaţiei spontanee (numită greşit astfel, căci numai într-un sens limitat termenul „spontan” poate fi aplicat teoriei începuturilor vieţii mundane) este o teorie pe care evoluţionistul trebuie să o accepte şi care îl poate speria pe cel care nu cunoaşte dodava chimiei că materia în sine este într-un proces de evoluţie. Teoria reală (nu teoria începutului vieţii organizate în infuzii îmbuteliate, ci a unei vieţi primordiale apărând pe o suprafaţă planetară) are o semnificaţie spirituală enormă – nu, infinită. Necesită

credinţa că toate potenţialităţile vieţii, gândului şi emoţiei trec din nebuloasă în univers, de la un sistem la altul, de la stea la planetă sau lună şi din nou înapoi la furtunile ciclonice ale atomicităţii; înseamnă că tendinţele supravieţuiesc arsurilor soarelui, supravieţuiesc tuturor evoluţiilor şi dezintegrărilor cosmice. Elementele sunt doar produse evolutive, iar diferenţa de la un univers la altul trebuie să fie crearea tendinţelor – a unei forme de ereditate prea vaste şi prea complexe pentru imaginaţie. Nu există şansă. Nu există decât lege. Fiecare nouă evoluţie trebuie să fie influenţată de evoluţiile anterioare – aşa cum fiecare individ uman este influenţat de experienţa tuturor vieţilor din lanţul său ancestral. Oare nu trebuie ca tendinţele, chiar şi cele ale formelor ancestrale ale materiei, să fie moştenite de formele materiei ce va să vie; iar faptele şi gândurile oamenilor oare nu ar trebui chiar acum să ajute la formarea caracterului lumilor viitoare? Nu mai este posibil să spunem că visurile alchimiştilor erau absurdităţi. Şi nici nu mai putem afirma că fenomenele materiale nu sunt determinate, ca în gândirea Orientului antic, de polarităţile sufletului.

Dacă morţii noştri vor continua sau nu să sălăşluiască fără noi sau în interiorul nostru, aceasta este o întrebare al cărei răspuns nu va fi găsit în actuala noastră stare nedezvoltată de orbire comparativă; cert este că mărturia realităţilor cosmice concordă cu o credinţă bizară şintoistă: credinţa că toate lucrurile sunt determinate de cei morţi – fie de spiritele oamenilor, fie de spiritele lumilor. Chiar dacă vieţile noastre personale sunt guvernate de vieţi din trecut care acum nu mai pot fi văzute, tot fără îndoială viaţa Pământului nostru, şi a sistemului nostru căruia îi aparţine, este guvernată de nenumărate spirite ale sferelor: universuri moarte – sori şi planete şi luni moarte –, ca forme de mult timp dizolvate în noapte, dar şi ca forţe care funcţionează nemuritor şi etern.

La fel ca şintoiştii, ne putem trasa descendenţa până la Soare; cu toate acestea ştim că nici măcar acolo nu a

fost începutul nostru. Acel început a fost infinit mai departe în timp decât un milion de vieţi ale soarelui – dacă se poate cu adevărat spune că a existat un început.

Învăţătura Evoluţiei este că suntem una cu acel necunoscut Ultim, din care materia şi mintea umană nu sunt decât manifestări în continuă schimbare. Învăţătura Evoluţiei este şi aceea că fiecare dintre noi e constituit din mai multe persoane, şi totuşi toţi suntem unul cu celălalt şi cu cosmosul; că trebuie să cunoaştem toată umanitatea trecută nu numai în noi înşine, ci şi în caracterul preţios şi frumuseţea vieţii oricărui semen; că ne iubim cel mai bine în ceilalţi; că ne vom servi cel mai bine prin ceilalţi; că formele nu sunt decât văluri şi spectre; şi că numai Infinitului fără formă îi aparţin cu adevărat toate emoţiile umane, indiferent dacă sunt ale celor vii sau ale celor morţi.

XV

KIMIKO

Wasurareru Mi narau to omou
Kokoro koso Wasure nu yori mo
Omoi nari-kere?

I

Numele este scris pe un felinar de hârtie de la intrarea unei case de pe Strada Gheişelor.

În timpul nopţii strada părea una dintre cele mai neobişnuite din lume. Este strâmtă ca un pasaj, iar tâmplăria patinată a faţadelor, strânse unele într-altele – având fiecare o uşă mică glisantă cu panouri de hârtie, cu totul asemănătoare sticlei mate – crezi că sunt cabinele de pasageri de clasa întâi ale unui vapor. În realitate, construcţiile au mai multe etaje, dar nu se remarcă aceasta imediat – în special în nopţile fără lună – deoarece numai etajele inferioare sunt luminate până la copertinele lor, deasupra cărora totul este în întuneric. Iluminarea se face cu lămpile din spatele uşilor înguste cu panouri de hârtie, şi cu felinarele de hârtie agăţate afară – câte unul la fiecare uşă. Privirea parcurge strada între aceste două şiruri de felinare – şiruri ce converg în depărtare, într-o

dungă imobilă de lumină galbenă. Unele felinare sunt în formă de ou, altele cilindrice, iar altele pătrate sau hexagonale, frumos inscripţionate cu caractere japoneze. Strada este foarte liniştită – tăcută ca mobilele de lux din galeria unei mari expoziţii, după ora închiderii. Aceasta pentru că cei care locuiesc acolo sunt plecaţi – la banchete sau la alte festivităţi. Ei duc o viaţă de noapte.

Pe primul felinar de pe partea stângă cum mergi spre sud scrie „Kinoya: uchi O-Kata” şi înseamnă Casa Aurului, în care locuieşte O-Kata. Felinarul

1. „A dori să fii uitat de cel iubit este o încercare a sufletlui mai greu de cuprins decât încercarea de a nu uita”. – *Poem scris de* Kimiko.

din dreapta ne vorbeşte despre Casa Nishimura şi despre o fată Miyotsuru – al cărei nume înseamnă Cocorul cu Existenţa Magnifică. Următoarea pe stânga este Casa Kajita – iar acolo se află Kohana, Boboc de Floare şi Hinako, a cărei faţă este la fel de frumoasă ca aceea a unei păpuşi. Vizavi este Casa Nagaye, unde trăiesc Kimika şi Kimiko… Iar această litanie dublă şi luminoasă de nume este lungă de o jumătate de milă.

Inscripţia de pe felinarul ultimei case menţionate ne arată relaţia dintre Kimika şi Kimiko – şi chiar ceva mai mult; deoarece Kimiko este denumită *Ni-Daime*, un titlu onorific intraductibil, ce înseamnă că ea este doar Kimiko nr. 2. Kimika este profesoara şi stăpâna: ea a educat două gheişe, ambele numite, sau mai degrabă redenumite de ea, Kimiko. Utilizarea aceluiaşi nume de două ori este dovada clară că prima Kimiko – *Ichi-daime* – trebuie să fi fost renumită. Denumirea profesională purtată de o gheişă lipsită de noroc sau fără succes nu este dată aceleia care îi va lua locul.

Dacă aţi avea vreodată motive întemeiate pentru a intra în casă – împingând lateral uşa glisantă luminată de felinar, ce face să răsune un gong pentru a anunţa vizitele – aţi putea să o vedeţi pe Kimika, numai dacă mica ei trupă nu este angajată pentru seara respectivă. Vă veţi da seama că este o persoană foarte inteligentă, cu care ai ce discuta.

Ea poate să spună, atunci când are chef, poveşti dintre cele mai deosebite – ce s-au petrecut în realitate – poveşti adevărate despre natura umană. Strada Gheişelor este plină de tradiţii – tragice, comice, melodramatice – fiecare casă îşi păstrează amintirile sale – iar Kimika le cunoaşte pe toate. Unele sunt într-adevăr îngrozitoare, altele te fac să râzi sau să reflectezi. Povestea primei Kimiko face parte din prima categorie. Ea nu este una dintre cele mai neobişnuite, însă este mai uşor de înţeles de către occidentali.

II

Ichi-daime Kimiko nu mai există: ea este doar o amintire. Kimika era destul de tânără, atunci când a considerat-o pe acea Kimiko ca fiind expertă în profesia ei.

„O tânără deosebită”, spune Kimika despre Kimiko. Pentru a câştiga un renume în profesia ei, o gheişă trebuie să fie frumoasă sau foarte inteligentă, iar cele renumite au de obicei ambele calităţi – fiind alese la o vârstă fragedă de profesorii lor, care întrevăd astfel de calităţi. Până şi cântăreţele din clasa de rând trebuie să aibă un anumit farmec atunci când se află în floarea vârstei – chiar dacă este doar acea *beaute du diable*, ce a inspirat proverbul japonez: chiar şi un diavol este frumos la optsprezece ani[34]. Însă Kimiko era mai mult decât frumoasă. Ea întruchipa idealul de frumuseţe japonez, un standard ce nu corespunde decât uneia din o sută de mii de femei. De asemenea, ea era mai mult decât inteligentă: ea era perfectă. Ştia să compună poeme foarte delicate – putea să facă aranjamente florale minunate şi ceremonia ceaiului într-o manieră ireproşabilă, să brodeze, să facă mozaic din mătase: pe scurt, ea era distinsă. Prima ei apariţie publică a dat emoţii lumii animate din Kyōto. Era evident că ar fi putut face aproape orice cucerire ar fi dorit, iar soarta era de partea ei.

A devenit repede evident, de asemenea, că ea era perfect formată pentru profesia ei. Fusese învăţată cum să

---

34 Oni mo juhachi, azami no hana. Există un proverb similar despre dragon: ja mo hatachi („chiar și dragonul... la douăzeci de ani”).

se comporte aproape în orice situaţie. Cunoştea, de asemenea, tot ceea ce ar fi trebuit să ştie despre: puterea frumuseţii şi slăbiciunea pasiunii; arta promisiunii şi valoarea indiferenţei; toată nebunia şi tot răul ce există în inima unui bărbat. Prin urmare, Kimiko a făcut puţine greşeli şi a vărsat puţine lacrimi. Curând ea s-a dovedit a fi, aşa cum îşi dorea Kimika – uşor periculoasă. Aşa cum este o lampă pentru fluturii de noapte: în caz contrar, unii dintre ei ar stinge-o. Obligaţia lămpii este de a face vizibile lucrurile plăcute: ea nu are nicio intenţie rea. Kimiko nu avea intenţii rele şi nici nu era prea periculoasă. Părinţii neliniştiţi şi-au dat seama că ea nu a vrut să intre în familii respectabile, şi nici să se preteze la aventuri serioase. Însă ea nu era prea îngăduitoare cu acea categorie de tineri care semnau documente cu propriul lor sânge şi cereau unei dansatoare să-şi taie vârful degetului mic de la mâna stângă, în chip de afecţiune veşnică. Se purta destul de răutăcios cu ei pentru a le vindeca nebunia. Bărbaţii bogaţi care i-au oferit pământuri şi case, cu condiţia ca ea să fie a lor, trup şi suflet, au constatat că nu este mai puţin indulgentă. Unul s-a dovedit destul de generos pentru a-i cumpăra libertatea necondiţionat, la un preţ care ar fi făcut din Kimika o femeie bogată. Kimiko i-a fost recunoscătoare – însă ea a rămas în continuare gheişă. Ea stăpânea cu prea mult tact arta refuzului, pentru a nu provoca ură, şi în cele mai multe cazuri, a ştiut cum să vindece disperările. Au fost şi excepţii, desigur. Un bărbat în vârstă, care a crezut că viaţa nu merită trăită dacă nu poate să o obţină pe Kimiko doar pentru sine, a invitat-o la un banchet într-o seară şi a rugat-o să bea vin cu el. Însă Kimika, obişnuită să citească în ochii oamenilor, a substituit abil vinul cu ceai (având exact aceeaşi culoare) salvând astfel viaţa preţioasă a fetei – pentru că, zece minute mai târziu, sufletul oaspetelui nenorocit să fie singur în drumul spre Meido, incontestabil decepţionat… După acea noapte, Kimika a vegheat asupra lui Kimiko, aşa cum o pisică sălbatică îşi păzeşte puii.

Pisicuţa a devenit o pasiune la modă, o nebunie – un

delir – una din cele mai mari atracţii şi senzaţii ale vremii. Există un prinţ străin care îşi aminteşte numele ei: i-a trimis în dar diamante, pe care ea nu le-a purtat vreodată. A primit multe cadouri de la toţi cei care şi-ar fi putut permite luxul să-i fie pe plac, iar ambiţia feciorilor de bani gata era de a-i intra în graţii, măcar pentru o zi. Cu toate acestea, ea nu a permis nimănui să-şi imagineze că ar fi favorit şi a refuzat să încheie orice contract de afecţiune perpetuă. Oricăror proteste pe această temă, ea le răspundea că îşi cunoaşte locul în societate. Nici femeile respectabile nu au vorbit-o de rău – deoarece numele ei nu s-a aflat niciodată în vreo poveste de nenorocire conjugală. A rămas într-adevăr la locul ei. Cu timpul, a devenit din ce în ce mai minunată. Şi alte gheişe au cunoscut celebritatea, dar niciuna dintre ele nu a putut să o agaleze. Câţiva industriaşi au obţinut dreptul exclusiv de a-i folosi fotografia pe o etichetă, iar eticheta respectivă a îmbogăţit firmele.

Dar, într-o zi, a început să circule vestea uluitoare că, în sfârşit, inima lui Kimiko s-a înmuiat. Ea şi-a luat rămas-bun de la Kimika şi a plecat cu cineva în stare să-i ofere toate chimonourile frumoase pe care şi le dorea – cineva dornic de a-i da, de asemenea, şi o poziţie socială, reducând la tăcere bârfele despre trecutul ei nonconformist – cineva dispus să moară pentru ea de zeci de ori, cineva care era deja mort pe jumătate, din dragoste pentru ea. Kimika a spus că un prost a încercat să se sinucidă din cauza lui Kimiko, iar lui Kimiko i-a fost milă de el şi l-a vindecat de nebunia sa. Taiko Hideyoshi a spus că erau doar două lucruri în această lume de care se temea – de un prost şi de o noapte întunecată. Lui Kimika i-a fost întotdeauna frică de proşti şi un prost i-a luat-o pe Kimiko. Ea a continuat, printre lacrimi ce nu erau altruiste – Kimiko nu se va întoarce la ea; era vorba despre o dragoste reciprocă, ce exista de mai multe existenţe.

Totuşi, Kimika avea dreptate doar pe jumătate. Ea a fost într-adevăr foarte perspicace, dar nu a putut să privească niciodată anumite camere secrete din sufletul lui

Kimiko. Dacă ea ar fi putut să le vadă, ar fi ţipat de uimire.

III

Kimiko era diferită de alte gheişe prin nobleţea originii sale. Înainte de a-şi luat un nume profesional, numele ei era Ai, care, scris cu caracterul adecvat, înseamnă dragoste. Scris cu un alt caracter pentru acelaşi sunet, înseamnă durere. Povestea lui Ai fost una de dragoste, dar şi de durere.

Ea fusese crescută frumos. În copilărie a fost trimisă la o şcoală particulară, condusă de un samurai în vârstă – unde fetiţele stăteau pe perne în faţa unor mese mici, înalte de treizeci de centimetri, iar profesorii predau fără a fi plătiţi. Acum, când profesorii primesc salarii mai bune decât funcţionarii din serviciul public, nu se mai învaţă la fel de mult, iar maniera de predare nu este la fel de onestă şi de plăcută ca odinioară. Un slujitor însoţea întotdeauna copilul de acasă la şcoală şi înapoi, îi ducea cărţile, cutia cu uneltele de scris, perna pentru genunchi şi măsuţa.

Pe urmă, ea a urmat o şcoală publică elementară. Primele manuale „moderne" apăruseră recent – ele conţineau poveşti traduse din engleză, germană şi franceză despre onoare, datorie şi eroism, cât se poate de bine alese şi ilustrate cu imagini mici şi ingenue de occidentali îmbrăcaţi în costume neîntâlnite aici. Cărţile acelea mici şi emoţionante sunt acum rarităţi; ele au fost de mult timp înlocuite de compilaţii pretenţioase, editate cu mult mai puţină sensibilitate. Ai învăţa bine. O dată pe an, la examene, un înalt funcţionar vizita şcoala, vorbea cu copiii, ca şi cum toţi ar fi fost ai lui şi îi mângâia pe cap în timp ce le dădea premii. El este acum pensionar şi a uitat fără îndoială de Ai – iar în şcolile de astăzi nimeni nu mai mângâie copiii şi nimeni nu le mai oferă premii.

Apoi au venit schimbările reconstrucţiei, în urma cărora familiile de rang înalt au decăzut şi au sărăcit, iar Ai a trebuit să renunţe la şcoală. Au urmat multe alte nenorociri, iar ea a rămas doar cu mama şi o soră mai mică. Mama şi Ai nu se pricepeau decât la ţesut, însă cu banii câştigaţi astfel nu îşi puteau asigura existenţa. Casa

şi pământurile mai întâi – apoi, treptat, toate lucrurile necesare pentru existenţa zilnică – moştenite de generaţii: bijuterii, haine de preţ, vase lăcuite – au trecut pe un preţ de nimic la aceia pe care suferinţa şi sărăcia altora îi îmbogăţesc şi a căror avere se numeşte *Namida no kane* – „Banii lacrimilor”. Ajutorul din partea celor vii a fost limitat – pentru că cea mai mare parte a familiilor de samurai înrudite cu a lor erau în aceeaşi situaţie critică. Iar atunci când nu au mai avut ce să vândă – nici măcar cărţile mici de şcoală ale lui Ai – au cerut ajutorul celor morţi.

Şi-au amintit că tatăl tatălui lui Ai fusese îngropat împreună cu sabia sa, dăruită de un daimyō; şi că monturile armei erau din aur. Aşadar, au deschis mormântul. Minerul sabiei, iscusit finisat, a fost înlocuit cu unul normal, iar ornamentele de pe teaca lăcuită au fost scoase. Lama sabiei nu a fost luată, deoarece războinicul ar fi putut avea nevoie de ea. Ai a văzut chipul samuraiul aşezat în picioare, în urna mare de argilă roşie ce servea drept sicriu samurailor de rang înalt, atunci când erau îngropaţi după ritualurile străvechi. Trăsăturile sale se puteau recunoaşte încă, după toţi aceşti ani ce trecuseră de la înmormântare şi părea că aprobă grav ceea ce fusese făcut, atunci când i s-a înapoiat sabia.

În cele din urmă, mama lui Ai, prea slăbită şi bolnavă, nu a mai putut lucra la războiul de ţesut, iar aurul celui decedat a fost cheltuit. Ai i-a spus: – „Mamă, ştiu că acum nu există decât un singur lucru ce mai poate fi făcut. Permite-mi să fiu vândută unei case de dansatoare”. Mama a plâns, fără să-i răspundă. Ai nu a plâns, dar a plecat singură.

Ai şi-a amintit că pe vremuri, când se organizau banchete în casa tatălui ei şi dansatoarele serveau vinul, o gheişă liberă, Kimika, o mângâiase adesea. Ea s-a dus direct la casa lui Kimika. „Vreau să mă cumpăraţi”, a spus Ai – „şi vreau mulţi bani”. Kimika a râs, a mângâiat-o, i-a dat să mănânce şi i-a ascultat povestea – istorisită cu mult curaj, fără nicio lacrimă. „Copilul meu”, a spus Kimika, „Eu

nu pot să îţi dau mulţi bani, pentru că şi eu am foarte puţini. Dar iată ceea ce pot să fac: – îţi promit că o voi întreţine pe mama ta. Aceasta va fi mai bine decât să-i dau mulţi bani pentru tine – pentru că mama ta, copilul meu, a fost o mare doamnă, şi, prin urmare, nu poate şti cum să folosească judicios banii. Roag-o pe distinsa ta mamă să semneze angajamentul de plată – promiţând că te va lăsa să rămâi la mine până când vei împlini douăzeci şi patru de ani sau până când vei putea să restitui datoria. Iar banii pe care îi am disponibili acum, ţi-i dăruiesc ca să-i duci acasă”.

Astfel Ai a devenit o gheişă. Kimika a numit-o Kimiko, onorându-şi promisiunea de a-i întreţine mama şi sora mai mică. Mama a murit înainte ca Kimiko să deveninĂ celebră, iar sora cea mică a fost trimisă la şcoală. Pe urmă s-au petrecut lucrurile deja povestite.

Tânărul care a vrut să moară din dragoste pentru o dansatoare merita ceva mai bun. El era singur la părinţi, oameni bogaţi şi cultivaţi, dispuşi să facă toate sacrificiile pentru el – chiar şi acela de a accepta ca noră o gheişă. Mai mult decât atât, ei nu erau de loc nemulţumiţi de Kimiko, datorită afecţiunii ei pentru băiatul lor.

Înainte de a pleca, Kimiko a participat la nunta surorii ei mai mici, Ume, care tocmai terminase şcoala. Ea era o fată bună şi drăguţă. Kimiko a aranjat căsătoria, folosindu-se de cunoştinţele sale redutabile despre bărbaţi. Ea a ales un negustor modest, sincer, de modă veche – un om care nu ar fi putut face rău, chiar dacă ar fi vrut. Ume nu a contestat alegerea surorii ei, care s-a dovedi ulterior fericită.

IV

În a patra lună a calendarului lunar, Kimiko a fost condusă în casa pregătită pentru ea – un loc în care să uite toate realităţile neplăcute ale vieţii – un fel de palat din poveşti, pierdut în liniştea fermecătoare a grădinilor umbroase şi tăcute, împrejmuite de ziduri înalte. Acolo ar fi trebuit să se simtă ca renăscută, datorită faptelor bune, în Horai. Dar primăvara a trecut, iar vara a venit – însă,

Kimiko a rămas pur şi simplu Kimiko. Ea a încercat de trei ori, din motive nespuse, să amâne ziua căsătoriei.

În luna a opta, Kimiko a încetat să mai tergiverseze lucrurile, exprimându-şi motivele cu mare delicateţe, însă foarte ferm:

„A sosit vremea să-ţi destăinui tot ceea ce am amânat să-ţi spun până acum. De dragul mamei care mi-a dat viaţă şi de dragul surorii mele mai mici, am trăit în iad. Acesta este trecutul, dar focul mă arde încă şi nu pot să scap de arsura sa. Nu se cuvine ca o femeie ca mine să intre într-o familie onorabilă – nici să îţi aducă pe lume un fiu – nici să îţi clădească un cămin… Dă-mi voie să-ţi spun, deoarece eu cunosc răul mult mai bine decât tine… Niciodată nu voi fi eu soţia ta, pentru a deveni ruşinea casei tale. Pot să îţi ţin companie, să ne distrăm împreună, să fiu invitata ta pentru o oră – şi nu o fac pentru daruri. Când nu voi mai fi cu tine – desigur, va veni şi ziua aceea! – vei înţelege mai bine ce îţi spun acum. Îţi voi fi dragă în continuare, dar nu ca acum – căci asta este nebunie. Îţi vei aminti aceste cuvinte, spuse din inimă. O doamnă adevărată, delicată, va fi aleasă pentru tine, pentru a deveni mama copiilor tăi. Îi voi vedea şi eu, dar nu voi lua locul unei soţii şi nici bucuria unei mame nu o voi cunoaşte vreodată. Dragostea mea, eu sunt doar nebunia ta – o iluzie, un vis, o umbră trecătoare prin viaţa ta. Poate, cu timpul aş putea însemna mai mult pentru tine, dar o soţie pentru tine niciodată – nici în această existenţă şi nici în cea viitoare. Cere-mi asta încă o dată – şi voi pleca”.

În luna a zecea, fără niciun motiv, Kimiko a dispărut – s-a disipat – a încetat să mai existe.

V

Nimeni nu a ştiut când, unde sau cum a plecat. Chiar şi în vecinătatea casei pe care a părăsit-o, nimeni nu a văzut-o trecând. La început se aşteptau ca ea să se întoarcă în curând. Dintre toate lucrurile ei frumoase şi preţioase – chimonouri, podoabe, cadouri: o avere în sine – nu a luat nimic. Au trecut însă săptămâni, fără niciun semn sau vreo vorbă de la ea şi toţi şi-au făcut griji să nu i se fi

întâmplat ceva rău. Râurile au fost dragate, au căutat şi prin fântâni. Au fost făcute cercetări cu ajutorul telegrafului şi a scrisorilor. Slujitori de încredere au fost trimişi să o caute. Au fost oferite recompense pentru orice veste – în special lui Kimika, care era într-adevăr ataşată de fată şi ar fi fost foarte fericită să o găsească, chiar şi fără nicio recompensă. Misterul a rămas însă mister. Cererile făcute la autorităţi ar fi fost inutile: fugara nu făcuse niciun rău şi nu încălcase nicio lege. Maşinăria enormă a sistemului de poliţie imperial nu trebuia pusă în mişcare de fantezia pasională a unui băiat îndrăgostit. Lunile s-au transformat în ani, dar nici Kimika, nici sora mai mică din Kyōto, nimeni din miile de persoane care o cunoscuseră şi o admiraseră pe frumoasa dansatoare, nu au mai văzut-o pe Kimiko niciodată.

Dar ceea ce a prezis s-a adeverit; pentru că timpul usucă toate lacrimile şi linişteşte toate nostalgiile; şi nici măcar în Japonia, nu încearcă cineva să moară de două ori pentru aceeaşi disperare. Iubitul lui Kimiko a devenit mai înţelept; au găsit o persoană foarte plăcută pentru a-i fi soţie, care i-a dăruit un fiu. Au mai trecut alţi ani, iar în casa din poveşti, unde fusese odată Kimiko, era acum fericire.

Într-o dimineaţă, la casa aceea, a venit o călugăriţă ce părea că adună pomeni, iar copilul auzind strigătul ei budist „*Ha-ii*! *ha-ii*!” a alergat la poartă. Curând după aceea, o servitoare, aducând pomana de orez obişnuită, s-a mirat să vadă călugăriţa mângâind copilul şi şoptindu-i ceva. Apoi copilul i-a strigat servitoarei: „Lasă-mă pe mine să ofer!” – iar călugăriţa a rugat-o şi ea, păstrându-şi chipul în umbra pălăriei sale mari de paie: „Vă rog să permiteţi copilului să-mi dea pomana”. În momentul acela, băiatul a pus orezul în castronul călugăriţei-cerşetoare. Apoi ea i-a mulţumit şi l-a întrebat – „Acum vrei să-mi repeţi cuvintele pe care te-am rugat să le spui tatălui tău?” Iar copilul a murmurat – „*Tată, cineva pe care nu o vei mai întâlni niciodată în lumea aceasta, spune că inima ei se bucură văzându-l pe fiul tău*”.

Călugăriţa a râs încet, l-a mângâiat din nou şi a plecat repede. Iar servitoarea a rămas locului, mirată mai mult ca oricând, în timp ce copilul a alegat la tatăl său pentru a-i spune cuvintele cerşetoarei.

Însă ochii tatălui s-au înceţoşat auzind aceste cuvinte şi el a plâns, pentru că el şi numai el ştia cine fusese cerşetoarea de la poartă – şi sensul sacrificiului ei ascuns.

Acum, el se gândeşte profund, dar nu spune nimănui nimic.

Ştie că spaţiul dintre doi sori este mai mic decât distanţa dintre el şi femeia care l-a iubit.

Ştie că ar fi zadarnic să caute în ce oraş izolat, în ce labirint fantastic de străzi fără nume, în ce templu mic şi ascuns, cunoscut numai de cei mai săraci dintre săraci, aşteaptă ea în întuneric Zorii Luminii Nemărginite – când chipul învăţătorului se va apleca zâmbind asupra ei – când Vocea învăţătorului îi va spune, pe un ton mai plăcut decât cel auzit vreodată de pe buzele dragostei lumeşti:

„O, fiica mea după Lege, tu ai făcut bine ceea ce ai făcut; ai înţeles şi ai crezut în adevărul suprem – de aceea vin Eu acum să te întâmpin şi să îţi spun bun venit”!

Începînd cu anul 1868, Japonia a fost forțată să deschidă porturile sale comerțului mondial, după o izolare de aproape trei secole. Atunci au ajuns în Japonia primii europeni. Ei au găsit aici o altă civilizație, un mod de viață aparte și o cultură unică.

Lafcadio Hearn – Koizumi Yakumo, după numele japonez – a descoperit atunci Japonia. El este unul dintre primii scriitori care prezintă Japonia imediat după epoca Edo (1603-1868), subliniind eforturile făcute de națiunea japoneză pentru a nu ajunge o colonie, în situația creată după anul 1868.

Kokoro apare în anul 1896 și constituie un vibrant omagiu adus spiritualității japoneze. Cele 15 eseuri dedicate acestei culturi unice, caracterizată prin introspecție și trăirea acută a temporalității, vorbesc despre strania moralitate niponă și concepția sa referitoare la crimă și pedeapsă, despre frumusețea uimitoare a muzicii și gingășia femeilor, despre cultul strămoșilor, dar și despre traiul în vremurile în care țara era bîntuită de holeră. Cititorii vor descoperi în relatările lui Lafcadio Hearn cîteva dintre cele mai frumoase și mai interesante povestiri despre Japonia.

SHŌGUN CENTER

ISBN: 978-606-13-2971-7

www.shogun.ro